

BARCELONA
METROPOLIS

Amb la secularització, les religions han retrocedit, però no ho ha fet l'espiritualitat. S'estenen noves formes de cultivar el món interior, plurals i amb diferents narratives. Què aporten a la realització

i el benestar de les

persones, i quins paranys s'hi amaguen?

Noves espiritualitats

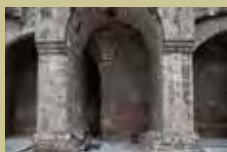
Eva Parey

Barcelona, 1971. Fotoperiodista i graduada en antropologia social i cultural per la Universitat Rovira i Virgili. Com a antropòloga, la seva preocupació principal és la complexitat de l'ésser humà que viu en les societats modernes i tradicionals. Gran part de la seva feina s'ha exposat a la Biennial de Fotografia de Xavier Miserachs, Outono Fotográfico, DocField o Visa pour l'image, i s'ha publicat a *El Periódico*, *El País*, *Diari Ara*, *Interviú* i *Esquire Latinoamérica*, entre d'altres mitjans. Col·labora amb diferents ONG, com ara FSG, ETP Slovensko, Vincle, ProInfants i Alkaria.

Qualsevol metròpoli veu arribar, passar o quedar-se milers de persones. Eva Parey retrata les històries de gent que troba o que va a buscar pels carrers. Ho ha fet a Barcelona, però també a diversos països d'Europa i a l'Orient Mitjà.

Babel-Barcelona, XXI és una tria d'històries que Parey ha descobert durant l'última dècada apropant-se a diferents comunitats. En aquesta Babel hi conviuen les nenes del Camerun i Nigèria a Ciutat Meridiana, les dones pakistaneses del

Raval, la comunitat gitana de la Mina, els sensesostre a qui es va apropar durant el confinament... Les imatges de Parey capten el corrent de solidaritat que relliga les persones que retrata. També recullen la duresa del carrer, sempre amb un bri d'esperança.

Cultivar el món interior

Entre els grans canvis culturals que travessen les societats contemporànies hi ha un fenomen inesperat:

l'emergència d'una nova espiritualitat, sovint deslligada de qualsevol dogma moral o religió, que s'expressa de forma oberta i plural amb diferents narratives filosòfiques. S'ha produït un retrocés de les religions, però no de l'espiritualitat. La crisi de la idea de Déu i la secularització no han apagat, com va subratllar el filòsof francès André Comte-Sponville, la necessitat de comunió que els humans tenen, el desig de connexió profunda amb una font de sentit que ho relliga tot.

Com a resposta a aquesta necessitat han aflorat diverses maneres d'explorar el món interior, donar sentit a la vida i relacionar-se amb la idea de transcendència. Les religions orientals, molt més abocades a la meditació i a l'equilibri emocional, han tingut una gran influència en l'emergència de les noves espiritualitats a Occident. També a l'interior de les grans confessions tradicionals s'han produït canvis; al costat de nous fonamentalismes retrògrads i agressius han aparegut corrents que no posen l'accent en la part institucional i dogmàtica, sinó en el llegat humanístic i espiritual de les seves religions.

Mentrestant, la crisi de l'estat de benestar; la generalització de condicions de vida i de treball creixentment insegures; l'aparició de noves amenaces globals, com el terrorisme, la crisi climàtica o les pandèmies; la cultura de la competitivitat, i l'individualisme consumista han produït una gran sensació de fragilitat. La creixent medicalització de la vida i el recurs als psicofàrmacs no deixen de ser una resposta, insatisfactòria i plena d'efectes adversos, a la percepció de vulnerabilitat i als efectes sobre la salut d'un model productiu i social que genera angoixa i malestar. La recerca del benestar interior esdevé una necessitat, i per això les noves espiritualitats creixen de la mà de les cures i la salut. Però sobre aquesta necessitat també s'hi ha abocat una indústria del confort emocional i l'autoajuda, sovint embolicada amb components esotèrics, que fa de l'explotació del malestar un gran negoci. Lliurar l'espiritualitat d'aquesta tendència a la mercantilització és el gran repte. — Milagros Pérez Oliva

Refugi d'estiu

El casal de La Indomable és, des de fa més d'una dècada, un refugi d'estiu a Ciutat Meridiana per a menors de famílies en situació precària. A l'estiu de 2014, jugaven, inseparables, la Lucia i la Honey (del Camerun), i la Yohara de Torre Baró donava menjar a l'Angie (de Nigèria). Gràcies al casal d'estiu del 2014, moltes nenes i nens de Ciutat Meridiana poden fugir de paraules com *desnonament, policia, pobresa o presó*, i viure una experiència càlida de solidaritat.

Dossier

Noves espiritualitats

4-9

**Maria del Mar Griera
i Llonch**

Espiritualitat: més enllà
de les modes

10-14

Xavier Melloni i Ribas

L'esperit, un intangible
emergent

16-20

Marc Galofré

L'espiritualitat combativa
de Josep Maria Esquirol

22-26

Angélica Sático

Quan una persona es troba a
la fi del món, desapareix?

28-33

Mónica Cornejo Valle

De com l'espiritualitat es va
convertir en saludable

34-39

Eudald Espluga

Casademont

La nebulosa místicoesotèrica:
entre el neoliberalisme i la
cultura de l'autoajuda

Espiritualitat: més enllà de les modes

Maria del Mar Griera i Llonch

La religió retrocedeix mentre creix l'espiritualitat. És un fenomen que les ciències socials

no havien previst i que les enquestes reflecteixen: un 48,1% de la població major d'edat s'identifica com a “persona espiritual” sense vincular-se a una tradició religiosa, simplement com una forma de subjectivitat transcendent deslligada de les estructures institucionals clàssiques.

El percentatge de persones que es declaren religioses a Catalunya ha davallat de manera sostinguda en les últimes dècades, i no sembla tenir aturador. Però no passa el mateix amb l'espiritualitat: creixen les persones que s'hi senten identificades.¹ No és un fenomen exclusiu de Catalunya, ja que una enquesta recent posava de manifest que també als Estats Units s'està produint quelcom similar: minva notablement, i any rere any, el percentatge de persones que s'identifiquen amb la religió, mentre augmenta el nombre dels qui es decanten per l'espiritualitat.²

Les ciències socials no havien previst aquesta deriva. La teoria de la secularització augurava que la modernitat implicava, inevitablement i de manera irreversible, la fi de la religió; hom afirmava que la fallida de les confessions religioses tradicionals tindria com a conseqüència l'increment de l'ateisme. L'embranchida que ha pres l'espiritualitat com a moviment, i com a categoria d'identificació, ha estat quelcom inesperat. És més, dècades enrere, era gairebé inconcebible pensar l'espiritualitat fora de les tradicions religioses, atès que espiritualitat i religió eren dues cares d'una mateixa moneda. L'espiritualitat es reconeixia com quelcom

Maria del Mar Griera i Llonch.

Doctora en Sociologia, professora agregada de la Universitat Autònoma de Barcelona i investigadora ICREA Acadèmia (2021-26). Dirigeix el grup d'investigació ISOR, especialitzat en sociologia de la religió i la cultura. És també membre del consell científic internacional de l'Institut Européen en Sciences des Religions de l'École pratique des hautes études i vicepresidenta del comitè de Sociologia de la Religió de la International Sociological Association.

Notes

1. *Baròmetre sobre la religiositat i la gestió de la seva diversitat* (2020):

<http://ow.ly/tBoj50GvgC3>

2. Dades de l'enquesta del Pew Research Forum dels Estats Units sobre aquesta espiritualitat i

religió: <http://ow.ly/gS5050GvgFx>

pertanyent, o que es desenvolupava, en el si d'una tradició religiosa. Però avui no. O no sempre.

Espirituals però no religiosos?

Segons el *Baròmetre sobre la religiositat i la gestió de la seva diversitat* (Generalitat de Catalunya, 2020), un 48,1% de la població major d'edat s'identifica com a "persona espiritual". Una anàlisi una mica més precisa d'aquesta qüestió ens revela alguns elements interessants, com ara que una majoria s'identifica com a espiritual però no religiosa (59,4%). La consideració d'espiritual, per tant, no sempre porta implícita la vinculació a una tradició religiosa, sinó que emergeix com una forma de subjectivitat transcendent deslligada de les estructures institucionals clàssiques. Ara bé, per altra banda, hi ha un percentatge important de població que segueix declarant-se religiosa i espiritual a la vegada, i que no viu amb incompatibilitat ambdues qüestions. És l'espiritualitat la que es cultiva en relació, i amb comunió, amb la pertinença a una tradició religiosa.

Si ens fixem amb aquells que es defineixen com "no espirituals", es fa evident que tampoc són un grup homogeni. Hi ha un 33,6% que diuen que no són ni espirituals ni religiosos, i aquests són el

perfil que més s'ajusta a l'etiqueta de l'ateisme, que creix de manera lenta però constant. Alhora, però, un 13,8% de la població afirma que no es considera espiritual però sí religiosa. A primera vista, aquesta dada podria semblar paradoxal.

És possible ser religiós sense ser

espiritual? Es pot ser membre d'una confessió religiosa sense practicar-ne l'espiritualitat? En la nostra societat cada vegada hi ha més persones que pensen que sí, i aquesta és una tendència creixent a Europa. Es parla de processos de culturització de la religió, on el vincle amb la religiositat es construeix a través de la identificació amb la comunitat cultural, amb la seva història, i no tant amb l'espiritualitat o l'ortodòxia religiosa. La sociòloga francesa Hervieu-Léger va encunyar el concepte "belonging without believing" [creure sense pertànyer] per caracteritzar aquest fenomen, el de les persones que es diuen cristianes, musulmanes o jueves, però que poques vegades posen els peus a un temple religiós o observen els preceptes religiosos.

De què parlem quan parlem d'espiritualitat?

Enmig d'aquest escenari de transformació es fa difícil entreveure a què ens referim exactament quan parlem d'espiritualitat. La pregunta no és banal, i tampoc té una resposta fàcil.

Hi ha qui concep l'espiritualitat com la vessant "bona" de la religió, el que en queda després del naufragi; la religió despullada de la

---

Hi ha qui concep l'espiritualitat com la religió en estat pur, sense la contaminació institucional que reproduïx els vicis, i els mals, d'una societat corrompuda.

institució, dels dogmes, de les jerarquies. La religió en estat pur, sense la contaminació institucional que reproduïx els vicis, i els mals, d'una societat corrompuda. Aquesta definició pot ser atractiva a primera vista i ens ofereix pistes per pensar l'espiritualitat, però sociològicament és poc consistent. L'espiritualitat és filla del seu temps, no és una forma "pura" que es desenvolupa aliena al context econòmic, social, cultural

---

L'individu se sent legitimat per articular una narrativa espiritual pròpia i per buscar, explorar i triar entre formes diferents, i tècniques diverses, de recerca de transcendència.

i polític en què es troba. Entendre l'emergència de l'espiritualitat com a categoria ens obliga, també, a comprendre el context històric i social que l'ha fet possible.

Una mirada històrica d'ampli abast, com la que desenvolupa el filòsof canadenc Charles Taylor, ens permet traçar els orígens del creixement de

l'espiritualitat en la societat contemporània. En la seva obra *La era secular* (Gedisa, 2015), Taylor exposa el procés pel qual l'individu va desvinculant-se dels déus i de la necessitat d'un referent d'autoritat extern. L'expansió de la ciència és clau en aquest escenari. L'ésser humà, i ja no Déu, passa a ser la mesura de totes les coses. L'individu guanya autonomia, i la recerca de transcendència i de sentit adquireix preeminència. La veritat deixa d'ubicar-se fora de l'individu i és el jo subjectiu el que es converteix en la brúixola d'aquesta espiritualitat emergent. Des d'aquesta perspectiva macrohistòrica, el creixement de l'espiritualitat es vincula a l'adveniment de l'era secular i a l'emergència del subjecte autònom modern.

Un altre sociòleg, Peter Berger, ens dona més pistes per entendre el fenomen de l'espiritualitat. Berger afirma que, en la contemporaneïtat, les institucions religioses han perdut plausibilitat: ja no donem per descomptada la seva existència, ni sentim l'obligació de vincular-nos-hi. L'individu pot decidir unir-se a una comunitat religiosa, a una confessió, però també pot decidir no fer-ho. I és en aquest gest, en la possibilitat de decidir, en la necessitat de decidir, on rau la llavor de la secularització. És també en aquest context on neix la possibilitat d'una espiritualitat deslligada de les institucions tradicionals. L'individu se sent legitimat per articular una narrativa espiritual pròpia i per buscar, explorar i triar entre formes diferents, i tècniques diverses, de recerca de transcendència. El repertori és ampli, i els processos de globalització no han fet sinó accentuar la disponibilitat de missatges, tècniques i símbols espirituals a l'abast de tots nosaltres.

Ara bé, reconèixer que l'individu guanya autonomia per construir la seva vida espiritual, per buscar el sentit transcendent a la seva existència, no ens ha de fer caure en el miratge d'una espiritualitat lliure d'influències socials, culturals, polítiques o econòmiques, i emancipada de tota forma d'autoritat. Ans el contrari,

l'emergència i expansió de l'espiritualitat evolucionen en diàleg amb les transformacions socials, econòmiques, culturals i polítiques que tenen lloc a la nostra societat.

De la contracultura al *mindfulness*: el paper de l'espiritualitat en un context neoliberal

La sociòloga britànica Linda Woodhead situa als anys setanta l'inici de l'expansió de l'espiritualitat deslligada de les religions tradicionals. Ella ens diu que és amb els moviments contraculturals i amb l'obertura occidental a les religions orientals que l'espiritualitat comença a prendre força a Europa i als Estats Units. Inicialment és una espiritualitat que es vehicula a través de comunitats heterogènies petites i disperses, des de centres de teràpies alternatives fins a comunitats *hippies* o grups d'espiritualitat pagana. Linda Woodhead l'anomena "espiritualitat holística" amb la voluntat d'emfatitzar la visió articulada entre el cos, la ment i l'esperit que generalment promulga. A l'inici, és una forma d'espiritualitat que creix als marges de la religió oficial i que es popularitza especialment en zones urbanes i entre dones de classe mitjana.

Els sociòlegs Galen Watts i Dick Houtman remarquen que, malgrat l'heterogeneïtat d'aquesta espiritualitat emergent, podem distingir tres característiques que travessen la majoria de les seves

expressions: una ontologia religiosa de la immanència, basada en la idea del sagrat com una energia impersonal i sempre present; una epistemologia de l'experiència que atorga a l'experiència personal, al món sensorial, preeminència a l'hora d'assolir la transcendència, i la idea de la salvació a través del contacte amb el "jo autèntic", un jo interior que és el dipositori d'una

---

Al tombant de segle XXI, l'espiritualitat perd el seu caràcter contracultural i adquireix visibilitat en l'espai públic. Segons Eva Illouz, la creixent centralitat de la salut emocional i l'exigència de realització personal li donen impuls.

saviesa ancestral. Aquestes creences, ens diran, es vehiculen i dialoguen amb tradicions filosòfiques i espirituals diferents, i cristallitzen en pràctiques espirituals concretes que van des del reiki fins als rituals xamànics, la meditació cristiana o les constel·lacions familiars, per anomenar-ne només algunes.

A partir del tombant de segle XXI, aquesta espiritualitat pren una nova embranzida i guanya popularitat. Perd el seu caràcter contracultural i adquireix visibilitat en l'espai públic. L'auge del que la sociòloga Eva Illouz en diu l'"*ethos* terapèutic", és a dir, la creixent centralitat de la salut emocional i l'exigència de realització personal, li donen impuls. L'espiritualitat es converteix en un recurs a l'abast de l'individu per construir la seva identitat i per gestionar la incertesa en la societat del risc. La literatura d'autoajuda, els retirs de ioga o els cursos

de *mindfulness* són algunes de les mostres més conegudes d'aquesta espiritualitat a la recerca del benestar emocional. Són nombrosos els qui consideren que aquesta forma d'espiritualitat potencia l'adaptació dòcil a un neoliberalisme cada vegada més ferotge, i facilita la construcció de subjectes disposats a resagnar-se a les exigències del context. Segurament és cert. Però no és inevitable.

El sociòleg alemany Hartmut Rosa diu que allò que caracteritza la nostra societat és l'acceleració en la qual ens trobem immersos. Una acceleració que s'expressa tant de manera externa, amb la constricció del temps en la societat contemporània, com amb una dimensió interna, amb la interiorització de la pressió del temps. Les experiències de transcendència guanyen rellevància, segons Rosa, perquè esdevenen una forma d'aturar momentàniament el temps, de domesticar l'exigència de l'acceleració i transcendir la quotidianitat. Les experiències espirituals poden ser pauses, un punt i seguit, una manera d'agafar forces per continuar en aquest món tan exigent. Però també poden ser el principi d'una transformació més profunda, de llarga durada i que deixi petja.

Sigui com sigui, i més enllà del veredict moral que vulguem atorgar a aquesta nova espiritualitat, el que resulta indiscutible des del punt de vista sociològic és que avui l'espiritualitat no la podem definir en singular. És, més aviat, una matriu plural configurada a partir de diferents narratives filosòfiques, tècniques espirituals i experiències de transcendència que els individus combinen de maneres diverses, depenent de les seves necessitats específiques i també del seu capital cultural i social.

El protestantisme a la ciutat de Barcelona. Retrat d'un col·lectiu heterogeni

Ajuntament de Barcelona, 2018

Pluralisme confessional a Catalunya

Angle Editorial, 2012

Diversitat religiosa i món local

Diputació de Barcelona, 2011

Referències bibliogràfiques

Berger, P. L. *The Many Altars of Modernity*. De Gruyter, 2014.

Estruch, J. *Entendre les religions. Una perspectiva sociològica*. Editorial Mediterrània, 2015.

Hervieu-Léger, D. i Solana, M. *La religión, hilo de memoria*. Herder, 2005.

Heelas, P., Woodhead, L., Seel, B., Tusting, K. i Szerszynski, B. *The Spiritual Revolution: Why Religion Is Giving Way to Spirituality*. Blackwell, Oxford, 2005.

Illouz, E. *La salvación del alma moderna: terapia, emociones y la cultura de la autoayuda*. Katz Editores, 2005.

Rosa, H. *Social Acceleration*. Columbia University Press, 2013.

Taylor, C. *La era secular: tomo II (vol. 2)*. Editorial Gedisa, 2015.

**L'esperit,
un intangible
emergent**
**Xavier Melloni
i Ribas**

En l'actual context de pluralitat cultural i religiosa estem assistint a quelcom imprevist: s'està produint un ressorgiment de la dimensió espiritual.

A mesura que anem madurant, també maduren les nostres imatges i idees, i la relació amb la ultimitat o la transcendència. La pregunta és: què poden aportar les religions a aquest nou paradigma?

Un emergir inesperat

Assistim a un fenomen que ni els millors analistes del segle passat havien previst: s'està produint un ressorgiment de la dimensió espiritual en un context de pluralitat cultural i religiosa. La mort de Déu preconitzada pels grans filòsofs del segle xx no s'ha produït, sinó que s'ha donat una mutació de determinades idees sobre Déu. Ja ho va dir Rainer Maria Rilke: "A pesar nuestro, Dios madura".¹ No és que Déu maduri, el que madura són les nostres imatges, les idees i la relació amb la ultimitat o la transcendència a mesura que anem madurant nosaltres. La pregunta és: què poden aportar les religions a aquest nou paradigma?

L'espiritualitat, una via per aprendre a fluir

Al començament del mil·lenni, el filòsof polonès Zygmunt Bauman va fer un diagnòstic sever de la societat contemporània identificant-la com *modernitat líquida*.² Considerava que les identitats actuals s'assemblen a la crosta de la lava que s'endureix i es torna a fondre contínuament, canviant de forma sense parar. Les identitats semblen estables des de fora, però, en realitat, són summament fràgils i estan sotmeses a un esquinçament constant. La identitat no té cap suport extern, cadascú ha de forjar-se provisionalment la seva per sobreviure. Segons els plantejaments de Bauman, el valor que impera en la modernitat líquida és la necessitat de fer-se amb una identitat flexible i versàtil per enfrontar-se a les diferents mutacions que el subjecte ha de patir i assumir al llarg de la seva vida, sense que hi hagi cap nucli consistent sobre el qual arrelar-se i vertebrar-se. Fins aquí l'anàlisi de Bauman. Tanmateix, aquesta liquiditat es pot llegir d'una manera ben diferent: com la capacitat de fluir entre dogmes, rigideses i identitats blindades que han encarcerat la creativitat d'allò que anomenem *esperit*, que significa 'aire', 'vent', 'alè', 'flux'. Potser actualment la nostra cultura és el medi propici per obrir-se d'una nova manera a l'intangible que les religions del passat van conrear, però amb uns codis que ja no són els nostres. La cultura actual ens predisposa per a la dimensió espiritual, més que no pas en un entorn fix on tot estava establert per endavant.

Les múltiples perspectives des de les quals avui ens aproximem al que convencionalment anomenem *Déu* suposen el desmembrament d'un món tancat i monolític, i d'una mentalitat vertical i lineal que donava molta seguretat però també empresonava i exclouïa molts àmbits de la realitat. La irrupció de tantes cosmovisions possibles i de tan diversos accessos al sagrat suposa la caiguda de seguretats i certeses per viure en estat d'obertura. Davant les grans veritats religioses o ideològiques d'antany, apareixen aproximacions que no pretenen conquerir la totalitat, però sí que busquen ser integrals. Això no condueix a un relativisme corrosiu, sinó que obre a una nova manera de

Notes

1. Rainer Maria Rilke, *El libro de horas*. Hyperion, Madrid, 2005 (p. 39).
2. Cf. Zygmunt Bauman, *Modernidad líquida*. Fondo de Cultura Económica, Buenos Aires, 1999.

Xavier Melloni i Ribas.

(Barcelona, 1962) és antropòleg, teòleg i fenomenòleg de la religió. Jesuïta i estudiós dels Exercicis Espirituals, té al mateix temps un ampli coneixement dels textos de les diverses religions. És membre de Cristianisme i Justícia, i professor a la Facultat de Teologia de Catalunya i a l'Institut de Teologia Fonamental de Sant Cugat. Viu en el centre espiritual La Cova de Sant Ignasi, a Manresa. Entre les seves publicacions, totes a l'editorial Fragmenta, destaquen *Vers un temps de síntesi* (2011), *Déu sense Déu* (amb Josep Cobo, 2015) i *El desig essencial* (segona edició, 2019).

L'ateisme combatiu i bel·ligerant del segle passat dona pas a una generació que, més que considerar-se atea, es considera *ateista*, en el sentit que no creu en un Déu personal, però està oberta a considerar una dimensió interior o espiritual.

concebre la vida com a indagació constant, com a desplaçament continu, tal com han assenyalat els místics de tots els temps. Hem d'indagar en què consisteix aquest paradigma emergent que no parteix dels referents que fins ara l'han constituït.

Un estat de modificació contínua

L'encreuament de confluències en el que ens trobem és resultat de la superposició, juxtaposició i simultaneïtat de processos personals i col·lectius, interns i externs a la vegada, a escala local i escala mundial. L'increïble flux d'informació al qual estem sotmesos crea un estat de modificació contínua, un canvi en l'estatus del saber; posa forma (*in-forma*) on abans no hi havia hagut contorn. L'univers es construeix permanentment gràcies a un augment constant d'informació i la nostra cultura internauta, junt amb el desenvolupament dels mitjans de comunicació i de transport, és vehiculadora d'aquest impuls creador que conté una dimensió transcendent, tot i que [encara] no s'expliciti.

Tot això comporta una nova manera de relacionar-se amb la dimensió espiritual o intangible de l'ésser humà. L'ateisme combatiu i bel·ligerant del segle passat dona pas a una generació que, més que considerar-se atea, es considera *ateista*, en el sentit que no creu en un Déu personal, però està oberta a considerar una dimensió interior o espiritual que no pot o no vol anomenar per no encasellar-la de nou. Ha aparegut el pluriteisme, que és diferent del politeisme. Aquest consisteix en la creença en diversos déus, o bé en el fet d'idolatriar allò que és relatiu, d'absolutitzar allò que és efímer i de sacralitzar el que és banal, mentre que el politeisme es refereix a les diverses formes d'aproximar-se al transcendent, conseqüència de la multireligiositat i de la pluralitat de cosmovisions, resultat de la convivència planetària en la qual ens trobem. Alhora, assistim a un renéixer de la recerca espiritual sovint al marge de les religions mil·lenàries, fenomen que s'anomena *espiritualitat sense religió*. Cal també esmentar manifestacions de conservadorisme religiós i els fonamentalismes, atrinxeraments cognitius i afectius més o menys defensius i ofensius, com a conseqüència d'unes identitats que se senten amenaçades. Són reaccions inevitables davant un cicle de la humanitat que s'acaba i un altre que comença.

Hereus del llegat espiritual de la humanitat

És l'hora d'heretar el llegat espiritual de la humanitat. Podem agrupar les tradicions religioses en tres grans constel·lacions: les religions abrahàmiques o teistes, les religions oceàniques o orientals, i les religions aborígenes o teocòsmiques. Cadascuna té una excel·lència, i aquesta és el do més preuat que poden oferir a les altres.

Notes

3. Cf. Raimon Panikkar, *Visió trinitària i cosmoteàndrica: Déu, home, cosmos*. Col·lecció "Opera Omnia", vol. VIII, Fragmenta, Barcelona, 2011.

Les tres religions abrahàmiques o teistes conceben Déu com el Totalment-Altre, la relació amb el qual produeix la consciència del jo, ja que és en aquesta relació on la condició humana pren la màxima consciència de la seva dignitat. El vehicle fonamental és la paraula, per la qual cosa a les tres tradicions se les coneix també com les religions del Llibre. Bíblia vol dir precisament això, *Llibres*, que són portadors d'una Paraula revelada, a l'escolta de la qual l'esser humà creix. Més particularment, a Israel la revelació es fa poble, en el cristianisme es fa rostre i en l'islam es fa recitació (que és el que significa *Alcorà*).

A les religions oceàniques l'accent està posat en la consciència de la Totalitat, on el jo es dissol per obrir-se a aquesta immensitat de què formem part i de la qual en cap moment estem separats. El seu vehicle és el silenci. Més específicament, allò propi de l'hinduisme és la identificació de l'esperit individual (*atman*) amb l'Ésser Absolut (*brahman*); allò propi del budisme és la identificació amb la Vacuïtat fèrtil que possibilita totes les formes, i el propi del taoisme és la capacitat de fluir en totes les situacions perquè la realitat mateixa és aquest Flux (Tao).

Per a les tradicions aborígens, l'experiència del Sagrat és inseparable del seu vincle amb la terra; d'aquí brota l'instint de reverència per la natura tan necessari per a la nostra civilització. El

seu vehicle per excel·lència són els rituals de restitució.

Aquestes tres constel·lacions estan en relació amb el que el pensador Raimon Panikkar va encunyar en el terme de realitat *cosmoteàndrica* per expressar la

inseparabilitat de la dimensió transcendent, humana i còsmica.³ Tota la realitat conté aquestes tres dimensions, i cada religió arriba a la totalitat a través d'un accent determinat. Podem dir que les religions aborígens

---

Per a les tradicions aborígens, l'experiència del Sagrat és inseparable del seu vincle amb la terra.

Forma part del nou paradigma la consciència de la interrelació de tot amb tot i de tots amb tots. D'aquí neix una comprensió integral de la realitat, la qual cosa comporta una actitud d'obertura i d'escolta.

Vers un temps de síntesi
Xavier Melloni
Fragmenta, 2011

Déu sense Déu
Xavier Melloni i Josep Cobo
Fragmenta, 2015

El desig essencial
Xavier Melloni
Fragmenta, 2a edició, 2019

hi accedeixen preeminentment per la dimensió còsmica, amb una particular sensibilitat per la relació amb la natura i el que ella ens dona; les religions abrahàmiques posen l'accent en la dimensió comunitària i, per tant, en les relacions interhumanes, i les religions orientals cultiven particularment la dimensió interior, de la qual cosa se'n deriva una relació més despresada

amb el món material. A aquestes tres constel·lacions hi hem d'afegir la mentalitat secular, que no deixa de ser una relligació més amb la realitat.

Avui som més conscients que mai de la coexistència d'aquestes quatre aproximacions i de la necessitat de coinspirar conjuntament per resoldre els grans reptes que tenim com a civilització i com a espècie.

La triple obertura

Forma part d'aquest nou paradigma la consciència de la interrelació de tot amb tot i de tots amb tots. D'aquí neix una comprensió integral de la realitat, la qual cosa comporta una actitud d'obertura i d'escolta per viure amb qualitat i disponibilitat cada moment. A través del camí específic que cadascú esculli per conrear aquesta disposició, el que cal tenir present és en quina mesura ens ajuda a mantenir-nos oberts a les tres dimensions constitutives de la realitat.

En primer lloc, cap al transcendent, sigui com sigui que anomenem la instància primera i última que sosté el fons de la realitat, l'Ésser-més-enllà-de-tot i, alhora, l'Ésser-més-ençà-de-tot. La progressiva obertura al Misteri comporta el progressiu respecte pels diferents camins que s'hi endinsen. Això obre la via mística. En segon lloc, cap a la comunitat humana, creixent en una sensibilitat ètica cada vegada més gran. El nostre món globalitzat requereix coneixements de la complexa societat en la qual vivim per promoure diverses formes de solidaritat i per assolir el canvi social. No ens és permesa la ingenuïtat. Això obre la via ètica. I per últim, cap al respecte i la veneració per la terra. L'antropocentrisme de la civilització occidental ha portat a un greu col·lapse en relació amb la natura i els seus recursos. L'espiritualitat emergent assenyala de moltes maneres la necessitat de restablir els vincles amb la terra. Això obre la via ecològica.

Aquesta aproximació integral —cosmoteàndrica— a la realitat és una característica del nostre temps en què convergeixen múltiples perspectives i disciplines. Tots els accessos són necessaris per obrir-nos al misteri de l'existència i tenir cura de la vida, el fons de la qual es manifesta de múltiples maneres i no s'esgota en cap interpretació.

(Sobre)viure al carrer

El noi de dalt, originari del Senegal, carregava un refrigerador donat pels treballadors d'un forn del carrer de Santa Anna (estiu del 2021). En lloc de llançar-lo, el van avisar perquè el pogués vendre a una ferralleria. Aquesta és una mostra que el carrer pot ser un espai de solidaritat entre veïns. Solidaritat que també van viure els nois d'origen nòrdic de la imatge de sota. Es van trobar i van romandre junts sota la muralla de la ciutat tot el confinament dur, entre el març i el maig del 2020. Altres persones, com ells, van quedar atrapades al carrer. D'una banda, les fronteres estaven tancades i no podien tornar a casa, i, de l'altra, van trobar els hostals tancats o no van poder llogar una habitació per la por dels ciutadans al contagi.

L'espiritualitat combativa de Josep Maria Esquirol Marc Galofré

La filosofia de la proximitat de Josep Maria Esquirol parteix de la descripció de les experiències constitutives de la situació humana i ens dona una visió antropològica de l'humà, concreta i comprensiva. Aquesta filosofia busca de manera molt clara el veïnatge del pensament espiritual o, més ben dit, de l'actitud espiritual.

Las experiencias espiritualmente más hondas no provienen de meditaciones intelectuales profundas, sino de la visión privilegiada de algo concreto.

Nicolás Gómez Dávila

Introducció a la filosofia de la proximitat

1. La *filosofia de la proximitat* de Josep Maria Esquirol incideix de manera recurrent en el tema dels inicis. L'inici absolut, ens dirà en el seu darrer assaig, és el fet que millor explicaria el naixement de cadascun dels nens i nenes que arriben al món. Un esdeveniment singular i extraordinari que, precisament pel fet de ser inici absolut, anul·la qualsevol possibilitat d'explicació prèvia. "Sense explicació, sense fonament, sense cap raó que en doni compte" (*Humà, més humà*, Quaderns Crema, p. 33). Ens diu, doncs, que l'esdeveniment concret del naixement porta inscrit de manera plena el seu propi significat, i que la filosofia que ens en vulgui parlar caldrà que sigui discreta i atenta, que exerceixi amb més cura l'observació que l'explicació, que parli poc, però que parli bé, amb *respecte*. I, amb tot, és una filosofia que parla precisament "d'allò de què *gairebé* no es pot parlar", modificant molt lleugerament però de manera significativa la cèlebre proposició wittgensteiniana. Parla de les coses concretes.

Aquest plantejament filosòfic ha estat continuat al llarg de tot el recorregut de la *filosofia de la proximitat*. Podríem dir que la seva fecunditat creativa ha consistit en un exercici rigorós de contenció, d'una gran austeritat. Ha sostingut la seva reflexió sobre un punt fix i ha acomplert aquesta tasca d'aprofundiment i de clarificació que ens ha anat arribant en cada un dels seus darrers llibres. Sobre aquest punt fix s'ha dut a terme aquest recorregut llarg i fructífer. I és per això que ara som nosaltres qui prendrem la filosofia de Josep Maria Esquirol com a inici, com a passera per accedir a territoris que li són fronterers.

Podem parlar pròpiament d'espiritualitat des de la filosofia de la proximitat? En tant que descripció de les experiències constitutives de la situació humana, és una filosofia que duu a terme un treball de base, podríem dir, i ens dona una visió antropològica de l'humà, concreta i comprensiva alhora, que té unes implicacions indiscutibles en les seves dimensions més fonamentals. I, de fet, ens trobem que el seu camí busca de manera molt clara el veïnatge del pensament espiritual o, més ben dit, de l'actitud espiritual (i també de l'expressió poètica, del cant) per aproximar-se al lloc on l'essència de la vida humana és més clara i fonda.

Pa i cant per viure

2. "Es necessita poc, per viure. Pa i cant". Aquest és el pòrtic a través del qual entrem dins *Humà, més humà*, un lema que no hem d'oblidar perquè ens porta al centre mateix del seu pensament.

Marc Galofré. Filòsof i forner. Llicenciat en Filosofia per la Universitat de Barcelona, Marc Galofré es guanya la vida fent pa. Deixeble i especialista en l'obra de Josep Maria Esquirol.

Es tracta de no fer mal, de cuidar, de ser metges de nosaltres mateixos i dels altres.

Fixem-nos, pa i cant són dues coses fins a un cert punt contraposades: la materialitat bàsica del pa, el component més bàsic dels nostres àpats, enfront del cant, creació

musical i poètica de l'esperit. Però cal que vegem la seva concordança si volem entrar de manera adequada a la filosofia de la proximitat. Només restant a prop del senzill i més bàsic no perdrem el contacte amb un fons de realitat que ja és, pròpiament, l'espai espiritual: "Des de Lastènia, deixeble de Plató, fins a Margarita, germana de la caritat, aquell que fa que el pensar transformi la seva vida és una persona espiritual, sense ostentació. Algú que es lleva al matí, fa la feina, té cura de la seva gent, es distreu... Però gairebé en tot això es nota un aire diferent, s'entreveu quelcom d'especial, rar" (*Humà, més humà*, p. 16).

És això, la humilitat com a punt de partida. I Francesc d'Assís com el seu mestre indiscutible, per la seva disposició a la dolcesa, per la seva disposició al servei. A peu pla i al costat dels altres és l'únic lloc possible lluny de qualsevol tipus de violència. Perquè es tracta justament d'això, de no fer mal; es tracta, just al contrari, de cuidar, de ser metges de nosaltres mateixos i dels altres. Aquest és l'argument principal. No és gens estrany que Josep Maria Esquirol tingui afecció per aquesta professió i pels seus oficiants. Per exemple, per al doctor Rieux, el metge de *La pesta* d'Albert Camus. Rieux dona aquesta rèplica definitiva al pare jesuïta Paneloux, amb qui manté una polèmica que, aquest últim, volia teològica; diu Rieux: "Nosaltres treballem plegats per alguna cosa que ens uneix més enllà de les blasfèmies i de les pregàries. Només això és important".

I què seria l'important? No cedir davant les forces i amenaces que malmeten la vida. Diguem: la lluita necessària contra pestes i pandèmies, contra la comoditat i contra el fatalisme, contra la confusió i el desgast... Per contra, mantenir, guardar, generar més sentit, curar. D'aquí la importància que pren la resistència davant la finitud i la mort inevitables, però també la resistència davant d'aquelles desorientacions

---

L'expressió de l'espiritualitat més fonda és cant, però també és pa; sobretot, pa compartit.

i degeneracions que provoquem nosaltres mateixos (l'excessiva abstracció, la desconexió, la banalització, la despersonalització...). Mantenir obert i desbrossat el camí que ens mena a l'experiència, a la proximitat de les coses i dels altres.

No parem de parlar del mateix, de procurar-nos una bona orientació. És per això que l'expressió de l'espiritualitat més fonda és cant, però també és pa; sobretot, pa compartit: "Tal vegada la millor lliçó que un filòsof pot aprendre del franciscanisme és arribar a ser, més enllà de tota altivesa, un *filòsof menor* enmig dels germans menors" (*Humà, més humà*, p. 126). La filosofia més radical, una filosofia *menor*, punt de trobada entre pa i cant.

Ser i fer al costat de la ferida

3. Perquè la humanitat se sosté precàriament i és vulnerable. Aquesta és la certesa primera, ens diu Josep Maria Esquirol, i el punt de partida de qualsevol comprensió que pretenguem sobre l'humà. A contracorrent d'una concepció d'una humanitat activa i poderosa d'arrel moderna, però també contra una certa visió postmoderna que ha decretat la mort de l'humanisme i del mateix humà. La filosofia de la proximitat es fa resistent en un humanisme que podríem qualificar de concret. Situa en el centre mateix de la realitat l'*algú*, la persona concreta amb nom propi. Des de cap concepció filosòfica o científica podem menysprear o dissoldre aquest punt de partida i d'arribada, aquest *algú* amb nom: l'Anna, el Joan... Sí, la concreció i la singularitat de la persona són el punt de referència bàsic d'aquest pensament.

Parlem, doncs, d'aquest *algú* singular i vulnerable que és l'humà. Això vol dir que és una concreció oberta perquè partim de la seva passivitat, de la seva capacitat de ser afectada, de ser *ferida*. D'una prodigiosa capacitat d'afectació oberta als altres, però també a realitats que ens depassen i ens situen: el misteri de la vida que som, la mort que ens sotraga, el món que és la nostra realitat immesurable, l'alteritat —el tu— a qui no puc deixar d'adreçar-me. Aquests són els components de la nostra ànima, i la nostra ànima mateixa, se'ns diu. I això som, aquesta misteriosa configuració, impossible de reduir per la sola raó, d'*algú* amb nom propi i d'infinít.

I la filosofia de la proximitat, tot seguit i sense floritures, es dirigeix immediatament a l'acció, que és el que compta, es vol subratllar.

L'acció sempre té caràcter de resposta, és fer-se càrrec d'allò que ens arriba dels altres.

Es tracta de situar-se, d'ajudar a pensar sense ocupar excessivament el pensament, fins i tot d'enretirar-se per deixar passar una mica de llum i de silenci atent per respondre de manera adequada. I l'acció

sempre té caràcter de resposta, és fer-se càrrec d'allò que ens arriba dels altres. Si d'aquesta afectació Josep Maria Esquirol en diu *ferida* és per donar compte de la fondària de l'afectació com, per exemple, fereix l'amor; "de tal manera que viure és, en el millor dels casos, ser a la vora d'aquesta ferida i *fer* a partir de la seva vibració".

Ajuntar per crear sentit

4. L'acció és *juntura*. De fet, la qüestió més important del pensament i de l'espiritualitat és l'*ajuntar*. El logos ens remet al treball del pensament i del llenguatge que relaciona i lliga; la religió, *religatio*, és relligament. Com si ja en l'origen patíssim alguna mena de tall dolorós que calgués anar tancant, tot i saber que no es podrà tancar mai del tot. La juntura filosòfica és cura i respecte per cada cosa concreta, és articulació sense confusió, és empara i cerca de sentit (orientació). És no deixar-se seduir per cap comprensió plana i homogènia de les coses (tan habitual avui), ni caure en l'opció contrària, interpretar la realitat com un conjunt d'antítesis radicalitzades sense possibilitat de relació (també tan habitual avui). La juntura és un moviment de creació de sentit a partir de l'articulació de sentit que no deixa de reconèixer la diferència entre les coses; en l'ajuntament mateix rau el sentit.

I és per això que la filosofia de la proximitat és una filosofia dels *entremigs*, dels límits. Juntura entre el concret i el concret, entre persona i persona, i entre l'humà i els seus infinits. És a dir, el límit no pas com aquell punt on una cosa acaba, sinó com a punt de trobada i d'inici. De nou, inici, perquè la feina és inacabable, atesa la nostra situació d'intempèrie i les nombroses adversitats del voltant. Tanta és la dificultat i tanta la feina pendent que se'ns presenta que cal comptar amb la paciència de l'espera, és a dir, amb l'esperança, amb el misteri d'un nou inici on noves juntures puguin crear nou sentit: "Més món, més vida, més sentit".

Perquè es tracta d'una espiritualitat combativa que treu forces del més pròxim i que treu forces de la infinitud que misteriosament ens constitueix. Som aquesta juntura entre nom propi i aquesta obertura que ens diu que res no és definitiu ni acabat. La *conspiració del desert*, en diu Josep Maria Esquirol, dels qui, amb mirada atenta, s'adonen de la situació i poden dir, amb el doctor Rieux: "Nosaltres treballem plegats per alguna cosa que ens uneix més enllà de les blasfèmies i de les pregàries". Treball *menor*: una mica de pa, una mica de cant.

Veterans a la intempèrie

Aquí tenim diverses persones sense sostre a l'inici del confinament (març-abril del 2020); són veterans del carrer. A dalt, un jove veneçolà que va arribar a Barcelona el 2014 i treballava com a artista de circ abans del confinament. No volia anar a un alberg habilitat a la Fira de Montjuïc pel seu pànic a les multituds. La parella de sota, en Babi i la Nanda, ell de Grècia, ella de Càceres, als peus de l'Arc de Triomf, van poder resguardar-se sota un gran plàstic que els va facilitar un veí del barri. Els albergs habilitats per l'Ajuntament no eren una opció per a ells, perquè eren per a homes o per a dones, i no volien separar-se, es cuidaven mútuament.

Quan una persona es troba a la fi del món, desapareix?

Angélica Sátiro

Més enllà de la moda de l'espiritualitat, les qüestions profundes han d'estar presents en l'educació de les noves generacions. La clau de l'espiritualitat a l'escola és que cada criatura pugui construir un sentit vital. Connectar amb la natura, experimentar amb el silenci o imaginar poden ser eines per reflexionar sobre el sentit de l'existència en la infantesa.

Per a alguns, l'educació sol ser un calaix de sastre pel qual passen moltes modes que busquen atendre les exigències de cada època. Temps d'incerteses, plagues, crisis o guerres solen portar necessitats espirituals. Per a d'altres la qüestió és: això és bo o no? Per pensar sobre això, potser cal considerar el que va afirmar Abraham Maslow: "Si només té un martell, tot sembla un clau".

La frase que dona títol a aquest article és una pregunta d'en Pedro, un nen de 5 anys,¹ que segueix descofllocant els adults: "Quan una persona es troba a la fi del món, desapareix?". A partir d'ella, ens podem qüestionar: la fi del món i la desaparició de les persones, són temes espirituals? Com tracta l'educació laica les sospites espirituals de la infància? És fonamental acollir els seus dubtes, tot i que no necessàriament s'hi ha de donar resposta. Les preguntes són eines reflexives poderoses, no són claus per al nostre martell... Podem investigar a partir d'elles, perquè el diàleg és un valor i és un mètode que afavoreix una educació crítica, creativa i ètica.² Per seguir dialogant amb en Pedro, podríem explorar i narrar mites de diferents cultures, ja que la mitologia té una funció cosmològica: ordena el caos, dona sentit a la realitat i s'enfronta a l'escatologia (el més enllà). I això coincideix amb els propòsits d'una espiritualitat present en l'educació.

Per què conrear l'espiritualitat de les noves generacions

La societat consumista, materialista i individualista condueix les persones a una soledat erma i sense sentit, que es tradueix en malestar. Per això es fa necessari un marc segur que permeti canalitzar els neguits, els dolors i les incerteses. Epicur, Lucreci i Sèneca afirmaven que la por ha creat els déus i ens va fer témer la mort. La pandèmia, que ha fet palesa aquesta por i altres reptes existencials, ha provocat diversos tipus de desorientació i trastorns. En el document *Salud mental e infancia en el escenario de la COVID-19*, UNICEF Espanya afirma que 1 de cada 4 nens/es presenta símptomes de depressió i ansietat. La necessitat d'un confort espiritual ha passat a ocupar l'interès de l'educació laica. L'ascens d'una espiritualitat oberta, no necessàriament reglada, que no exigeixi una obediència cega o acrítica, està impulsant accions educatives. La clau d'aquesta espiritualitat és que cada infant pugui construir un sentit vital. Actualment, és comú veure a les escoles classes de meditació, de ioga, de *mindfulness*, de filosofia. Aquest tipus de pràctiques mostra l'interès per una espiritualitat entesa com a consciència d'un mateix i de l'altre. Aquesta espiritualitat oberta no és religió, perquè no té déu ni dogma.

La religió (que és una opció familiar) és un conjunt de creences que tracta allò sagrat i la necessitat de transcendència; és una institució jeràrquica amb sentit de control moral i sociopolític. L'espiritualitat present als espais educatius, en canvi, no hauria

Notes

1. Els noms dels infants són ficticis per protegir la identitat dels nens i nenes reals.
2. La filosofia lúdica utilitza metodologia dialògica per estimular el desenvolupament del pensament crític, creatiu i ètic de la infància. És un moviment dins del projecte internacional Filosofia per a Nens (FpN), creat per Matthew Lipman i Ann Margaret Sharp.
3. El projecte Noria (www.octaetro.com/noria) proposa una literatura filosòfica per a la infància, que tracta diferents temes de l'experiència humana. A més, hi ha guies per als educadors que acompanyen els infants a l'hora de jugar a pensar.

Angélica Sátiro. Escriptora, educadora i facilitadora de creativitat, Angélica Sátiro és impulsora del moviment Filosofia Lúdica, que uneix filosofia i infància en la literatura, en la formació del professorat i en projectes educatius culturals. Doctora en Pedagogia per la Universitat de Barcelona i màster en Creativitat Aplicada per la Universitat de Santiago de Compostel·la, es va formar en Filosofia per a Nens a la Universitat Estatal de Montclair, a Nova Jersey (Estats Units). Ha publicat més de 400 llibres i articles en espanyol, català, gallec, italià, portuguès i anglès. Ha treballat en educació i cultura des dels anys vuitanta, en diferents països d'Europa, Latinoamèrica i l'Àfrica.

Notes

4. Aquest projecte forma part del plantejament de la Filosofia Lúdica, i existeix des del 2018 en diversos països. Té com a bibliografia el llibre per a adults *Ciudadanía creativa en el jardín de Juanita* (Octaedro, 2018) i la literatura filosòfica per a la infància *El jardín de Juanita* (Octaedro, 2017) i *La mariquita Juanita* (Octaedro, 2017).

d'estar lligada a cap religió ni a la fe en un déu, una deessa o diversos déus. És un tipus d'ètica que afirma la transcendència humana com a procés evolutiu. Busca allò sagrat en la mateixa humanitat, en l'experiència de cura i de vincle entre tots, assumint el misteri de la vida en la seva contingència.

Aquesta espiritualitat és una actitud de cerca constant de sentit: qui soc? Qui vull ser? Què és el món? Quin món vull ajudar a construir? És una espiritualitat que ajuda les persones a tenir cura d'elles mateixes, dels altres humans, de l'espai públic compartit, dels altres éssers vius, de la natura, del planeta. Pot haver-hi algun tipus de bona educació que estigui en contra de tot això?

Una aproximació espiritual de la ciència

La mestra Mar Santiago du a terme el projecte *El jardín de Juanita*⁴ amb mainada de 4 anys, i explica:

Avui hem vist les flors del jardí, “algunes estaven ‘morides’ i d'altres no perquè només tenen les flors seques. Les que són seques del tot ja no tenen solució; encara que les reguis, moren... és com la vida!”. “Com és la vida?”, vaig preguntar amb interès. “La vida és així, mor i després hi ha una altra persona; perquè si les persones no moren... Llavors, on viuen? Han de construir encara més cases? Nosaltres naixem de les nostres mares, creixem i quan morim en naixeran d'altres. I moren i neixen, així tota la vida, perquè el món no s'acaba”. “Al jardí podem sembrar-hi llavors i regar-les una miqueta, no gaire perquè creixeran més ràpid i moriran abans. Les altres flors les cuidem i quan es morin... en cuidarem d'altres! La vida és morir, després en neixen d'altres i quan nosaltres siguem grans tindrem fills”. Així que vam plantar nous bulbs, i quan vam fer un forat per col·locar-los ens va sorprendre descobrir que sota la terra n'hi naixia algun dels que havíem sembrat l'any passat. Era clar que la vida seguia el seu curs, malgrat que el jardí semblava que es moria.

Què fan aquestes criatures de 4 anys? Buscar sentit a la vida en la seva experiència directa de connexió amb la natura. A partir de crear i cuidar un jardí, arriben a idees que el físic Fritjof Capra tracta des dels anys setanta en obres com *El tao de la física* (Sirio, 2017) o *La trama de la vida* (Anagrama, 2006). A partir de la ciència moderna, Capra aprofundeix en les seves conseqüències filosòfiques quan la connecta

amb el misticisme antic; és una aproximació espiritual de la ciència. En la seva obra, la vida es troba interconnectada i res no es pot entendre de manera aïllada. Això és present en el diàleg de les criatures de 4 anys. Podríem afirmar que

---

L'espiritualitat present en els espais educatius no hauria d'estar vinculada a cap religió ni a la fe en un déu, una deessa o diversos déus.

Notes

5. Comparteixo amb Joan-Carles Mèlich: “Ser ètic no és respondre bé, és saber que mai respondrem prou bé”. (*Contra els absoluts*, Fragmenta, 2018; p. 120).

aquesta experiència és un exemple d'educació espiritual? Les criatures donen un sentit coherent i efectiu a la vida, sense necessitat d'allò sobrenatural. Creen un relat a partir de la seva experiència, sense un déu o un dogma que ho justifiqui. La connexió amb la natura és una altra eina per a l'educació de l'espiritualitat, que ajuda a superar el conflicte entre la cultura individualista/materialista i les religions dogmàtiques i doctrinals.

Davant la mort de la besàvia, dos germans deien entre ells: “Però si ella és morta, com és que ara parlarà amb Déu? A la seva boca ja no hi existeixen les paraules...”, comentava l'Ana, de 6 anys. “Ella parlarà dins del seu cap”, va contestar en Jon, de 5 anys. Els dos van sortir agafats de les mans i amb la mirada perduda. En Jon es va girar, va tornar a mirar aquell cos envoltat de flors i va dir: “Quan em mori em vull convertir directament en esperit, sense que m'enterrin ni em cremin”. En el vocabulari d'aquests dos nens hi apareixen les paraules

déu, esperit, enterrar i cremar, que indiquen una educació religiosa.

Els totalitarismes que van intentar aniquilar les religions han fracassat, perquè segueixen allotjades en la diversitat de les cultures. Els humans necessiten creure en alguna cosa per donar sentit a les seves vides, i d'aquí l'existència de sistemes religiosos o d'una educació

La connexió amb la natura és una eina per a l'educació de l'espiritualitat que ajuda a superar el conflicte entre la cultura individualista/materialista i les religions dogmàtiques i doctrinàries.

ètica per als qui prefereixen posar remei a aquesta necessitat de manera més oberta i flexible.⁵

El silenci i la imaginació com a eines per a l'espiritualitat

Experimentar el silenci i imaginar poden ser dos recursos diferents per enfrontar-se a les qüestions espirituals que es plantegen en la infància. En Jon ens va donar una pista: hi ha moments en què hem de parlar dins del cap. El pensament és un diàleg intern, i és possible aprendre a pensar millor donant veu a les pròpies idees i dialogant. També pot ser interessant fer el moviment invers, silenciar-se, meditar, parar atenció a l'aquí i a l'ara, utilitzant eines d'introspecció i de benestar. L'Alexia, de 7 anys, va fer un dibuix i va explicar: “És un ull que va explotar de tantes idees!”. Una altra nena, impressionada amb la imatge, va preguntar: “Com ho fas per descansar de les teves idees?”. “Escolto una meditació, dormo, jugo, descanso, fins i tot les oblidó”, va respondre sense parpellejar. La veu de la infància ens fa veure que no tot és clau, perquè hi ha altres eines diferents del nostre martell...

Més enllà de la moda de l'espiritualitat, les qüestions profundes han de ser presents en l'educació. Hi ha temes ineludibles per indagar: la pau, els misteris, els ritus i rituals, el paper de les creences en forces invisibles i sobrenaturals, etcètera. Hi ha emocions espirituals sobre

les quals cal reflexionar: la gratitud, la compassió, la felicitat i l'amor. Com deia el biòleg Humberto Maturana, "estimar és deixar aparèixer". L'educació que proposem és amorosa, i és important deixar que aquestes qüestions apareguin als espais educatius.

Com que aquest és un text amb final obert, acabem amb una pregunta que va fer l'Antonio (5 anys) quan se n'anava a dormir: "Mama, quin és el número abans de l'infinit?". Podríem seguir pensant: com fer front a l'infinit que ens interpella en la nostra finitud?

Referències bibliogràfiques

Per saber escoltar i pensar qüestions profundes dels nens, m'acompanyo de lectures de fons. Per a la temàtica d'aquest text, van ser les següents:

Arendt, H. *La condició humana*. labutxaca, 2014.

Arendt, H. *La vida del espíritu*. Paidós, Barcelona, 2002.

Bergson, H. *Materia y memoria. Ensayo sobre la relación del cuerpo con el espíritu*. Cactus, Buenos Aires, 2006.

D'Ansembourg, T. i Reybrouck, D. *La paz se aprende. Comunicación no violenta, mindfulness y compasión: prácticas para el desarrollo de una cultura de paz*. Arpa Bienestar, Barcelona, 2017.

Freud, S. *El malestar en la civilització*. Accent Editorial, Girona, 2008.

Gadamer, H. *Dolor*. Paradiso, Mèxic, 2020.

Han, B. *La societat pal·liativa*. Herder, Barcelona, 2021.

Lipman, M. *El lugar del pensamiento en la educación*. Octaedro, Barcelona, 2016.

Mèlich, J. C. *La fragilidad del mundo. Ensayo sobre un tiempo precario*. Tusquets, Barcelona, 2021.

Mèlich, J. C. *Contra els absoluts*. Fragmenta, Barcelona, 2018.

Mèlich, J. C. *La religió de l'ateu*. Fragmenta, Barcelona, 2019.

Mèlich, J. C. *L'experiència de la pèrdua*. Arcàdia, Barcelona, 2017.

Nussbaum, M. *Paisajes del pensamiento. La inteligencia de las emociones*. Paidós, Madrid, 2008.

Sátiro, A. *Filosofía mínima*. Octaedro, Barcelona, 2016.

Sátiro, A. i Tschimmel, K. *Pensar crea(c)tivamente*. Mindshake, Porto, 2020.

Zambrano, M. *Filosofía y poesía*. Fondo de Cultura Económica, Ciutat de Mèxic, 2017 (reed.).

Filosofía mínima
Ángela Sátiro
Octaedro, 2016

Atrapats en els llimbs

El Sidali i el Rashid van viure atrapats en els llimbs en diferents moments. El Sidali, d'origen algerià amb nacionalitat espanyola, havia de gestionar el subsidi d'atur després d'haver treballat un temps de paleta. La covid-19 va aturar els tràmits, però va trobar refugi al Pavelló núm. 7 de la Fira de Montjuïc. Deu anys abans, el Rashid va venir caminant des del Pakistan fins a Europa pagant a les màfies més de 7.000 euros. A Barcelona seguia caminant, venent refrescos i cerveses. Això va provocar que el rebutgés la seva comunitat musulmana. Poc després va tornar al seu país amb la seva família.

De com l'espiritualitat es va convertir en saludable

**Mónica Cornejo
Valle**

Si en les teologies medievals el turment del cos es considerava una via òptima per al creixement espiritual, avui dia l'espiritualitat contemporània ha anat incorporant progressivament valors com la salut, el benestar, la felicitat o el desenvolupament personal. La secularització i l'hegemonia de la medicina han fet créixer la dimensió saludable de l'espiritualitat.

La mortificació o l'ascetisme encara no han desaparegut de les pràctiques religioses, però cal dir que ja hi ha una convergència indubtable amb la medicina, la psicologia i l'autoajuda que ha transformat completament el panorama. Avui no és estrany que al centre de salut ens recomanin fer ioga o meditar. Ni és estrany que especialistes espirituals diversos s'anomenin a si mateixos *sanadors* i *sanadores*. Fins i tot resulta natural trobar algun buda enmig d'una botiga de cosmètics o a la paret d'un centre d'estètica. En conjunt, són expressions de la convergència reeixida entre salut i espiritualitat que s'ha anat forjant al llarg del segle xx i, en aquest context, una de les preguntes més interessants és: com hem passat de la mortificació a la cosmètica?

Medicina, salut i espiritualitat

Encara que sembli sorprenent, la secularització i l'hegemonia de la medicina han tingut un paper crucial en l'ascens de la dimensió saludable de l'espiritualitat. La literatura mèdica va començar a ocupar-se seriosament de l'espiritualitat com a factor de la salut almenys des que l'any 1961 comencés a editar-se *Journal of Religion and Health* (publicada per l'editorial Springer), però seria ja al començament del segle XXI, després d'un auge inesperat dels sanadors cristians en la dècada dels noranta, que s'aprecia un creixement sobtat de la investigació i la literatura mèdica a l'entorn de l'espiritualitat. Abans de l'any 2000 hi havia més d'un miler d'investigacions amb resultats publicats en què s'examinaven quantitativament entre religió/espiritualitat d'una banda i salut de l'altra. Però a mitjans de l'any 2010 ja hi havia almenys dos mil estudis quantitius més que han donat lloc a uns tres mil informes originals de recerca empírica sobre l'associació entre religió/espiritualitat i salut física i ús dels serveis socials, com s'indica al *Handbook of Religion and Health* de la Universitat d'Oxford (Koenig, King i Carson, 2012). Els estudis comprenen tant la salut física com la salut mental, i en tots aquests treballs s'apunta a un resultat similar: l'espiritualitat sembla que té efectes positius sobre la salut i, de passada, els individus que no tenen motivacions de tipus religiós presenten una motivació menor en la cura de la seva salut.

Aquestes afirmacions no estan lliures de controvèrsies de tota mena i, de fet, com va assenyalar l'any 2009 el professor i escriptor Jeff Levin a *Journal of Religion and Health*, la investigació es va estancar per la confrontació oberta entre dues posicions radicalitzades. D'una banda, els defensors a ultrança del model biomèdic semblen decidits a perseguir tota forma d'entendre el cos humà que no sigui la seva, i això inclou no investigar altres creences i teràpies. I, de l'altra, els partidaris d'una medicina holística i espiritual acusen d'arrogant el model biomèdic, alhora

Mónica Cornejo Valle. Doctora en Antropologia Social i Cultural i professora de la Universidad Complutense de Madrid, on dirigeix el grup de recerca Antropologia, Diversitat i Convivència. És membre de l'Instituto Universitario de Ciencias de las Religiones. Ha estat investigadora convidada a la Universitat de Cambridge, a la Universitat de Siena i a la Universitat de Lancaster. Les seves línies de recerca s'orienten a l'estudi de l'espiritualitat i la religió en relació amb la salut, l'activisme religiós i la religiositat popular.

Alguns teòlegs han expressat preocupació per la possible instrumentalització de la religió per a fins no espirituals, com el manteniment o la millora de la salut.

que deixen veure un cert excés de confiança respecte als resultats de les teràpies holístiques i espirituals. A més d'això, alguns teòlegs també han expressat preocupació per la possible instrumentalització de la religió per a fins no espirituals, com el manteniment o la millora

de la salut, com han indicat Joel J. Shuman i Keith G. Meador (*Heal Thyself: Spirituality, Medicine, and the Distortion of Christianity*, 2003), amoïnats per la secularització dels mitjans religiosos. Certament, un bon nombre de tècniques com el ioga o la meditació, i també algunes de basades en l'energia (com el reiki), són considerades per moltes persones meres tècniques corporals, no necessàriament connectades a creences religioses o qüestions sobrenaturals. Però la influència de la secularització no s'acaba aquí.

Una espiritualitat secular

Un altre element important en el gir saludable de l'espiritualitat contemporània consisteix en el fet que l'espiritualitat avui té un cert aire secular, fins al punt que els ateu tenen pràctiques espirituals i, per tant, l'espiritualitat com a instrument de la salut està disponible per a qualsevol, sense doctrines ni compromisos. Això es pot apreciar en l'estadística disponible, escassa però significativa, sobre l'ús de teràpies d'inspiració espiritual a l'Estat espanyol. Segons dades del CIS per al 2018, un substancial 45,6% de les persones que practiquen la meditació no s'adscriuen a cap confessió religiosa, i crida l'atenció que hi hagi més ateu que catòlics que practiquen la meditació (9,4% d'ateu i 8,4% de catòlics). Té sentit, això? En té, perquè la salut i l'espiritualitat s'han agafat la mà, però també perquè el secularisme i l'espiritualisme tenen una connexió poc coneguda que ha facilitat les coses.

La unió de secularisme i espiritualisme sorgeix a finals del segle XIX, oposada de manera crítica a allò "religiós", a les esglésies i, especialment, a les aliances entre les esglésies i els estats. Destaca especialment, en aquest sentit, la sensibilitat esotèrica d'alguns dels líders més destacats del lliurepensament, com l'agnòstic George J. Holyoake (conegut precisament per haver inventat el terme *secularisme*) o l'ateu fundador de la National Secular Society del Regne Unit, Charles Bradlaugh, o també la seva sòcia en el projecte secularista, Annie Besant, presidenta alhora de la Societat Teosòfica. També el pare de l'occultisme contemporani, Eliphas Lévi (pseudònim d'Alphonse Louis Constant), va destacar professionalment com a periodista d'esquerres i difusor de l'anarquisme, i la seva obra *Dogma y ritual de la alta magia* va esdevenir una fita de l'heterodòxia intel·lectual, a més d'un exponent sòlid de la creença en una única espiritualitat universal reprimida per les misèries de les religions institucionalitzades.

Segons dades del CIS per al 2018, gairebé la meitat de les persones que practiquen la meditació no s'adscriuen a cap confessió religiosa.

Un efecte d'aquesta connexió és la idea de l'espiritualitat com quelcom no necessàriament religiós que s'experimenta com una dimensió més de l'ésser humà individual.

Cap a la individualització terapèutica

Serà als anys seixanta del segle xx quan la salut i aquesta idea d'una espiritualitat individual (no necessàriament religiosa) convergeixin gràcies a la revolució humanista en psicologia i, sobretot, a l'anomenat Moviment del Potencial Humà. Potser el llegat més important de l'humanisme a la cultura contemporània és el desplaçament de la teràpia des de la malaltia mental cap a la salut mental i el benestar emocional. Aquest gir ja s'havia iniciat en la medicina i s'havia formalitzat, si bé no sense controvèrsia, quan el 1948 l'Organització Mundial de la Salut va canviar la mirada de la salut entesa com a absència de malaltia a la salut entesa com a "benestar físic, mental

i social”, reconeixent aviat la importància crucial de l'experiència subjectiva en la definició de la salut. En la mesura en què aquesta dimensió subjectiva es reconeix com a aspecte fonamental de la salut com a experiència viscuda (i no únicament com a estat corporal), l'evolució de l'humanisme en psicologia va poder afegir l'espiritualitat individual al paisatge i a les possibilitats de la salut humana.

El Moviment del Potencial Humà s'inspirava en autors com Aldous Huxley, Alan Watts o Carl Jung, i mesclava grups, individus, ideologies i tècniques de caràcter tan diferent com el zen i l'anàlisi

---

La contribució teòrica principal del Moviment del Potencial Humà va ser el concepte d'“autorealització”, basat en la premissa que l'ésser humà serà completament ple quan pugui dedicar-se a cultivar l'espiritualitat.

transaccional, la cienciologia i el reiki o la meditació transcendental i la gestalt. Es consideren iniciadors del corrent Abraham Maslow, Roberto Assagioli i Fritz Perls, que van assumir com a objectiu propi una transformació del món i de la consciència que deixés enrere la psicologia, la religió i la moral dels anys cinquanta, retratades pel psiquiatre i psicoanalista Wilhelm Reich el 1968 com la causa de les

neurosis, dels desordres psicossomàtics i de problemes sociopolítics com el feixisme. La contribució teòrica principal del moviment va ser, entre moltes d'altres, el concepte d'“autorealització”, basat en la premissa que, havent resolt les necessitats materials i emocionals, l'ésser humà serà completament ple i plenament amo de si mateix quan pugui dedicar-se a cultivar l'espiritualitat.

Per dur a terme el que Wouter J. Hanegraaff va anomenar “la psicologització de l'espiritualitat” (al seu llibre *New Age Religion and Western Culture*, 1998), no només es va posar l'espiritualitat en l'agenda de la teràpia, sinó que es va domesticar, secularitzar i sanejar la influència oriental, una altra de les seves influències clau. A l'Institut Esalen, centre emblemàtic del Moviment del Potencial Humà, es va començar a utilitzar la meditació com a tècnica complementària i es va experimentar amb els grups, traient la meditació de l'àmbit religiós i posant-la al servei de les rutines quotidianes occidentals i del benestar material. Un bon exemple d'aquesta convergència es reflecteix especialment en la doctrina d'Osho (àlies del guru Bhagwan Shree Rajneesh), que va rebre diversos membres del moviment al seu asram a l'Índia i que té, entre múltiples tècniques, una versió espiritual de la catarsi de Wilhem Reich (la meditació activa).

Finalment, serà la literatura d'autoajuda la que popularitzi, estengui i consolidi els valors i les pràctiques de l'espiritualitat terapèutica. En la línia del prevencionisme mèdic, que s'estén a partir de mitjans dels anys vuitanta del segle xx defensant la prevenció de la malaltia com a valor davant la curació, la difusió d'estils de

---

Són incomptables els llibres, vídeos, mems i consells publicitaris que vinculen no només el benestar sinó diferents formes de plaer amb l'espiritualitat entesa com a creixement personal i autocura de la salut.

vida saludables va incorporar definitivament la ideologia del benestar com a valor cultural a l'alça i va acabar associat a les formes contemporànies d'entendre l'espiritualitat com una pràctica de valor terapèutic. Tot i que sant Joan de la Creu abominaria de l'associació d'espiritualitat i benestar ("Cal que el camí i l'ascens

a Déu sigui una cura contínua d'apaivagar i mortificar els apetits", deia el místic), avui són incomptables els llibres, vídeos, mems i consells publicitaris que vinculen no només el benestar sinó diferents formes de plaer amb l'espiritualitat entesa com a creixement personal i autocura de la salut. Potser, sorprenentment, això no hauria passat sense l'hegemonia de la medicina, la secularització i l'humanisme, tres dels rivals més significatius de la religió institucional, que inesperadament es van convertir en aliats de les espiritualitats menys convencionals.

Referències bibliogràfiques

Koenig, H., King, D. i Carson, V. B. *Handbook of Religion and Health*. Oxford University Press, Oxford, 2012..

Levin, J. "Restoring the Spiritual: Reflections on Arrogance and Myopia—Allopathic and Holistic", a *Journal of Religion and Health*, 48(4), 482-495, 2009.

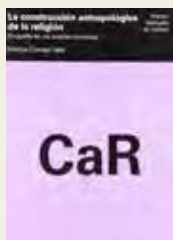
Shuman, J. J. i Meador, K. G. *Heal Thyself: Spirituality, Medicine, and the Distortion of Christianity*. Oxford University, Oxford, 2003..

CIS (2018) Barómetro de Febrero. Estudio 3205. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.

Hanegraaff, W. *New Age Religion and Western Culture*. Brill, Leiden, 1998.

Puttik, E. "Personal Development: the Spiritualisation and Secularisation of the Human Potential Movement", a Sutcliffe, S. i Bowman, M. *Beyond New Age: Exploring Alternative Spirituality*. Edinburgh University Press, Edimburg, 2002.

Van der Veer, P. "Spirituality in Modern Society". *Social Research: An International Quarterly*, 76(4), 1097-1120, 2009.

La construcción antropológica de la religión: etnografía de una localidad manchega

Ministerio de Educación, Cultura y Deporte. Área de Cultura, 2008

**La nebulosa
místicoesotèrica:
entre el
neoliberalisme i la
cultura de l'autoajuda**
Eudald Espluga
Casademont

La cultura popular està saturada de discursos amb un rerefons religiós, com el *mindfulness* o els productes *new age*, que ens prometen ser

més productius, sans i feliços. En lloc de qüestionar l'existència d'aquesta neoreligió, ens hauríem de preguntar per què té tant d'èxit a l'hora d'orientar i oferir eines per fer front a les inquietuds espirituals.

“Un fantasma ronda el món occidental, el fantasma de la religió”. Amb aquesta paràfrasi del *Manifest comunista*, el filòsof Peter Sloterdijk s’ha referit a l’adveniment i la constant multiplicació d’“empresaris neoreligiosos” que ofereixen remeis per millorar la nostra vida a través del treball espiritual en nosaltres mateixos. Des dels productes *new age* fins a l’actual *boom* de tècniques de meditació i *mindfulness*, passant per multitud de tallers de renaixement espiritual o tarot evolutiu, la cultura popular es troba saturada avui dia de discursos amb rerefons religiós que prometen convertir-nos en éssers més productius, més sans i més feliços.

Potser la notícia que resumeix millor l’enorme creixement d’aquesta indústria al voltant del benestar espiritual és que el fons voltor Blackstone ha comprat l’app de meditació Headspace, que té 65 milions d’usuaris a tot el món. L’aplicació la va crear Andy Puddicombe, que va estar formant-se deu anys com a monjo budista i ara és el CEO d’una empresa a Silicon Valley que va guanyar més de 100 milions d’euros només durant l’últim any.

El cas del *mindfulness* és simptomàtic en la mesura que el seu èxit sembla indissociable de l’epidèmia d’estrès i ansietat que s’estén sota el neoliberalisme. Tanmateix, la circulació de discursos alternatius per a la salut va més enllà d’aquesta forma de meditació i s’ha d’analitzar com a part de l’estructura més àmplia de la societat de l’autoajuda. Des de la *mind-cure* fins a la ciència cristiana de Mary Baker Eddy, trobem ja al segle XIX una vocació sanadora en moltes pràctiques espirituals que no és aliena als corrents contemporanis. Són molts els estudiosos que han vist l’aliança espiritual-terapèutica com un enclavament fonamental per entendre la transformació política i econòmica de les nostres societats. En paraules d’Ian Parker, catedràtic de psicologia a la Manchester Metropolitan University: “La psicologia pop *new age* es ven com un remei per salvar-nos de l’estrès o ajudar-nos a descobrir la nostra energia interior, [de manera que] el mateix supòsit reaccionari està en joc: arregla l’individu i posarà remei a les malalties socials”.

Però per entendre l’èxit d’aquestes espiritualitats pop no n’hi ha prou de fer referència a la incertesa social sota el capitalisme, ni tampoc n’hi ha prou de constatar que tot allò sòlid s’ha dissolt en l’aire i concloure que la seva aparició és una resposta a una crisi espiritual i de valors. La pregunta que ens hem de fer davant d’aquesta “nebulosa misticoesotèrica” —com l’anomena el filòsof Juan Martín Velasco— és quina mena d’eines culturals ens ofereix davant la incertesa i quina és la seva relació amb la transformació secular de les nostres societats. ¿L’hem d’interpretar com a part d’un moviment reaccionari i neoconservador, propiciat per les successives crisis econòmiques, socials i polítiques, entenent la seva emergència en paral·lel al fonamentalisme religiós i al nacionalisme antiglobalització? ¿O hem de veure aquesta

Eudald Espluga Casademont

(1990, Girona). Llicenciat en Filosofia i màster en Comunicació i Estudis Culturals per la Universitat de Girona, treballa com a periodista cultural. Ha col·laborat amb *ICON*, *El Salto*, *PlayGround*, *Vice*, *RAC1*, *Radio Primavera Sound* o *Núvol*. És autor dels assajos *No seas tú mismo. Apuntes sobre una generación fatigada* (Paidós, 2021), *Rebeldes. Una historia ilustrada del poder de la gente* (Lumen, 2021), *Las pasiones ponderadas* (Capitán Swing, 2015) i *Mediterràniament. La catalanitat emocional* (Biblioteca del Núvol, 2013), escrita amb Damià Bardera, i ha participat en el llibre col·lectiu *Humanitats en acció*, coordinat per Marina Garcés (Raig Verd, 2019).

nebulosa com a part d'un sistema d'exercicis terapèutics en el context d'una ideologia neoliberal, en la qual els individus es perceben com a "empresaris d'ells mateixos" i on fins i tot la relació amb allò sagrat ha estat privatitzada?

L'espiritualitat més enllà del secularisme

La hipòtesi del secularisme ha marcat la interpretació que la filosofia moral i política han fet de la realitat pluralista de les societats occidentals. Des de la sociologia s'havien disposat una sèrie de marcadors descriptius que havien d'indicar l'estat de salut de la fe al món: la disminució dels fidels, la reducció de la religió a l'esfera privada, la pèrdua de vocacions o el grau d'indiferència religiosa. Durant els dos últims segles, el termòmetre espiritual no admetia dubtes: s'estava produint un desencantament del món. Si la religió havia estat només un instrument de control social que s'alimentava de l'angoixa davant la mortalitat i de la ignorància sobre el món, tal com diu el credo de la Il·lustració, l'eliminació de la pobresa, l'avenç de la ciència i l'educació universal ens havien de conduir a l'extinció d'aquestes supersticions.

Així i tot, sociòlegs com Peter L. Berger i Thomas Luckmann han destacat el caràcter paradoxal d'aquesta hipòtesi. D'una banda, la desarticulació generalitzada dels grans sistemes religiosos comporta una disseminació d'allò sagrat pels intersticis de les institucions modernes que evidencia el caràcter autorefutador de la hipòtesi del secularisme: només quan les religions abandonen la seva agenda política (es descarten

les missions irrealitzables, es relativitza la pretensió de veracitat i universalitat, s'acaba el monopoli educatiu, etc.) poden reparèixer, en el context del "supermercat de compravenda de sentit", com a espiritualitats disponibles. D'altra banda, el pluralisme religiós constitueix la condició de possibilitat de la proliferació de

---

La racionalització i individualització inherents a la modernitat comporten l'aïllament general dels individus, que es mostren insegurs i paralyzats pel ventall de possibilitats que comporta un lliure mercat de creences.

crisis subjectives de sentit: la racionalització i individualització inherents a la modernitat comporten l'aïllament general dels individus, que es mostren insegurs i paralyzats davant el ventall de possibilitats que comporta l'existència d'un lliure mercat de creences.

En conseqüència, si la fi del monopoli d'allò sagrat per part de determinades religions institucionalitzades s'ha d'entendre com una metamorfosi de les formes de religiositat i no com la seva abolició, el sorgiment i la proliferació de la nebulosa misticoesotèrica s'han de veure com a part d'aquesta transformació. No podem seguir repetint el relat simple del "retorn d'allò sagrat" a Occident, com si abans de la proliferació de llibres sobre *new age* a finals dels anys seixanta la religió hagués desaparegut de facto de les nostres societats. De fet,

pensar-ho des d'aquesta perspectiva tan sols reforça el relat neoconservador sobre les calamitats que ha portat el progrés tecnològic i social a les societats occidentals.

Només des d'aquesta cosmovisió tradicionalista es pot defensar que la fascinació pels horòscops, el reiki o l'anomenada *Teràpia de Resposta Espiritual* són fruit de la necessitat de consol i la seguretat d'allò transcendent.

Espiritualitat pop i cultura de l'autoajuda

Llavors, si tots aquests productes neoreligiosos no són només succedanis *fast food* que venen per substituir les velles formes de relació amb la transcendència, com els hem d'interpretar?

Potser una de les lectures més interessants prové de la sociòloga Eva Illouz, per a qui la nebulosa misticoesotèrica formarà part de la cultura de l'autoajuda, i, si bé l'entendrà com una resposta a la incertesa social sota el capitalisme tardà —inseguretat econòmica, desinstitucionalització dels subjectes, desaparició de la divisió entre espai públic i privat, racionalització de la vida íntima i introducció dels afectes en la lògica productiva—, adoptarà una perspectiva pragmàtica que en distingirà l'enfocament de la resta de les interpretacions, en la mesura en què considerarà que els discursos neoreligiosos, per més mercantilitzats que puguin estar, orienten i defineixen l'acció pràctica dels individus, i els ajuden a enfrontar-se amb les contradiccions socials i amb la incertesa a la qual estan sotmesos.

En conseqüència, som als antípodes de la lectura del fenomen que fan intel·lectuals com Ulrich Beck, per a qui les espiritualitats pop no són sinó un catàleg de narratives, valors i rituals d'entre els quals triar aquells que més ens convinguin i projectar-los en un "Déu-ninot" que sigui el negatiu de les nostres pors, desitjos i histèries: una religiositat a la carta que reflecteix en un pla metafísic les nostres inquietuds narcisistes. L'exemple arquetípic que donaria suport a aquesta interpretació seria l'horòscop, que busca explicar en un pla transcendent la variabilitat dels caràcters, els humors socials i els

---

Segons Eva Illouz, “l’autoajuda no és només un segment del mercat: és tota una nova modalitat de la cultura; és a dir, constitueix una nova manera en què l’individu es connecta amb la societat”.

estats col·lectius de malestar (justificant el nostre estat d’ànim trist per la “temporada de mercuri retrògrad”). Per tant, per a l’autor de *La sociedad del riesgo* (Planeta, 2019), la inseguretat generada per l’individualisme rampant, l’ocàs dels grans relats i la creixent inestabilitat social portarien

els individus a buscar una resolució simbòlica del seu malestar a través d’aquesta espiritualitat personalitzada que promet benestar i harmonia, però que no té una traducció pràctica en la vida d’aquestes persones. La nebulosa misticoesotèrica seria, doncs, una forma de falsa consciència que, si bé resultaria consoladora en un primer moment, no ens permetria conquerir més benestar ni felicitat, en la mesura en què no alteraria les nostres condicions materials. De nou, les prediccions de l’horòscop servirien com a exemple paradigmàtic d’una mistificació ideològica que no té traducció pràctica, perquè les seves receptes es descriuen com a buides o massa generals com per determinar un curs d’acció concret.

La perspectiva d’Illouz, en canvi, assumeix que els subjectes sí que veuen transformada la seva relació amb ells mateixos i amb els altres quan assumeixen una sèrie de narratives del jo terapèutiques com les que proposa la nebulosa misticoesotèrica. Per reprendre el cas de les apps de *mindfulness*: en la mesura en què una persona comença a fer exercicis diaris de concentració, monitoritza la seva evolució setmanal, concep el seu benestar i salut mental des dels principis del *mindfulness* (ja siguin metafísics, ontològics o morals) i adquireix una sèrie de tècniques pròpies per relacionar-se amb el seu entorn, especialment en les situacions difícils o estressants, ja està transformant la seva relació amb el món. En paraules d’Illouz: “L’autoajuda ha arribat a ser el nucli de la subjectivitat moderna, perquè es troba en la conjuntura dels ideals d’autonomia, les tècniques psicològiques d’autoconstrucció i els grans interessos econòmics de les diverses indústries que sostenen i conformen aquest procés. [...] L’autoajuda no és només un segment del mercat: és tota una nova modalitat de la cultura; és a dir, constitueix una nova manera en què l’individu es connecta amb la societat”.

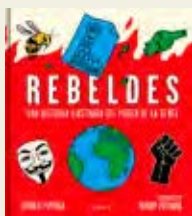
En conseqüència, la nebulosa misticoesotèrica és part de l’arsenal de repertoris terapèutics mitjançant els quals moltes persones s’interpreten a elles mateixes i interpreten el món. Precisament pel fet que la secularització mai va consumir el desencantament del món, sinó que va transformar les formes en què ens relacionàvem amb la religiositat, aquestes han estat fagocitades per la cultura de l’autoajuda. Així, de la mateixa manera que els manuals de gestió empresarial ofereixen eines per orientar-nos en un mercat laboral inestable i cada cop més precari —per exemple, el *bestseller* d’autoajuda *Qui s’ha endut*

el meu formatge?, de Spencer Johnson (Entramat, 2009), promou una ètica de l'esforç hiperindividualista i d'autosuperació que encaixa bé amb la inquietud dels treballadors en un sistema de competència neoliberal—, podem dir que els productes d'espiritualitat pop (ja siguin llibres, tallers o aplicacions) permeten articular la nostra relació amb allò transcendent per donar sentit al nostre ésser en el món.

Per tant, en lloc de qüestionar l'existència mateixa d'aquests productes neoreligiosos, o lamentar-nos pel retorn d'un conjunt de creences supersticioses i allunyades de la ciència ("el fantasma de la religió"), potser hauríem de començar a preguntar-nos per què tenen tant d'èxit a l'hora d'orientar les persones i oferir-los eines per fer front a les seves inquietuds religioses. ¿No és possible imaginar formes diferents de relació amb allò transcendent i sagrat que no passin per una ètica individualista? Per què les tècniques d'autoconeixement espiritual han d'estar al servei dels discursos d'optimització del subjecte productiu? En altres paraules: el problema no és tant que l'espiritualitat torni a ocupar un espai central en la nostra cultura, ja que mai no el va deixar d'ocupar, sinó que ho faci en el marc de la cultura de l'autoajuda, com una eina més al servei de la lògica neoliberal de l'empresari de si mateix.

No seas tú mismo. Apuntes sobre una generación fatigada
Paidós, 2021

Rebeldes. Una historia ilustrada del poder de la gente
Lumen, 2021

Referències bibliogràfiques

Beck, U. *El Dios personal. La individualización de la religión y el "espíritu" del cosmopolitismo*. Paidós, Barcelona, 2009.

Berger, P. i Luckmann, T. *Modernidad, pluralismo y crisis de sentido: la orientación del hombre moderno*. Paidós, Barcelona, 1977.

Estruch, J. (ed.). *Las nuevas formas de religiosidad*. Cruïlla, Barcelona, 2001.

Griera, M. M. i Urgell, F. *Consumiendo religión. Nuevas formas de espiritualidad entre la población juvenil*. Fundació "la Caixa", Barcelona, 2003.

Illouz, E. *Erotismo de autoayuda*. Katz, Madrid, 2014.

Sloterdijk, P. *Has de cambiar tu vida. Sobre antropotécnica*. Pre-textos, València, 2012.

Cesc Gelabert
**“Ballar és habitar
el cos amb
l’emoció i la ment”**

Als 68 anys, Cesc Gelabert continua ballant i lluint la mateixa figura impecable de

quan va començar a moure’s en l’escena barcelonina als anys setanta. Hauria volgut ser el xaman dels somnis de la tribu, però com que l’època en què li ha tocat viure no encaixa amb aquesta idea, s’ha dedicat a somniar despert, és a dir, a l’art. Ens trobem amb ell al Mercat de les Flors i desgranem el llibre *El que m’agradaria que la dansa fos*, en el qual reflexiona sobre la seva experiència. Parlem de la dansa i la consciència corporal com a eina per a la vida quotidiana i què fa que la dansa arribi a ser art. Revisitem la seva etapa d’artista emergent a la Barcelona efervescent de la transició democràtica, els seus anys a la Nova York de finals dels setanta i el seu pas per Berlín. I finalment ens fixem en com ens movem per Barcelona i com hi podríem ballar millor.

Cesc Gelabert Usle (Barcelona, 1953) va penjar les botes de futbol per dedicar-se a la dansa. Durant uns anys va combinar els estudis d'arquitectura a la Universitat Politècnica de Catalunya amb la seva formació a l'escola de dansa d'Anna Maleras i amb diversos mestres. Després de dos anys de formació a Nova York, als anys vuitanta Gelabert comença a fer coreografies per a diverses formacions. El 1985 funda, juntament amb Lydia Azzopardi, la companyia Gelabert-Azzopardi, amb la qual estrenen espectacles com *Desfigurat* (1985) i guanyen un gran prestigi al país i en l'àmbit internacional. D'aquesta etapa destaquen obres com *Rèquiem* (1987) o *Belmonte* (1988), en les quals van col·laborar amb Carles Santos i Frederic Amat. La formació Gelabert-Azzopardi ha fet moltes gires sobretot per Europa, Centreamèrica i Sud-amèrica durant dècades, i ha sigut companyia resident del Teatre Lliure i del Hebbel Theater de Berlín. També ha creat coreografies per a altres companyies i artistes, com *In a Landscape* (2003) per a Mikhail Baryshnikov, una de les grans estrelles de la dansa del segle xx. A més de la seva tasca com a ballarí i coreògraf, al llarg de la seva carrera Cesc Gelabert ha impartit cursos i tallers per a ballarins i gent no iniciada en la dansa. Ha publicat el llibre *El que m'agradaria que la dansa fos* (Comanegra, 2020), on condensa tota l'experiència de la seva llarga trajectòria artística.

Recentment ha publicat el llibre *El que m'agradaria que la dansa fos*. Va ser un encàrrec o una iniciativa pròpia?

Ja fa uns anys que em rondava pel cap plasmar els coneixements que he adquirit al llarg de la meua vida. En un principi havia tingut la idea de fer-ho en format digital i de manera interactiva, però no vaig aconseguir el finançament. Parlant primer amb Jordi Fàbrega —que, malauradament, va morir fa tres anys— i després amb Carles Batlle, vaig començar a treballar-hi. Quan ja el tenia bastant enfilat, va coincidir que el Mercat de les Flors, l'Institut del Teatre i l'editorial Comanegra encetaven la col·lecció "Paragrafies" sobre dansa i coreògrafs. Va ser l'estímul per acabar-lo de concretar. Llavors vaig demanar a Joaquim Noguero (periodista i crític de dansa) que m'ajudés en l'edició. Ell ha estat fonamental a l'hora de trobar un llenguatge que s'entengui.

Què ha volgut transmetre en aquest llibre?

Entenc la meua feina com un servei i, per tant, tot allò que he après ho vull compartir. Aquí explico l'essència de la meua experiència. De fet, he transcrit en forma de llibre el que he explicat en mil conferències, en mil classes i assajos. Per a mi, no és un llibre, sinó *el llibre*. Té un afany de ser una síntesi i que englobi el conjunt del que és la transmissió cultural lligada al moviment habitat. Va de la dansa a la vida, en tots els aspectes possibles, fins a la seva funció més específica com a art. També intenta incloure tots els rols dins el món de la dansa.

Hi he reconegut moltes frases que he sentit dir en entrevistes o assajos. Recordo perfectament la de "la dansa és habitar el cos amb l'emoció i la ment" o "un somni compartit en estat de vigília." Això m'ha fet pensar que sempre ha estat un entrevistat molt fàcil de citar. Rumia molt què i

com ho expressarà en públic?

En la meua carrera aquí a Catalunya, a Espanya, des dels temps de Franco, m'he passat la vida explicant-me. M'he hagut d'explicar molt i per això he intentat sintetitzar, trobar el llenguatge més escaient amb paraules senzilles. No m'agrada fer servir un llenguatge molt intel·lectual, sempre procuro condensar les meves idees, perquè els mitjans de comunicació no tenen el temps ni l'espai.

A més, al nostre país la dansa com a art és molt desconeguda...

El compositor Delfi Colomé deia que la dansa és una de les poques arts de les quals qualsevol persona considerada culta pot dir que no en sap res sense complexos. És a dir, has de saber qui és Picasso, però no cal saber qui és Merce Cunningham. I aquest desconeixement repercuteix en els problemes de salut. No habitem bé el cos.

A banda del poc interès pel cos, potser és desconeguda perquè és efímera?

Precisament Lydia Azzopardi i jo hem estat al Museu de les Arts Escèniques (MAE) perquè hi dipositarem tots els nostres fons. Som

en el procés de classificar-los. El MAE no té prou espai per exposar les seves col·leccions; per tant, poques vegades hi podem veure exposicions de dansa. Per a mi la dansa és experiencial, no es

---

“Analitzo el cos dins l’esperit, el rol de la dansa a la vida, i també m’endinso en com fer de la dansa un art.”

pot comprar ni vendre. L’autèntica dansa és una experiència, i això no genera diners. Tot i així, crec que la cultura del moviment s’ha de transmetre i als museus l’art hi perdura.

El llibre comença explicant de forma molt bàsica com és el moviment i com es transforma. No cal ser cap iniciat en dansa per entendre’l. Pot ser una lectura per a persones que no es dediquen a la dansa?

Per a mi, és interessant que la gent l’utilitzi com a llibre de consulta. No cal llegir-lo sencer, sinó que pots llegir el capítol que vulguis i l’entendràs. La gent no té temps. També m’agradaria que servís per a les escoles. La primera part és una anàlisi del moviment, és a dir, em fixo en com habites tu el moviment, cada instant del teu moviment, la qualitat que tu perceps i com la perceben els altres. Per exemple, si ens fixem en els ossos, en tenim dos-cents set. Pots estar caminant sent-ne conscient de deu o pots arribar a sentir-los tots. És com una radiografia molt més precisa. En aquesta primera part analitzo el cos dins l’esperit, és a dir, em centro en el rol de la dansa a la vida. En canvi, en la segona part, m’endinso en com fer de la dansa un art. Una cosa és el moviment i l’altra és com fer-lo servir. La vessant pedagògica, que m’interessa molt, és present a les dues parts.

Quina repercussió té el moviment en les nostres vides? Es coneixen prou els beneficis de la dansa?

Ara la gent entén que som el que mengem, però també som el resultat dels moviments que hem fet a la vida. Si sempre estàs rígida, com t’imagines que seràs quan siguis gran, si ara vius sense cap consciència del cos? Les virtuts que et pot oferir el cos no t’arribaran mai. De fet, estem condemnats a habitar el cos amb l’emoció i la ment. No hi ha cap

© Noemí Elias Bascuñana.

Clàudia Brufau Bonet, entrevista

Álex Losada, fotografia

moment de la vida que això no passi. Per a mi, la dansa no dona sentit a la vida. El sentit a la vida el donen les teves creences, ja siguis laic, agnòstic o creient, però el moviment habitat és savi i és una eina que pot ajudar en moltes coses a la vida. El cos no diu mentides. Per tant, es tracta de treure'n profit i no caure en l'extrem de la ment ni en l'extrem del cos.

Hauríem de créixer i madurar mentre cultivem la ment i el cos per trobar l'equilibri?

Quan acaben el batxillerat, els joves han après a concentrar-se? Saben què és el desig? Tenen un coneixement sobre les emocions? Del cos en sabem molt poc, però tampoc sabem res sobre les emocions i encara menys, molt menys, sobre la ment. Aprenem moltes coses que fem amb la ment, però no aprenem què és la ment ni com utilitzar-la. Les formes de coneixement que integren cos, emocions i ment per a mi són molt útils. Jo parlo de la dansa, perquè he viscut aquesta experiència cultural. Però també es pot enllaçar amb moltes altres tècniques o accions com el ioga, el taitxí, caminar, la música, les arts amatòries. Si no ets capaç de tractar els teus desitjos, com pots funcionar per la vida? Si no et pots concentrar, com tiraràs endavant? És una llàstima que no utilitzem aquesta dimensió. M'agradaria que les formes de cultura, que tenen aquesta característica d'habitar el cos amb l'emoció i la ment, fossin al nucli dur de l'educació i la vida.

Amb l'obsessió per adquirir coneixements teòrics abandonem els nostres cossos. Creu que una actitud menys sedentària ens ajudaria?

M'agradaria que de tant en tant ens apartéssim dels escriptors. Com es pot estar tot el dia assegut? És impossible! No aprendràs mai idiomes si no hi participen les teves emocions. Crec que ajudaria molt que aprenguéssim les matemàtiques ballant. Jo he anat fent proves, però no he tingut la capacitat d'incidir de veritat en la societat. He col·laborat amb Amador Vega en un curs sobre Ramon Llull, a la Universitat Pompeu Fabra. Com pots estudiar Ramon Llull només amb el cap? És només una part de la teva ment.

En la segona part del llibre analitza la dansa com a art.

L'art ha de ser per a qui el fa, però també per a qui el rep. És com si tu ara no entenguessis el que dic. Només podrem tenir una bona conversa si tu entens el que jo dic. Jo sempre dic que l'art és un somni compartit en estat de vigília. L'art ens brinda l'oportunitat de somniar el que vulguem, però desperts. Si el ritual de l'art va bé, és un acte de reiniciació. Si l'art està lligat amb la societat, pot fer una feina col·lectiva. Parlo de les famílies de la dansa, perquè la dansa com a forma cultural som tots, no només els ballarins; des de tu, que m'estàs entrevistant, ell [assenyala el fotògraf], que m'està fotografiant, els

polítics, els mitjans de comunicació, el públic... És tot un entramat. I si no funciona l'engranatge, es perden les connexions.

Hi ha alguna manera que aquest engranatge funcioni millor?

Jo treballo per a una diversitat informada. La meua carrera ha estat un gran esforç per estar informat del que passa al món. He tingut la sort de treballar en països com el Japó, Alemanya o Bolívia, i ciutats com Nova

York, i m'he pogut informar de primera mà, però, al mateix temps, sempre he anat tornant on vaig caure en el món. Intento mantenir i enriquir la diversitat que aquest lloc pot oferir. Barcelona no és el centre del món. Som una ciutat mitjana relativament gran, però no

---

“Una paraula és una coreografia feta per un poble i funcionarà mentre la gent la balli. Si la gent deixa de ballar la coreografia, aquesta morirà.”

som el centre del món; tot i això, tenim la nostra idiosincràsia. Intento crear cultura aquí i crec que la cultura és allò que podem compartir. Ara bé, el perill és que acabis fent art per al teu grup de WhatsApp. Sovint oblidem que allò important és la cultura, no jo, l'artista. La cultura costa molt de crear i és molt fàcil de destruir, i encara més la cultura del moviment, perquè és efímera. Però quan realment creem art per als altres, fem que puguem vibrar junts. I això és molt bonic. Una paraula és una coreografia feta per un poble i funcionarà mentre la gent la balli. Si la gent deixa de ballar la coreografia, aquesta morirà.

Quan va començar a ballar a Barcelona tot just es redescobria la dansa moderna al país; per tant, hi faltava molta informació. Com va descobrir la dansa i en quin ambient?

Vaig començar a ballar el 1969, quan encara estava fent el batxillerat. La meva formació física era de futbolista; per casualitat vaig descobrir la dansa a l'estudi d'Anna Maleras i per a mi es va obrir un món. És difícil explicar què passava en aquelles circumstàncies. Haver viscut allò et situa d'una manera molt diferent. En aquella època, Barcelona era un lloc que en podríem dir *cutre*, especialment les Rambles. Però la ciutat tenia un encant molt especial, perquè començaves a entreveure-hi un futur. Hi havia una il·lusió enorme. Teníem molt poca informació i encara menys de primera mà, però de tot en fèiem un castell.

I durant un temps també va estudiar arquitectura, oi?

Des d'adolescent volia col·laborar amb el món a través de dues vessants o territoris. Un és el que jo anomeno “somniar despert” —que va des de la literatura fins a la música— i l'altre, el que en diria “segona naturalesa” —l'arquitectura, l'escultura, la pintura o l'urbanisme. De fet, poc després de començar a ballar vaig decidir estudiar arquitectura. Em vaig llançar amb les meves forces i il·lusions per aquest doble camí. Però hi va haver un moment en què vaig haver de triar. Com a arquitecte no volia fer cases, volia fer jardins. En aquell moment, la dansa encara era molt incipient i vaig decidir aventurar-m'hi. Sempre he tingut una vena metafísica... Jo, com a ballarí, volia ser un xaman dels somnis de la tribu. Això avui en dia no pot passar o bé és molt difícil. Però sempre va ser el meu gran somni.

A Barcelona va estudiar amb diferents mestres, va viatjar a ciutats com Londres per fer cursos i el 1978 va marxar a Nova York, on va viure dos anys. Què hi va trobar i com s'hi va sentir?

Només la coneixia per fotografies. Però en dos anys vaig arribar a conèixer Nova York com el palmell de la mà; vaig viure en onze llocs a Manhattan, en molts casos en *lofts* d'amics en espais industrials de 400 metres quadrats sense cuina ni calefacció. En directe no havia vist mai els grans noms de la dansa moderna i contemporània com Martha Graham o Merce Cunningham. Els que eren vius per fi els podia veure, i els que no, doncs vaig anar al Lincoln Centre, on em vaig passar hores mirant pel·lícules de 35 mm. Em va fascinar, però allí eren, en el gir postmodern de tercera generació, i parlaven de post-Cunningham. És a dir, tot era molt racional i poc emocional. A mi m'era molt difícil... Venia de Barcelona, amb tot el que això comportava en aquell moment. Allí em vaig preguntar: què hi faig jo aquí? Però hi va haver un moment en què, en comptes d'adaptar-m'hi i fer el que feien ells, vaig mostrar el que feia jo. Vaig començar a actuar en llocs com La MaMa o The Kitchen. Per a mi, va ser molt important viure-hi, conèixer els artistes i, sobretot, ser-hi com un element més. El que vull dir és

que vaig aterrar a Nova York amb el meu color. Això sí, allí vaig aprendre el que és producció i a espavilar-me.

Quan va tornar de Nova York als anys vuitanta, la professió de la dansa contemporània es començava a organitzar a Barcelona.

Haver viscut l'explosió artística que hi va haver després de la mort de Franco és una experiència que et marca de per vida. La de finals dels setanta i els vuitanta va ser una època meravellosa. Al principi estava tot molt desordenat, però de mica en mica es van començar a obrir subvencions. Era una època en què teníem poques coses, però molta il·lusió. Els primers linòleums els compartíem, la primera càmera de vídeo també la compartíem entre cinc companyies. Per a mi, això il·lustra el que es vivia en aquella època. La ciutat s'estava transformant i es trobava en plena eferescència, tot i que la dansa era molt incipient i tenia molt poques estructures. Una casa de la dansa com el Mercat de les Flors llavors era impensable.

En aquest ambient eferescent va començar a treballar i a conviure amb Lydia Azzopardi, la seva dona i cofundadora de la companyia Gelabert-Azzopardi.

La Lydia és el meu ull, la meva ciutat. Potser jo vaig estudiar arquitectura i m'he dedicat a la dansa, però ella és realment polifacètica: canta, actua, balla, ha dissenyat vestuari i té ull per a la fotografia. Viure amb una persona com ella m'ha permès parlar en tres idiomes a casa: català, castellà i anglès. Britànica nascuda a Istanbul, la Lydia és d'origen armeni, grec i maltès. Viure amb ella em treu del meu localisme emocional, perquè jo soc de Sarrià, em vaig criar jugant per Collserola i soc molt del Barça —soc dels socis que no sopa quan perd—. Però també soc budista; per tant, m'agrada viure a tots els nivells possibles.

Un altre indret significatiu per a vostè és Berlín.

L'any 1984 vaig visitar la ciutat per primera vegada. Els primers anys que hi anava encara estava tancada, però plena d'equipaments culturals. He tingut l'oportunitat de conèixer Berlín a fons i fins i tot viure-la en moment crucials, com quan va caure el Mur. Allí hi he fet projectes molt interessants: vam ser companyia resident al Hebbel Theater, vaig reinterpretar solos de Gerhard Bohner i també vaig crear una coreografia pel centenari de la Bauhaus basada en un dibuix d'Oskar Schlemmer, que, per a mi, va ser un regal.

Al llarg de la seva carrera ha creat molts espectacles corals, però també ha destacat molt com a solista. Quin pesa més, el Cesc coreògraf o el ballari?

Abans que coreògraf soc ballarí, crec que la coreografia comença pel ball. La dansa comença amb algú ballant. El primer de tot és el moviment del ballarí o la ballarina. No hi ha cap idea coreogràfica que valgui fins que un ballarí no li dona vida. I no és art fins que no té algú que ho vegi.

Creu que ha marcat un estil o segell coreogràfic?

Jo no em defineixo per una forma, en provo moltes, tot i que això no va bé, perquè el que més agrada és que tinguis un segell molt clar, és a dir, que se't pugui identificar per una forma o una temàtica. Cada projecte l'he intentat lligar amb un fenomen cultural que m'apassiona i en el qual he pogut aprofundir al llarg de la creació de l'espectacle.

Entre el collage de rostres que el Mercat de les Flors mostra per "posar cara" en la campanya d'enguany, la seva es troba enmig d'una generació bastant més jove. Com veu les noves fornades en comparació amb la seva?

Els ballarins d'ara tenen uns cossos amb molta preparació, però viuen unes altres problemàtiques, perquè tenen accés a moltes opcions i a sobre s'ho han de fer tot ells. Com s'ho poden fer per trobar un lloc per a ells mateixos? Cada jove se n'anirà a estudiar aquí o allà, i farà segons el que hagi après, d'aquí i d'allà. A mi m'agradaria que la gent d'aquí pogués ballar arreu del món, però que també se'ls pogués conèixer aquí, i això té a veure amb la diversitat informada de què parlava abans: cal estar informat, però mantenir la pròpia personalitat; no hem de ser la còpia d'un altre lloc o d'un altre país. Jo he pogut ballar les coreografies de Gerhard Bohner i ho he pogut fer d'una manera personal. Alhora també crec que és important trobar un equilibri entre les generacions i no oblidar el passat. Jo no me n'oblidaré mai, ni de Joan Magrinyà, ni de Carmen Amaya, perquè, si m'oblido d'ells o del folklore del país, anem malament.

La gent de Barcelona té prou oferta de dansa?

Barcelona ha tingut sempre un pressupost de cultura important i, en concret, amb la dansa, ha fet coses molt bones i li ha donat visibilitat, fins i tot en festes populars com la Mercè o la Cavalcada de Reis. No ve al cas, però he fet de Rei d'Orient a la Cavalcada!

“No hi ha cap idea coreogràfica que valgui fins que un ballarí no li dona vida. I no és art fins que no té algú que ho vegi.”

De qui va fer?

De Gaspar. Em va fer molta il·lusió. És el millor espectacle que he fet. Mai he tingut tant de públic, ni tan entregat. És un molt bon exemple de, sense fer res, ser cultura. En

acabar la cavalcada ens van portar a Sant Joan de Déu a visitar nenes i nens; els portàvem regals i ens miraven amb una il·lusió... Va ser extraordinari.

I als teatres?

Sempre he dit que voldria que la dansa fos present en més teatres, com, per exemple, el Liceu, on només en programen tres espectacles l'any. Jo sempre vaig lluitar perquè la dansa fos present al Lliure, però ja no en programen, perquè creuen que, com que hi ha el Mercat de les Flors, no cal. Per a mi això és un error. És cert que jo vinc d'un Lliure en què, com a companyia, érem residents, i, per tant, l'imaginari que jo tinc del Lliure és diferent. Per a mi era molt important, perquè atreïa uns altres públics a la dansa.

I als carrers? Barcelona és una ciutat que faciliti el moviment de les persones?

Per poder-nos moure bé, primer cal que ens respectem, cal trobar un equilibri entre les llibertats individuals i la convivència amb els altres, i aquest equilibri en una ciutat tan densa com Barcelona és molt difícil de trobar. Una vegada, a Tòquio, vaig creuar Shibuya, el famós encreuament, amb els ulls tancats, i no vaig xocar amb ningú. Intenta caminar dos metres sense obrir els ulls aquí! I més ara, amb la gent aferrada als mòbils. Jo vull una ciutat en la qual la gent camini i es bellugui bé, però que respecti el moviment dels altres. Tot i que s'ha fet molta feina per respectar persones de mobilitat reduïda, s'ha de continuar treballant per trobar aquest equilibri. En les autèntiques coreografies, quan tu balles amb algú, l'important és l'altre, no tu.

Però Barcelona és una ciutat que convida molt a caminar...

Absolutament! I et permet un moviment útil, sa i savi, tot i que, cada vegada que afegeixes un element nou en la circulació, com ara els patinets, estàs col·locant un nou element coreogràfic, i si no has introduït bé aquest element coreogràfic, pot ser molt disruptiu. Però jo, el que li demano a la meua ciutat és que treballi per trobar aquest equilibri, entre seguir treballant pels drets individuals i la convivència. Soc conscient que organitzar tot això és complex, perquè s'ha de coordinar des de molts nivells del país, tant estatals com europeus. S'han fet molts avenços a Barcelona i no s'ha de perdre la il·lusió de seguir-ho fent. Estic segur que aleshores veurem que la gent es mou i balla millor pels carrers de Barcelona.

▲ Un agent de la Guàrdia Urbana aplaudeix els paradistes del Mercat d'Hostafrancs, que també li estan fent un reconeixement.
© Ajuntament de Barcelona / Isaac Planella.

Com fer front a una emergència complexa?

Marc Martí-Costa

L'emergència sanitària i social produïda per la crisi de la

covid-19 ha significat un gran repte per a la gestió pública municipal a Barcelona. L'experiència de la crisi a l'Ajuntament n'ha mostrat les debilitats, com ara la limitada transformació digital de l'Administració pública, però també les fortaleeses, com la capacitat d'anticipació, la formació de lideratges col·lectius i distribuïts, o la col·laboració amb altres agents per aconseguir un objectiu comú.

Els governs locals han esdevingut fonamentals a l'hora de mitigar els efectes de la pandèmia de covid-19 per la seva proximitat a les necessitats de la comunitat i el seu coneixement del territori (OCDE, 2020). Han contribuït decisivament a reduir la propagació del virus, garantir els serveis públics essencials tenint en compte les diferències i desigualtats socioterritorials, i a planificar i executar alhora les mesures de recuperació més ben ajustades a la realitat de cada municipi. Aquest ha estat un treball sovint silenciós, sempre per darrere del protagonisme del govern central i de les comunitats autònomes.

La reacció de l'Estat espanyol va ser tardana una vegada detectada la transmissió comunitària a Itàlia, com ho va ser a la resta de països europeus i de la mateixa Unió Europea. En aquest context, l'Ajuntament de Barcelona va reaccionar amb agilitat i fins i tot amb anticipació. La resposta municipal de Barcelona va començar el 26 de

Marc Martí-Costa,
Institut d'Estudis Regionals
i Metropolitans de
Barcelona (IERMB)

febrer, quan l'Ajuntament va crear el Comitè de Coordinació i Seguiment del Pla de Contingència de la covid-19. L'aprovació del Decret d'Alcaldia l'11 de març, que activava la preparació dels plans de contingència, es va fer dos dies abans del Reial Decret que declarava l'estat d'alarma. Entre les mesures urgents empreses, cal destacar l'habilitació dels pavellons Salut: el dimecres 25 de març es creava l'equip per fer-ho possible i el diumenge 29 ja s'inaugurava, equipat i operatiu, el primer pavelló annex a l'hospital de la Vall d'Hebron.

L'Ajuntament de Barcelona va anunciar un total de 176 actuacions al llarg de la primera onada de la pandèmia, fins a finals de juliol de 2020. Mentre els serveis sanitaris acaparaven l'atenció social i mediàtica, l'Ajuntament va haver d'actuar especialment en els àmbits de serveis socials (23% de les actuacions); educació, cultura i esport (19%); economia, comerç i turisme (19%). L'objectiu primordial era mitigar la propagació de contagis, però també ajudar els col·lectius i sectors més afectats per les mesures de control de l'epidèmia. Per complir aquests objectius es van haver de reordenar i generar nous serveis públics, tot garantint la seguretat dels treballadors i treballadores municipals i de les empreses i entitats col·laboradores.

L'emergència ha significat un gran repte per a la gestió pública municipal. N'ha mostrat les debilitats com, per exemple, la limitada transformació digital de l'administració pública, però també les fortaleces, lligades a la proximitat i la capacitat d'anticipació.

L'espai esportiu del Pavelló Municipal de Vall d'Hebron es va convertir en una extensió de l'Hospital de la Vall d'Hebron per atendre pacients de covid-19 al principi de la pandèmia. En la imatge, una reunió de coordinació de personal sanitari d'aquest espai, el Pavelló Salut Vall d'Hebron.

A què ens hem enfrontat?

Les emergències a les quals havia fet front l'Ajuntament de Barcelona abans de la covid-19 havien tingut una temporalitat i una magnitud molt més acotades en el temps o en l'espai. Pensem en el temporal Glòria, l'atemptat a les Rambles o, si mirem una mica més enrere, l'esfondrament al barri del Carmel per la construcció de la línia L5 del metro. Tot i

---

Les emergències anomenades *complexes*, com la pandèmia de covid-19, es caracteritzen perquè la pervivència del perill és més continuada i tant la gestió de l'emergència com la recuperació s'allarguen en el temps.

ser emergències difícils, no eren comparables amb el que hem viscut en el darrer any i mig.

Malgrat que aquesta no és la primera pandèmia que ha afrontat la humanitat, l'emergència i la crisi derivada de la covid-19 formen part d'un nou tipus d'emergències anomenades *complexes* (CGLU; Metropolis i LSE Cities, 2020). Ho seran també les

properes emergències meteorològiques, energètiques o alimentàries que vindran derivades de la crisi climàtica.

Quines són les característiques de les emergències complexes?

En primer lloc, són més imprevisibles i les seves causes es troben en el marc de fenòmens globals, de manera que, sense una bona governança multinivell, són molt difícils de controlar. Tanmateix, com que els seus efectes són diferencials segons el territori, també necessiten una gestió des de la proximitat.

En segon lloc, es caracteritzen perquè la pervivència del perill és més continuada, i tant la gestió de l'emergència com la recuperació s'allarguen en el temps. De la primera resposta tipus *esprint* (actuar de forma ràpida i eficaç per tal de controlar el risc) es passa a una *marató* amb diferents etapes. Per fer-hi front no només es necessari activar els serveis d'emergència, sinó que les accions de mitigació del risc s'han de combinar simultàniament amb accions de compensació i de transformació que impliquen altres coneixements i serveis.

En tercer lloc, les mesures de mitigació en aquest tipus d'emergències (per exemple, el confinament) necessiten l'acceptació social, ja que tenen efectes negatius en altres àmbits (per exemple, en el de l'activitat econòmica o el de la salut mental). Això comporta que una bona comunicació i gestió del risc esdevenen claus.

Finalment, degut a la major temporalitat de l'emergència, la incapacitat de donar-hi respostes clares i els seus efectes directes i indirectes, les emergències complexes tenen un efecte desestabilitzador de les societats, però també un potencial transformador.

L'Ajuntament de Barcelona, com la resta d'administracions, no estava preparat per fer front a una emergència com la que hem viscut. Tanmateix, la covid-19 l'ha obligat a adaptar-se forçadament a una situació excepcional. L'adaptabilitat és fonamental en una crisi

---

En organitzacions subjectes al dret públic, com l'Ajuntament de Barcelona, és fonamental garantir l'ordre jurídic en el funcionament intern.

com aquesta, i requereix una adequació organitzativa a la nova situació sense entrar en col·lapse, garantint el manteniment de les funcions bàsiques del consistori i alhora donant resposta a les noves demandes. De l'adaptabilitat es poden diferenciar quatre grans

àmbits: el regulatiu, el de la presa de decisions, el del lideratge i el de la capacitat institucional.

Assegurar i adaptar l'ordre jurídic en l'excepcionalitat

En organitzacions subjectes al dret públic, com l'Ajuntament de Barcelona, és fonamental garantir l'ordre jurídic en el funcionament intern. L'emergència va comportar una important modificació de l'ordre vigent arran de la declaració de l'estat d'alarma. Per tal d'adequar-se a la nova situació d'excepcionalitat jurídica, es va haver de modificar la regulació de l'organització: la determinació de serveis essencials i serveis no essencials; l'elaboració dels plans de contingència; l'adopció del teletreball i la modificació dels processos administratius vinculats a la compra, la contractació pública i les subvencions.

Assegurar una producció normativa que s'adaptés a l'evolució de l'emergència va ser una de les necessitats cabdals per assegurar el bon funcionament de l'organització. Aquest fet es va concretar en la necessitat d'anar ajustant els decrets ja aprovats, com en el cas del decret d'organització interna o els de contractació pública.

Grups de treball per missions

Ateses les característiques de l'emergència complexa, els serveis d'emergència (guàrdia urbana, bombers, protecció civil) van cedir centralitat en els espais de decisió a favor d'altres més plurals i transversals. En el nostre cas va ser el "Comitè de Coordinació i Seguiment del Pla de Contingència de la covid-19" el principal espai de pilotatge de l'emergència a l'Ajuntament de Barcelona.

Una característica clau per fer front a l'emergència amb agilitat va ser la creació de grups de treball específics (anomenats *oficines*) amb gran capacitat de col·laboració amb la Generalitat de Catalunya en aquells àmbits en què era necessari. La major part de les oficines no responien a estructures preexistents de l'Ajuntament i eren equips creats específicament per complir la missió que tenien assignada, ja fos muntar extensions hospitalàries en equipaments esportius, contenir la propagació de la pandèmia en les residències geriàtriques o garantir la reobertura dels equipaments municipals amb condicions de seguretat. Totes les oficines han estat fortament orientades a resultats, conformades per equips multidisciplinaris i amb una gran autonomia de decisió, gestió i execució un cop fixada la seva missió.

© Ajuntament de Barcelona / Clara Soler Chopo.

▲
Un bomber parla amb un dels voluntaris de TMB que ja és dalt de l'autobús solidari. La tasca d'aquests voluntaris consistia en el trasllat de pacients afectats per la covid-19 i donats d'alta hospitalària, però amb indicació mèdica de confinament en espais específics no domiciliaris.

El coneixement instal·lat de l'Agència de Salut Pública de Barcelona ha resultat també essencial, tant en el Comitè Covid com en els grups de treball que ho han requerit, per tal de reduir la incertesa i enfortir la capacitat d'anticipació a l'hora de prendre decisions.

Lideratge i comunicació des de l'empatia i la proximitat

Tenir un lideratge capaç de prioritzar i d'alinejar tota l'organització cap a uns objectius clars esdevé crític en entorns de crisi. I ho és també fer-ho des de l'empatia, entenent les situacions personals de desconcert, pors i malestars, i assenyalant una sortida positiva a la crisi. Aquest ha estat precisament el principal missatge de la gerència municipal al conjunt de l'organització a través dels diferents canals de comunicació interna. Les crisis són també moments d'expressió de solidaritat, d'esforç col·lectiu i de motivació individual que cal vehicular. L'habilitació d'una borsa interna de voluntaris i voluntàries ha estat una novetat i una manera de vehicular la solidaritat dins de l'organització.

La governança de l'emergència ha posat en relleu el rol de lideratge que poden arribar a adquirir les gerències de districte, no tan sols a l'hora d'implementar sinó també de generar coneixement i prendre decisions més acurades en cada territori. Per altra banda, si bé la descentralització en àrees, ens i districtes pròpia de l'Ajuntament de Barcelona ha estat un punt fort en l'execució i l'agilitat de la resposta, la fragmentació de la informació que això suposa ha representat també una dificultat en la gestió, especialment durant l'inici de la pandèmia.

Dos membres dels Serveis Socials conversen amb persones sense llar acampades al voltant del Palau d'Esports del carrer de Lleida, molt a prop del Pavelló Fira núm. 7 que es va habilitar per acollir durant el confinament les persones sense sostre.

L'habilitació d'una borsa interna de voluntaris i voluntàries ha estat una novetat i una manera de vehicular la solidaritat dins de l'organització.

La descentralització dels plans de contingència

L'existència d'una estructura directiva i gerencial professionalitzada, acostumada a les tasques de direcció, coordinació i gestió de recursos humans i materials, explica també la capacitat institucional per fer front a aquest tipus d'emergències. En aquests comandaments també s'ha concentrat, però, bona part de l'estrès organitzatiu.

La realització de plans de contingència de forma descentralitzada a escala de gerència, ens i districtes ha facilitat la ràpida planificació, adequant-los a cada àmbit de forma específica. Caldria, però, una avaluació més profunda sobre la manera de millorar aquest mecanisme de cara a futures emergències complexes, avaluant què ha estat útil i què no en aquests plans de contingència. I també una revisió dels serveis declarats essencials, independentment de si s'operen de forma presencial o telemàtica.

La (limitada) transformació digital de l'administració

Més enllà de la manca de material de protecció als inicis de la crisi, el principal coll d'ampolla ha estat, sens dubte, que l'organització no estava

preparada per al treball a distància.

Ni els processos estaven plenament digitalitzats, ni la plantilla disposava de la formació ni dels equips necessaris, ni la infraestructura tecnològica de l'Ajuntament estava preparada per al treball en remot en les dimensions que requeria la situació. Aquest factor ha estat un important limitador de la capacitat de treball de l'organització per continuar realitzant bona part de les funcions habituals.

L'enorme esforç de l'Institut Municipal d'Informàtica, així com l'autoaprenentatge per part dels treballadors i treballadores municipals van permetre superar les dificultats inicials, si bé encara cal seguir aprofundint en la transformació digital de l'Ajuntament.

Un motor per innovar

Podem afirmar que la crisi del coronavirus ha estat tant generadora com acceleradora d'innovacions dins de l'organització municipal i les seves polítiques. La crisi ha representat una

© Ajuntament de Barcelona / Clara Soler Choppo.

▲
Una senyora gran obre la porta al repartidor del programa “Àpats en companyia” de l’Ajuntament de Barcelona, que li apropa el paquet de menjar amb guants. L’Ajuntament va reforçar en un 30% el conjunt de programes d’àpats per a persones vulnerables des de l’inici de la pandèmia.

Nota

El contingut d’aquest article s’ha elaborat a partir dels resultats de l’estudi “La governança de l’emergència complexa de la covid-19: actuacions, adaptació organitzativa i innovacions de l’Ajuntament de Barcelona”, disponible a <http://hdl.handle.net/11703/122612>

finestra d’oportunitat per tal de promoure canvis interns de gestió i per activar noves polítiques socials, educatives, de salut, econòmiques o urbanístiques.

Les innovacions introduïdes o accelerades durant la crisi de la covid-19 a l’Ajuntament de Barcelona, més que no pas consistir en una simple adaptació a una situació excepcional, reforcen moltes de les característiques desitjables en una administració pública: agilitat, capacitat de resposta, lideratges col·lectius i distribuïts, posada en valor de les habilitats del personal municipal més enllà de les seves posicions, col·laboració amb altres agents per aconseguir un objectiu comú, més orientació a resultats que al compliment de procediments, capacitat d’experimentar noves solucions i escalar-les.

Cal doncs seguir treballant per institucionalitzar molts dels aprenentatges i innovacions assajades durant la crisi de la covid-19 per tal que l’Ajuntament de Barcelona esdevingui una organització més resilient davant les pròximes emergències complexes.

Referències bibliogràfiques

OCDE. “The territorial impact of COVID-19: Managing the crisis across levels of government” (2020).

CGLU, Metropolis, LSE Cities. “Hacia un concepto y marco de gobernanza de emergencias complejas” (2020).

El repte més gran **Sara Berbel Sánchez**

Quan va esclatar la pandèmia, l'organització municipal va ser conscient de la complexitat de l'emergència i va assumir un doble repte: mantenir tots els serveis oberts i protegir la salut de la plantilla alhora. En poc temps, es va digitalitzar l'administració per facilitar el teletreball i es van substituir les estructures verticals per noves formes de governança basades en la cooperació i l'empatia, amb equips polivalents propers al territori.

Mai és fàcil estar al capdavant d'una organització gran, però, si a sobre es tracta d'una administració pública amb segles d'història com l'Ajuntament de Barcelona, i amb l'adveniment d'una pandèmia esfereïdora com la covid-19, crec que ningú se sorprendrà si dic que ha estat el repte més gran de les nostres vides.

Amb una plantilla de quasi 16.000 persones, comptant els organismes municipals, l'Ajuntament avançava en la digitalització més a poc a poc del desitjable. Com diuen els economistes conductuals Cass Sunstein i Richard Thaler, guanyadors d'un premi Nobel, el camí estava ple de *sludges*, que és el concepte que ells utilitzen per anomenar el seguit d'obstacles burocràtics, administratius, logístics i de voluntat deficient que entorpeixen la presa de decisions àgil i transformadora.

Només 200 persones del total tenien accés remot als sistemes centrals i el confinament va haver d'accelerar, de manera extraordinària, la digitalització. Així que en tres setmanes ja eren més de 5.000 les persones que es podien connectar a distància i en vuit setmanes, prop de 10.000.

El salt tecnològic va ser un dels primers detonants de la pandèmia, un pas gegant en una administració que va decidir mantenir tots els serveis essencials fins i tot amb un percentatge elevat de persones confinades obligadament. Aquells dies el nostre *mantra* era: "ningú es quedarà sol/a". Perquè la ciutadania ens necessitava més que mai: som servidors públics i no podíem tancar els serveis, però al mateix temps calia protegir la plantilla. No va ser gens fàcil.

Mentrestant, la pandèmia avançava i les expressions de tipus bèl·lic apareixien a moltes converses i mitjans. Era una guerra que calia guanyar, i això implicava un estil de lideratge de "ordeno y mando" que, a mode d'un exèrcit, alineés tothom, batalla rere batalla, amb ordres directes i senzilles d'entendre. Nosaltres vam fugir d'aquest llenguatge i d'aquesta concepció (pensem que ja obsoleta) d'afrontar els problemes.

Equips polivalents i menys jerarquia

Vam decidir treballar en equips múltiples i polivalents, reduint les jerarquies, fent una organització més plana i transversal. Més de 30 equips es van organitzar per construir pavellons hospitalaris, programes per a barris especialment afectats per la crisi pandèmica, xarxa de suport a les residències, oficina de dades, equip contra la violència vers les dones confinades, refugis per a persones sense llar, acompanyament a la mort...

Malgrat els dubtes i la incertesa de si estariem utilitzant la metodologia adequada, vam gaudir del treball amb equips flexibles i polivalents que, a més, tenien gran coneixement del territori, ja que els districtes i els barris van ser clau en la implantació dels diferents programes i mesures.

Afortunadament, aquestes estructures van resultar molt àgils i eficaces, impulsades per l'enorme compromís de les persones

Sara Berbel Sánchez,
Doctora en Psicologia
Social i Gerenta Municipal
de l'Ajuntament de
Barcelona.

▲
Dos autobusos a les Cotxeres d'Horta amb el rètol "Queda't a casa", preparats per transportar pacients d'hospitals als espais de confinament.

participants. De fet, per primer cop a la nostra història vam crear una Bossa de Voluntariat Municipal en la qual, en les primeres hores, ja s'havien apuntat més de 1.000 persones. Transversalitat, cooperació, poder distribuït i solidaritat van ser, en conseqüència, els principals valors desplegats.

Però eren moments de molta angouxa i calia també tractar la part afectiva, dir-nos com estàvem, sentir col·lectivament un alè d'esperança malgrat que hi havia dies totalment foscos. I vam desplegar un sistema de comunicació intensiva que ens permetés explicar què estàvem fent, com ens sentíem i donar-nos ànims per al futur. Vam multiplicar la comunicació interna i l'externa, ja que la ciutadania tenia dret a compartir totes les notícies amb el seu Ajuntament.

Quina seria la nostra sorpresa quan, passats els primers mesos de la pandèmia, l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona ens va aportar la literatura científica més recent sobre l'afrontament de les emergències complexes. Parlaven d'emergències no concretes ni específiques sinó incertes, llargues i difuses, com ara la pandèmia vírica o el canvi climàtic. I diferents autores i autors mostraven que en temps de crisi i emergències es requereixen competències particulars, diferents de les clàssiques o tradicionals, i destacaven aspectes com la comunicació, la resiliència i els lideratges distribuïts o col·lectius (Ansell, Sørensen i Torfing, 2020; Dirani *et al.*, 2020). Parlaven

---

Partint de la intuïció i la necessitat, havíem avançat en lideratges més motivadors que autoritaris i basats en valors i empatia, més propers a les persones.

també de la necessitat de conèixer el territori, la política de proximitat com a clau per fer front a aquestes crisis globals.

Fins i tot destacaven que les estructures verticals basades en l'autoritat i el control han de ser substituïdes per la "governança de

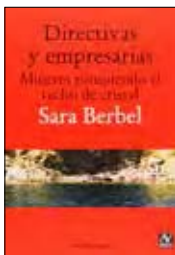
l'empatia" per garantir la col·laboració, la cocreació i les cures com a part intrínseca de les respostes a l'emergència (el que hem anomenat les "3 C" del model de direcció).

Així, partint de la intuïció i la necessitat, havíem avançat en lideratges més motivadors que autoritaris i basats en valors i empatia, més propers a les persones. Sense adonar-nos-en vam coincidir amb els nous trets que es consideren necessaris per superar les crisis.

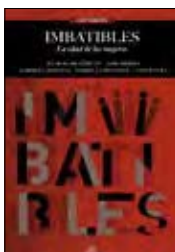
No obstant, també hi va haver errors i insuficiències en tot aquest procés, i també n'hem après. Amb el confinament, vam córrer atropelladament a buscar instruments per poder seguir fent la nostra feina des de la llar, però, sovint, les circumstàncies no van ser les que requereix una bona fórmula de teletreball.

Per aquest motiu vam haver d'elaborar una *Instrucció Municipal* específica que incorporava elements substancials com pauses i límits horaris, l'obligació de desconexió tecnològica durant l'horari nocturn i els festius per permetre el descans (com ja s'ha fet a França, regulada per llei), anàlisi dels riscos físics i psicosocials que pot comportar el teletreball, etc., i tenint en compte la major càrrega i perjudici que va suposar per a les dones per intentar evitar-la.

Ara què queda de tot això? Ara toca ser capaços d'institucionalitzar aquestes innovacions, especialment les de gestió i processuals. Estem implementant un nou model de direcció per valors i esperem poder transformar l'organització amb harmonia, havent deixat una terrible pandèmia enrere.

Directivas y empresarias.
Mujeres rompiendo el techo de cristal
Sara Berbel
2013, Aresta

Imbatibles. La edad de las mujeres
Diverses autores
2019, Calambur

La saviesa en un llibre

Aquest llibre es va mantenir obert sobre les runes des de finals de novembre de 2015, quan van enderrocar la casa on vivia José Cruz, fins el 27 de gener de 2016, dia que es va fer la foto. José, l'últim habitant del Turó de Montcada, s'hi havia instal·lat l'any 2014. Havia vingut a Barcelona amb la seva família el 1989 a Ciutat Meridiana, però en separar-se va anar viure a l'hort del Turó de Montcada que havia comprat l'any 1997, i després a la casa d'ampolles per evitar que la tiressin avall. En José llegia aquest llibre i sempre tenia un refrany a punt per a cada situació. "En retratar aquest llibre, i llegir-lo (ni el vaig tocar sobre el terreny), vaig descobrir que aquest era una de les fonts de saviesa d'en José."

**Patrick
Radden Keefe**
**Descriure
el món
abans de
transformar-lo**

Patrick Radden Keefe creu en el periodisme que incansablement cerca la veritat per anar més enllà i fer que la informació sigui el primer pas per transformar el món. En una conversa al CCCB amb Mònica Terribas, va compartir com entén i practica el periodisme d'investigació en aquest sentit. El podem llegir al *The New Yorker* i als seus darrers llibres, *L'imperi del dolor* i *No diguis res*.

L'any 2021 s'ha publicat *L'imperi del dolor*, la darrera i reeixida investigació de Patrick Radden Keefe, periodista de *The New Yorker* i autor d'altres llibres de no-ficció, com ara *Chatter* (2006), *The Snakehead* (2009) o *No diguis res* (Periscopi, 2020), mereixedor del National Book Critics Circle Award i l'Orwell Prize. Radden Keefe ha publicat articles a *The New York Times Magazine*, *Slate* i *The New York Review of Books*.

Després d'una roda de premsa al migdia i una marató d'entrevistes, la tarda del 22 de setembre de 2021 l'aclamat escriptor Patrick Radden Keefe ofería al CCCB una conversa amb Mònica Terribas per compartir experiències i intercanviar percepcions sobre l'ofici periodístic. La llarga filera de gent encuriosida que es formava al Pati de les Dones anunciava l'èxit d'un esdeveniment que tindria lloc a la sala principal.

Radden Keefe va haver d'anul·lar la seva última visita a Barcelona a causa de la pandèmia, així que aquest cop venia per partida doble: per recordar el multipremiat *No diguis res* (Periscopi, 2020), un mosaic de relats que repassen els *troubles* d'Irlanda i els assassinats de l'IRA, així com per presentar *L'imperi del dolor* (Periscopi, 2021), la seva última obra de no-ficció, que retrata la família filantròpica Sackler com la responsable d'una crisi social devastadora als Estats Units arran de l'OxyContin, l'addictiu opioide comercialitzat per Purdue Pharma, la principal empresa d'aquest clan familiar. Patrick Radden Keefe va començar a escriure aquesta obra el 2017 i recorda amb sorpresa que, durant el confinament, quan la redactava des del llit, la majoria de gent responia a les seves trucades amb ganes de conversar extensament a causa de la monotonia solitària d'aquells dies.

El periodista nord-americà es mostra afable, rialler i carismàtic quan explica els seus mètodes per triar un tema d'investigació. Radden Keefe subratlla la sort que té de treballar a *The New Yorker*, on escriu des de fa quinze anys i on pot escollir de manera lliure quina qüestió serà material per a un article o un llibre com els que presentava al CCCB la tardor passada.

A diferència de la comoditat que prefereixen molts companys seus, parteix d'una dificultat que li impedeix accedir de manera directa a una primera font, a la persona implicada directament. És el que ell anomena *write around*, una forma d'escriptura que es veu obligada a fer girs al voltant de la persona que ocupa el centre de la qüestió. Aquest procés estimula l'escriptor perquè l'obliga a ser creatiu, a especular i a moure's per molts indrets. Aquest circumloqui té a veure amb el fet que Radden Keefe tracta temes que formen part de la més estricta actualitat, de manera que molt sovint aquesta mena d'intervenció crítica pot comportar conseqüències immediates, molt incòmodes per a les persones refractàries a la veritat. Per aquest factor, ha de

Nil Nadal, entrevista

Mariona Gil Sala, fotografia

documentar-se amb un arsenal d'arxius, però sobretot ha d'entrevistar possibles contactes i aquella gent que pugui servir com a porta secreta a la més valuosa i confidencial informació. Amb dos exemples s'entendrà millor.

Patrick Radden Keefe feia broma dient que els llibres *No diguis res* i *L'imperi del dolor* es podrien titular tots dos, en realitat, *Say nothing*, perquè tant l'antic comandant de l'IRA Gerry Adams, en el primer, com qualsevol dels membres de la família Sackler, en el segon, s'han negat rotundament a cooperar o facilitar informació per resoldre els conflictes plantejats. El cas d'Adams és particular, ja que ha firmat nombroses memòries i ofereix entrevistes de tant en tant, però Radden Keefe subratlla que "és llest", controla meticulosament tot el que diu i només fa públic el que li interessa. En l'altre cas, Radden Keefe s'ha topat amb moltes portes tancades cada cop que intentava posar-se en contacte amb els Sackler, però ha trobat camins alternatius en les dones de la neteja, els porters de l'empresa i aquells personatges secundaris que, des de la perifèria, podien tenir la clau per obrir i descobrir la implicació d'aquest clan en les múltiples sobredosis per opiacis que ha patit la societat americana des que el 1996 Purdue va llançar al mercat el seu producte estrella, l'OxyContin.

D'aquesta manera, en un inici el periodista només veu la punta de l'iceberg, un secret que promet una intriga vertaderament novel·lesca; i un cop comença a furgar en un terreny no pot deixar d'aprofundir-hi

fins que arriba al moll de l'os. Així trobem el paralelisme entre les dues obres de Radden Keefe: les dues parteixen d'una negació, els protagonistes neguen l'accés a la veritat perquè, en el fons, neguen de manera fraudulenta la seva implicació en una situació d'injustícia.

Pot sorprendre que l'autor hagi escampat en els llibres tants detalls privats de segons quina persona, en aparença, innecessaris. Radden Keefe indica que l'exhibició de la informació privada no està motivada per un mer sensacionalisme. Aquestes anècdotes biogràfiques minúscules componen el moment clau en què el periodista es converteix en escriptor. El periodista assenyala que, després de llegir un llibre, a vegades n'hi ha prou amb recordar l'impacte d'una sola frase, un sol detall ínfim que hagi quedat marcat en la memòria, perquè, com

---

El periodista es converteix en escriptor quan sap dibuixar personatges “tridimensionals”, escollint els detalls privats significatius.

un detonant, desencadeni el record complet d'un personatge, o de la totalitat imaginada d'un llibre. Així doncs, per passar de l'estadi periodístic al novel·lístic, el periodista ha de saber dibuixar personatges “tridimensionals”,

escollint els seus trets més climàtics, per tal que la novel·la adquireixi un efecte tan versemblant que pugui semblar proper al lector.

Algunes persones són més fàcils de novel·lar: si Jean McConville, arran del seu assassinat per part de l'IRA, es pot llegir més com un símbol que com un personatge, Arthur Sackler, el primogènit dels germans dirigents de l'empresa Purdue Pharma, és un personatge extraordinari, a parer seu. La voluntat de Radden Keefe ha estat escriure un llibre que mantingui el caràcter rigorós d'un assaig acadèmic, però amb la intensitat accessible per a un públic no especialitzat.

Per tal d'aconseguir la versemblança, Radden Keefe recorda un consell simple però efectiu dels guionistes de Hollywood: “El dolent de la pel·lícula mai es concep a si mateix com el dolent”. Tothom es pot creure l'heroi de la seva història, i pot ser un mecanisme de defensa per als Sackler per no haver de carregar una culpa que fins fa ben poc no han assimilat als jutjats. Cal tenir en compte aquesta perspectiva quan llegim la grandiloquència amb la qual els Sackler han construït un relat d'ells mateixos com a rics benefactors del patrimoni cultural amb les seves donacions, el seu gust narcisista per donar nom a seccions de museus gràcies al seu suposat prestigi.

Ha calgut l'esforç de la ficció periodística de Radden Keefe per fer públics els interessos privats d'una empresa que ha semblat l'addicció expressament en la societat nord-americana durant les dues últimes dècades. Radden Keefe i altres precedents, com Barry Meier, aposten pel treball exhaustiu d'investigació per desautoritzar una glòria milionària que ha costat milers de vides als Estats Units, de tal manera que el llegat dels Sackler queda cada cop més desvinculat del prestigi (actualment, per exemple, el Met de Nova York està debatent si canviarà de nom l'ala

Sackler del museu), per tenyir-se dels colors vergonyosos de la infàmia i l'ambició mercenària.

Un missatge dins una ampolla

Una de les qüestions centrals és saber si ha canviat alguna cosa a la societat després de les publicacions de l'autor. Quan se li fa aquesta pregunta, després de prendre's un moment de silenci per reflexionar, consirós, Radden Keefe defensa que s'ha de treballar per descriure el món, perquè aquest és el primer pas abans de canviar-lo, si bé reconeix que pecaria d'ingenuïtat optimista si pensés que l'ha pogut transformar. Cita, llavors, l'exemple de l'Elizabeth Kolbert. Quan, en una entrevista, l'interlocutor desconfiava que ella pogués aturar el canvi climàtic, ella va proposar pensar-ho en aquests termes: la implicació periodística ha de ser com escriure un missatge guardat dins una ampolla. La qüestió vertaderament important és mostrar a les generacions del futur que, més enllà de si vam ser capaços de solucionar-ho, com a mínim érem conscients de l'existència d'aquest conflicte. Naturalment, el periodisme, el que incansablement cerca la veritat, no hauria de limitar-se a una descripció del món que encaixi amb el punt de vista hegemònic i reconfortant del poder o que respongui als interessos comercials.

Radden Keefe considera que, amb el seu últim llibre, sens dubte el seu missatge ha incomodat les posicions empresarials que fins ara s'enriquen amb el patiment per construir un imperi del dolor. Si no fos així, no hauria rebut amenaces o fins i tot espionatge continu durant el confinament, com comenta al final de l'obra. El periodista, però, insisteix en el fet que no n'hi ha prou amb multar econòmicament l'empresa amb el judici que s'està duent a terme mentre Purdue Pharma es declara sospitosament en fallida, per una "estranya" coincidència. Resulta paradoxal que una família que gaudeix tant posant noms a colleccions museístiques s'hagi amagat tan escrupolosament dels seus projectes empresarials, des d'una estratègica i cruel rebotiga. Radden Keefe recorda que no es farà justícia mentre es culpi l'empresa i no les persones que la dirigeixen; ho compara amb pretendre responsabilitzar un cotxe, intercanviable, impersonal, i no els seus conductors. Per als Sackler, això suposa només una "multa per excés de velocitat", una carta blanca perquè puguin continuar delinquant sota altres camuflatges.

En definitiva, el periodisme d'investigació ha de ser per al poder com "un xiclet enganxat a la sola de la sabata". Així recordava Radden Keefe com havia definit el seu llibre una persona anònima involucrada amb Purdue. I així Radden Keefe es va voler acomiadar del públic barceloní encomanant un cop més el seu entusiasme per la professió i, dirigint-se als més novells, va aconsellar paciència, perseverança i esforç. Una mostra del seu ritme trepidant, inquiet i compromès és que ja està preparant per a l'any que ve una col·lecció d'històries curtes, publicades anteriorment a *The New Yorker*, com ara una que vincula curiosament la CIA amb l'origen de la cançó més famosa dels Scorpions, *Wind of change*.

L'imperi del dolor
Periscopi, 2021

No diguis res
Periscopi, 2020

Primera i última línia

Els hospitals, la primera línia en la lluita contra la covid-19, i els albergs, l'última, són plens d'històries de superació personal. La Shamaila, de Bangladesh, va contreure la covid-19 en l'embaràs del seu cinquè fill, a qui no va conèixer fins que el personal de l'Hospital del Mar la va portar davant del mar per retrobar-se amb el marit i els fills després de tres setmanes a l'UCI. L'Adnan, de Síria, amb estatus de refugiat per l'ONU des del 2018, havia viscut sis mesos al carrer amb el seu fill abans d'allotjar-se a la Fira durant el confinament. Tenia una ordre de deportació a Síria per part d'Alemanya. El futbol va ser el seu refugi mentre esperava que se li concedís l'asil a Barcelona, que va obtenir el novembre del 2020. Ara lluita per portar-hi la dona i dos fills més, que són a Alemanya.

Barcelona en dades **La crisi de l'habitatge**

Poder accedir a un habitatge digne és un dret bàsic reconegut tant a la Constitució com a l'Estatut d'Autonomia. A Barcelona, la manca històrica d'habitatges de promoció pública i la pujada dels preus com a conseqüència de processos especulatius i de la proliferació de pisos turístics ha provocat un fenomen de gentrificació que ha expulsat de la ciutat molts residents. Les sol·licituds per accedir a un habitatge social s'han disparat. La manca d'alternatives assequibles provoca una fuga de residents joves cap a d'altres municipis de l'àrea metropolitana i més enllà. Les mesures preses durant la pandèmia per evitar desnonaments han amortit una crisi social que acabarà sortint.

Laura Navarro i Oriol Díez (Storydata) dades, text i gràfics

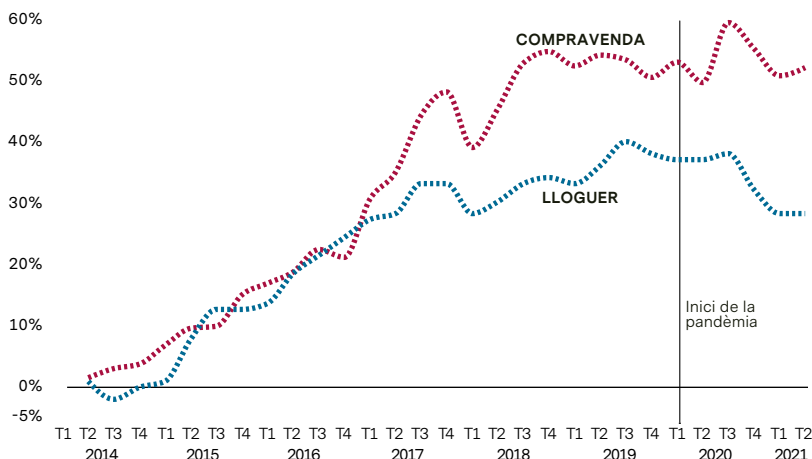
Krushenka Bayas disseny

Recuperació del preu de lloguer i compravenda

L'any 2014 llogar un pis a Barcelona costava de mitjana 688,2 euros mensuals. El 2021 el preu del lloguer havia pujat més d'un 50% i se situava, de mitjana, en els 964,8 euros al mes. Els primers mesos de la pandèmia es va frenar l'escalada dels preus. Acabat el confinament, els mercats de compra i de lloguer es van recuperar de forma diferent. El preu de compra va créixer durant el tercer trimestre del 2020 i el de lloguer es va mantenir. Tots dos preus van caure en el quart trimestre, però el preu del lloguer va patir una baixada més pronunciada i es va mantenir estable durant el 2021. En canvi, el preu de compra va iniciar una altra pujada a partir del gener del 2021.

EVOLUCIÓ DEL PREU DE COMPRAVENDA I LLOGUER A BARCELONA (€/M²) (2014-2021)

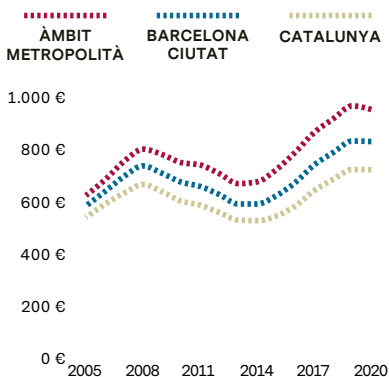

Font: Oficina Municipal de Dades.

Regular els preus no ha contret l'oferta

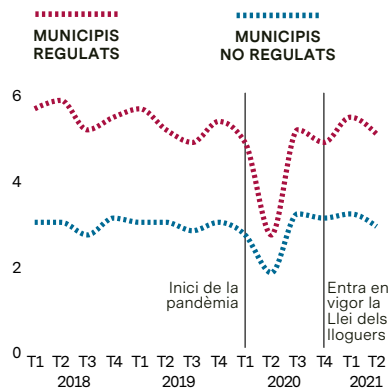
Una de les principals objeccions a la nova llei de regularització del preu del lloguer era que contrauria l'oferta. Les dades de l'Agència de l'Habitatge indiquen que la limitació no ha provocat una disminució del nombre de contractes. Les Nacions Unides recomanen que el cost del lloguer representi com a màxim un 30% dels ingressos de la llar, però tant Barcelona (43,5%) com la seva àrea metropolitana (37,5%) sobrepassen aquesta participació, segons les dades de l'informe "Emergència habitacional, pobresa energètica i salut" (2019) de l'Agència de Salut Pública de Barcelona (ASPB).

EVOLUCIÓ DEL PREU DEL LLOGUER MENSUAL (€/MES)

Font: Agència de l'Habitatge de Catalunya.

CONTRACTES DE LLOGUER PER CADA 1.000 HABITANTS

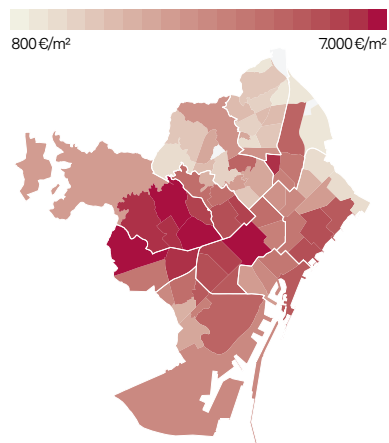

Font: Agència de l'Habitatge de Catalunya i IDESCAT.

Rendes més altes, habitatges més cars

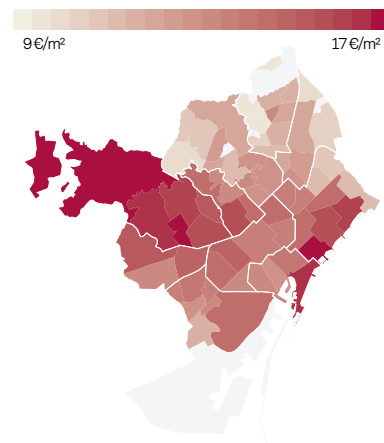
El preu de compravenda d'un habitatge pot ser fins a set vegades més alt depenent del barri on estigui situat. El preu més alt del metre quadrat es troba al barri de Sant Gervasi-Galvany, on arriba als 7.076 euros, seguit de la Bonanova, la Dreta de l'Eixample i Pedralbes. També són força alts els preus de Sant Andreu i el Congrés i els Indians. Ciutat Meridiana, Trinitat Nova i Bon Pastor són els barris més assequibles. Pel que fa al lloguer, el barri més car és Vila Olímpica (on es concentra un gran nombre de locals d'oci i restauració), seguit de les Tres Torres i Vallvidrera. El lloguer més baix és a Canyelles i a la Guineueta.

PREU DE COMPRAVENDA PER BARRI (€/M²) (PRIMER TRIMESTRE 2021)

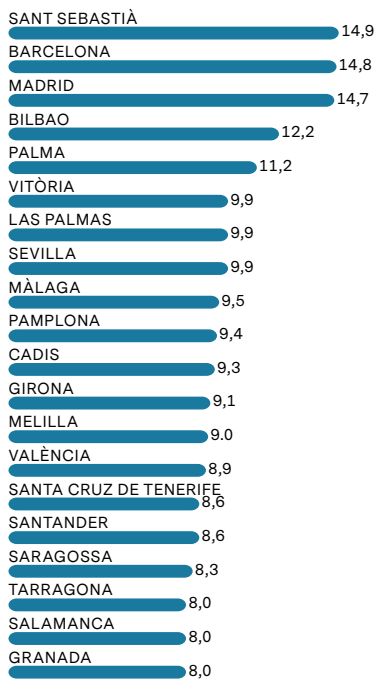
Font: Open Data BCN.

PREU DE LLOGUER MENSUAL PER BARRI (€/M²) (PRIMER TRIMESTRE 2021)

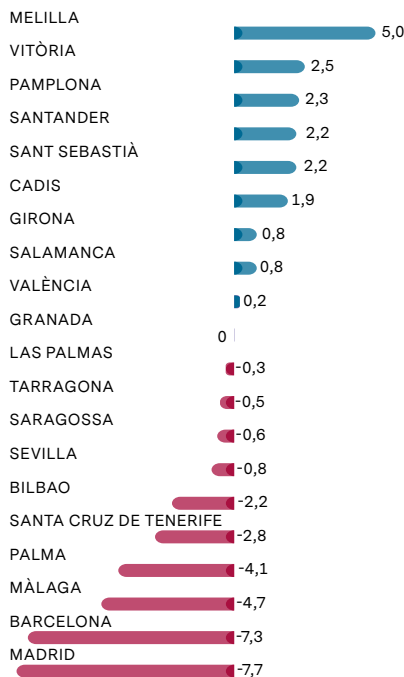

PREU DEL LLOGUER A LES 20 CAPITALS DE PROVÍNCIA MÉS CARES (€/M²)

LLOGUER MENSUAL

VARIACIÓ ANUAL PERCENTUAL

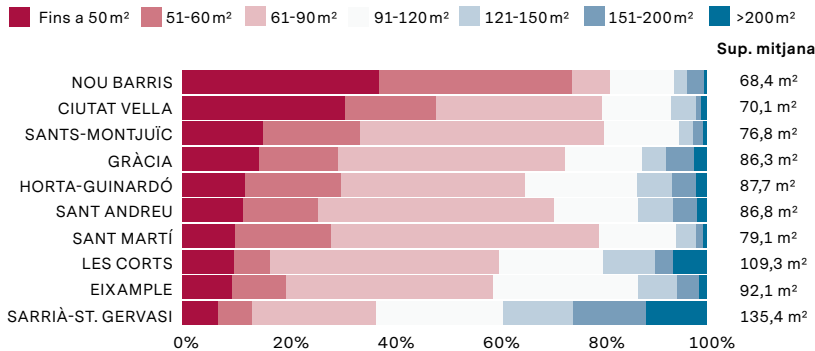

Font: Idealista (setembre del 2021).

El mercat de lloguer i el preu del m²

La crisi de la covid-19 ha marcat un punt d'inflexió en el mercat de lloguer a Espanya. Segons el portal immobiliari Idealista.com, hi ha hagut una davallada del preu respecte del setembre del 2020, sobretot a Barcelona (-7,3%) i Madrid (-7,7%). A Barcelona, també influeix en la caiguda del preu la Llei de regulació de preus del lloguer aprovada al Parlament de Catalunya el setembre del 2020. Tot i això, Barcelona segueix sent la segona capital de província més cara pel que fa al lloguer (14,82 € el m²), només superada per Sant Sebastià.

SUPERFÍCIE DELS HABITATGES DESTINATS A ÚS RESIDENCIAL (2017)

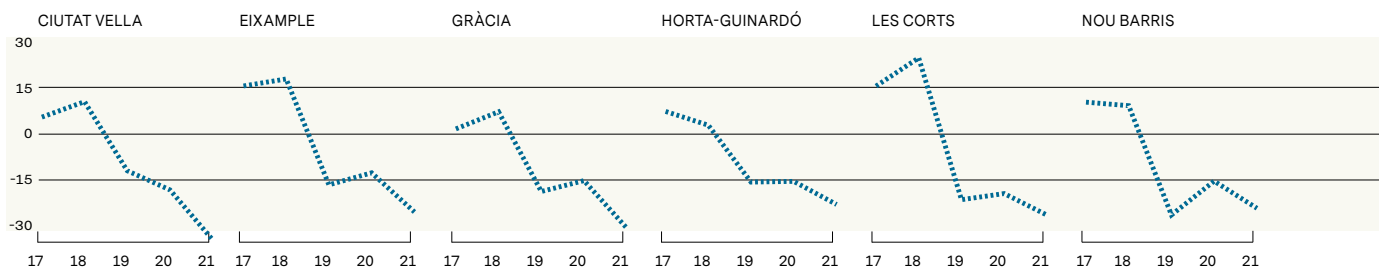

Font: Enquesta sociodemogràfica de Barcelona (2017). Oficina Municipal de Dades.

Els pisos més petits, a Nou Barris

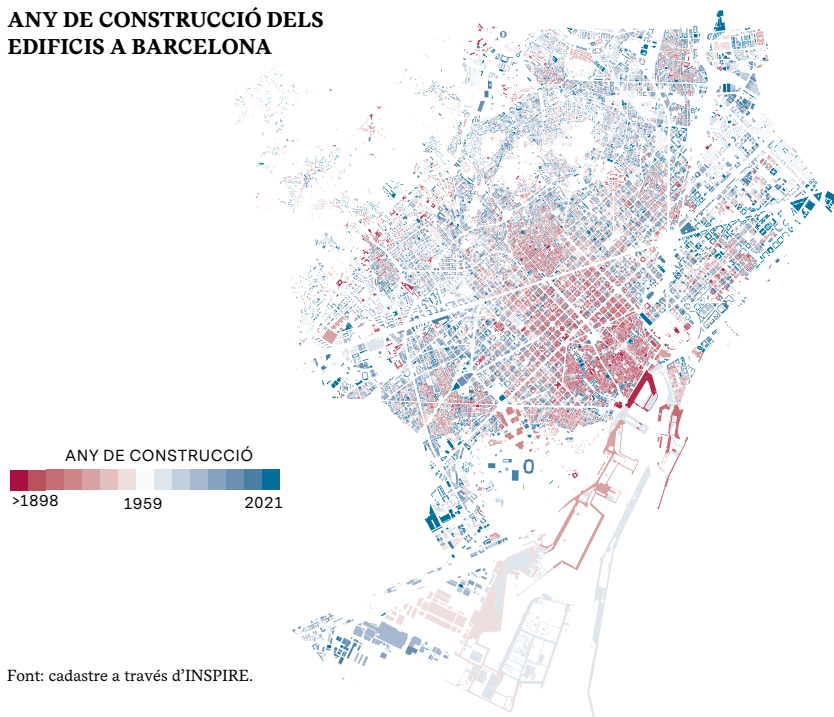
El confinament domiciliari el 2020 va posar en el centre del debat la relació de la grandària dels pisos amb la qualitat de vida. I és que no és el mateix viure i convida en 68 metres quadrats, l'espai que tenen de mitjana els habitatges a Nou Barris, que en 135, com és el cas de Sarrilà-Sant Gervasi. En aquest últim districte, un de cada deu habitatges té més de 200m². A Nou Barris, en canvi, els pisos més grans no representen ni l'1% del total i gairebé el 40% disposen de 50m² o menys.

VARIACIÓ PERCENTUAL DEL LLOGUER TURÍSTIC A BARCELONA (2016-2021)

Font: Airdna.

ANY DE CONSTRUCCIÓ DELS EDIFICIS A BARCELONA

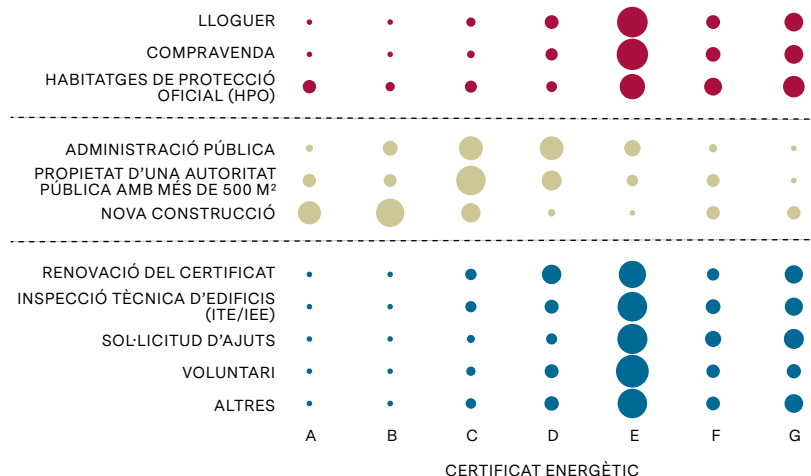

Font: cadastre a través d'INSPIRE.

Una ciutat amb molta història

Barcelona és la capital de l'Estat espanyol amb els habitatges en lloguer i venda més antics del mercat, segons el portal immobiliari Idealista. L'any de construcció dels edificis és un factor fonamental per als compradors i també és clau per fixar el preu d'un habitatge. Segons les dades del cadastre, els pisos més antics de la ciutat es troben al Barri Gòtic i al Raval, on l'edat mitjana dels habitatges se situa al voltant dels 122 anys. En l'altre extrem, Diagonal Mar i la Vila Olímpica del Poblenou són les zones amb els pisos més joves. A partir del mapa d'antiguitat també es pot apreciar que es concentren edificis més antics en els nuclis corresponents als pobles que van ser annexionats a Barcelona, com ara Gràcia, Sant Andreu, Sants, Poblenou o Sarrià.

CERTIFICATS D'ENERGIA PER MOTIU DE PETICIÓ (2021)

Font: Open Data BCN.

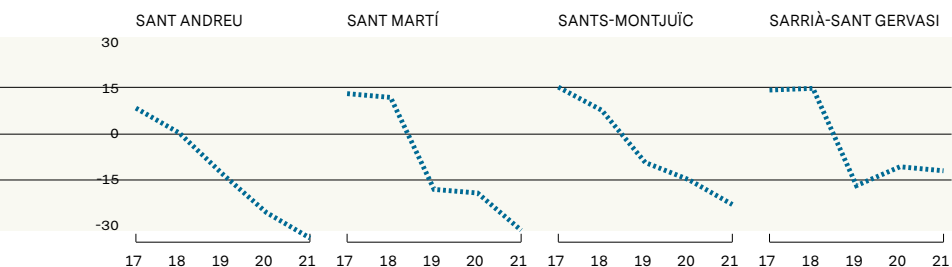
*Es mostren els certificats d'energia primària no renovable (gas natural, fuel, carbó...).

El 84% dels habitatges, poc eficients

Gran part del parc d'edificis de Barcelona és tan antic que la seva construcció és anterior al marc normatiu obligatori d'aïllament tèrmic. Existeix un rang per avaluar l'eficiència energètica d'un habitatge, on A és la màxima eficiència i G la mínima. Menys de la meitat dels habitatges de Barcelona (40,45%) compten amb certificat energètic i, d'aquests, tan sols un 1,2% han obtingut una qualificació energètica de nivell A o B, és a dir, molt eficients. Els edificis amb certificació obtenen majoritàriament (84,4%) una qualificació d'energia primària (gas natural, fuel, carbó...) de nivell E, F o G, que són els menys eficients.

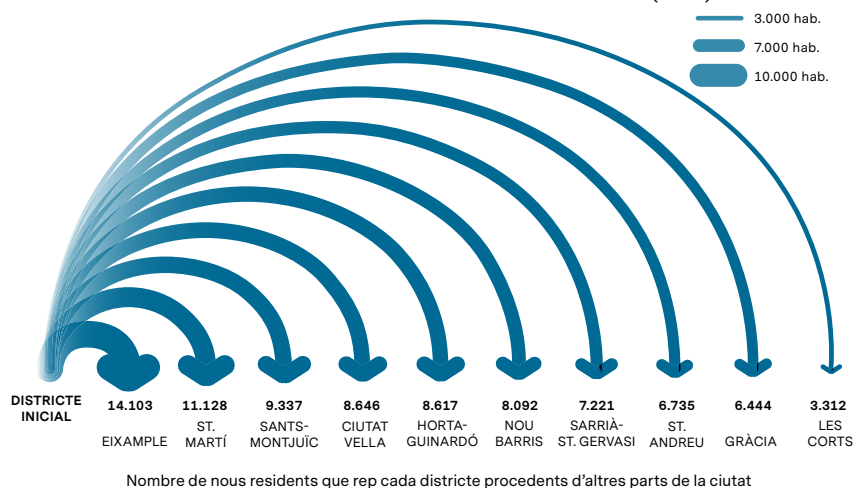
Afectació del lloguer turístic

Els districtes de Ciutat Vella, l'Eixample i Gràcia concentren el 70,1% dels pisos de lloguer turístic. Els deu districtes han patit una caiguda de preus molt similar, marcada per l'arribada de la covid-19 i, prèviament, a causa de la regulació dels habitatges de lloguer turístic. Amb l'aplicació de la nova normativa, s'han tancat els pisos que actuaven sense llicència i s'ha impedit obrir nous allotjaments.

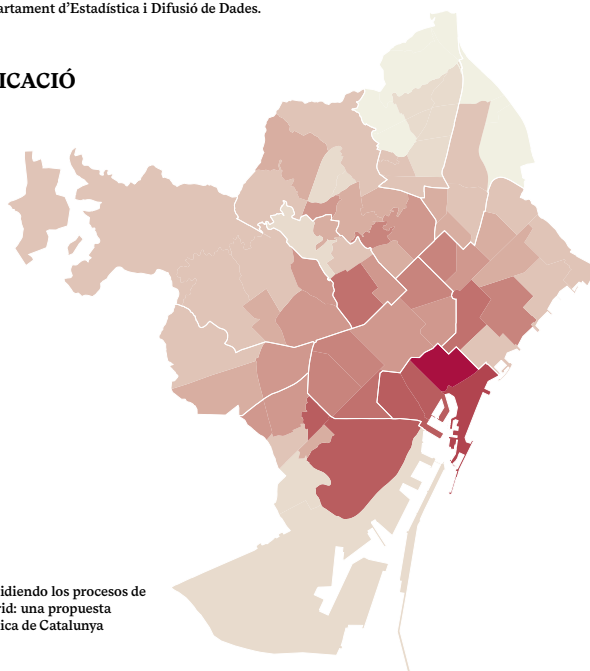

CANVIS DE DOMICILI ENTRE DISTRICTES A BARCELONA (2020)

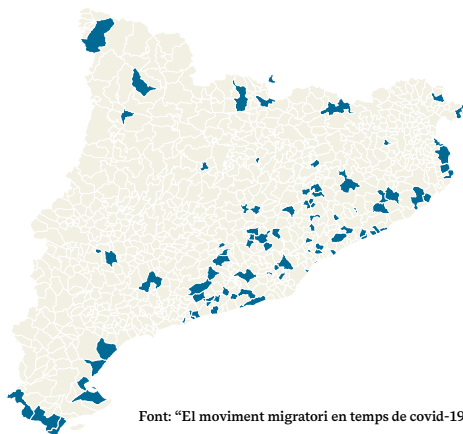
Font: Moviments demogràfics. Departament d'Estadística i Difusió de Dades.

NIVELL DE GENTRIFICACIÓ A BARCELONA (2019)

Font: López-Gay, A. *et al.* (2019) "Midiendo los procesos de gentrificación en Barcelona y Madrid: una propuesta metodológica", Universitat Politècnica de Catalunya (UPC).

MUNICIPIS AMB ANOMALIES DE MIGRACIÓ PROVENIENT DE BARCELONA DURANT LA COVID-19 (SALDO MIGRATORI ATÍPIC MARÇ-SETEMBRE 2020)

Font: "El moviment migratori en temps de covid-19". Oficina Municipal de Dades.

Migracions dins la ciutat

A Barcelona, gran part dels moviments interns de la ciutat tenen com a destí final l'Eixample, on durant el 2020 s'hi van mudar 10.000 habitants. Cal tenir en compte que és un dels districtes més poblats de la ciutat. Sant Martí també va ser el destí d'una bona part dels canvis de domicili, seguit de Ciutat Vella i Sants-Montjuïc.

Gentrificació, l'expulsió del barri

La gentrificació és el procés d'expulsió de les famílies de renda més baixa d'un barri quan aquest pateix una transformació per inversions de diferents tipus que revaloritzen els terrenys i provoquen forts increments de preu de l'habitatge. Investigadors de la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC) han creat un índex de gentrificació de la ciutat a partir de la renda, l'edat de la població, l'atur, la migració i l'increment dels preus de l'habitatge. Sant Pere, Santa Caterina i la Ribera és el barri que ha experimentat més processos de gentrificació, seguit del Raval i la Barceloneta.

Exili a municipis menys poblats

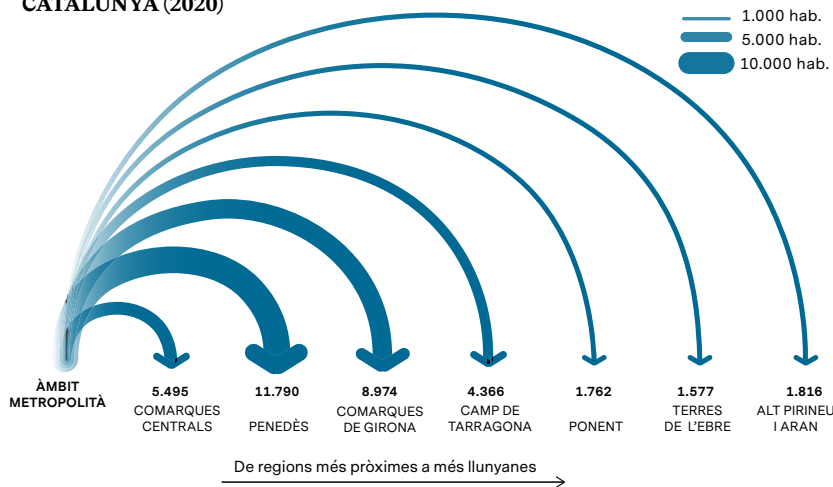
El padró del 2021 mostra una preferència dels habitants de Barcelona a emigrar cap a municipis de menys de 5.000 habitants. L'informe "El moviment migratori en temps de covid-19" de l'Oficina Municipal de Dades (OMD) assenyalava que, en els darrers mesos, s'han observat anomalies en els saldos migratoris de municipis del Vallès Oriental i Occidental, el Penedès i pobles de la costa cap a zones d'alta muntanya com la Vall d'Aran, la Cerdanya, Llívia o Camprodon.

Migracions a Girona i l'Alt Penedès

Pel que fa a la regió metropolitana, on viuen prop de 3,3 milions de persones —gairebé la meitat de la població de Catalunya—, s'observa una clara tendència de la població d'aquesta àrea a emigrar a les comarques de Girona i l'Alt Penedès. Aquestes dues regions van rebre, només el 2020, gairebé 20.000 habitants provinents de la metròpolis.

MIGRACIONS DE L'ÀMBIT METROPOLITÀ A ALTRES REGIONS DE CATALUNYA (2020)

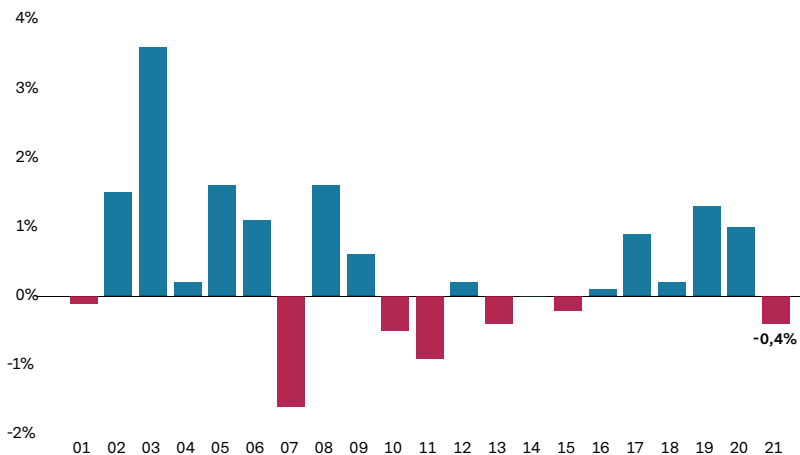

Font: "Migracions dins de Catalunya per àmbit territorial de procedència i de destinació". Idescat.

Cap al decreixement

Segons el padró municipal del 2021, a Barcelona hi viuen 6.200 persones menys (un 0,4%) que un any enrere. Segons l'Oficina Municipal de Dades, la davallada de la població prové, principalment, de l'augment de la mortalitat a causa de la pandèmia, de la baixada de la natalitat i de la quasi neutralitat del saldo migratori, després d'un sexenni en què aquest saldo ha actuat de motor de creixement de la població.

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ DE BARCELONA. VARIACIÓ INTERANUAL

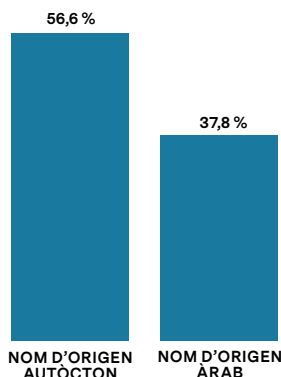

Font: "Migracions dins de Catalunya. Per àmbit territorial de procedència i de destinació". Idescat.

L'origen, motiu de marginació

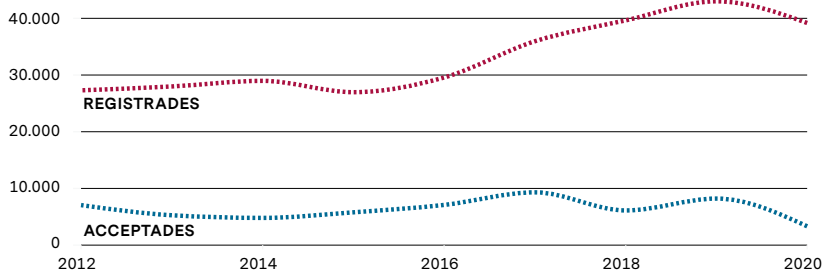
La discriminació en l'accés a l'habitatge segons el lloc de naixement i el nom d'origen és un fet real. L'Ajuntament de Barcelona va fer un experiment enviant peticions fictícies per visitar pisos en lloguer utilitzant per al demandant un nom autòcton i un d'àrab. Un 56,6% de les demandes amb nom autòcton van rebre una resposta positiva, mentre que tan sols un 37,8% de les que tenien noms d'origen àrab van rebre resposta, és a dir, un 18,8% menys que les autòctones.

TAXA DE RESPOSTA AFIRMATIVA A L'HORA DE LLOGAR UN PIS

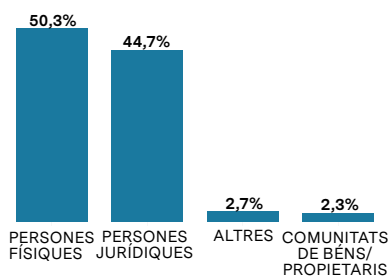
Font: Ajuntament de Barcelona.

SOL·LICITUDS D'HABITATGE DE PROTECCIÓ OFICIAL REGISTRADES I ACCEPTADES A BARCELONA

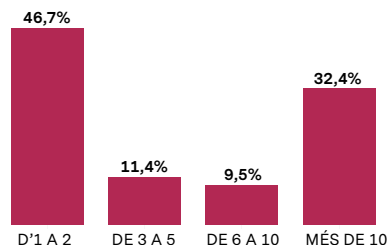
Font: Generalitat de Catalunya.

PROPIETARIS DE MÉS DE 15 HABITATGES A BARCELONA (2020)

Font: "Estructura i concentració de la propietat d'habitatge a la ciutat de Barcelona". Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona.

PROPIETARIS SEGONS EL NOMBRE DE PISOS QUE TENEN EN LLOGUER EN % (2020)

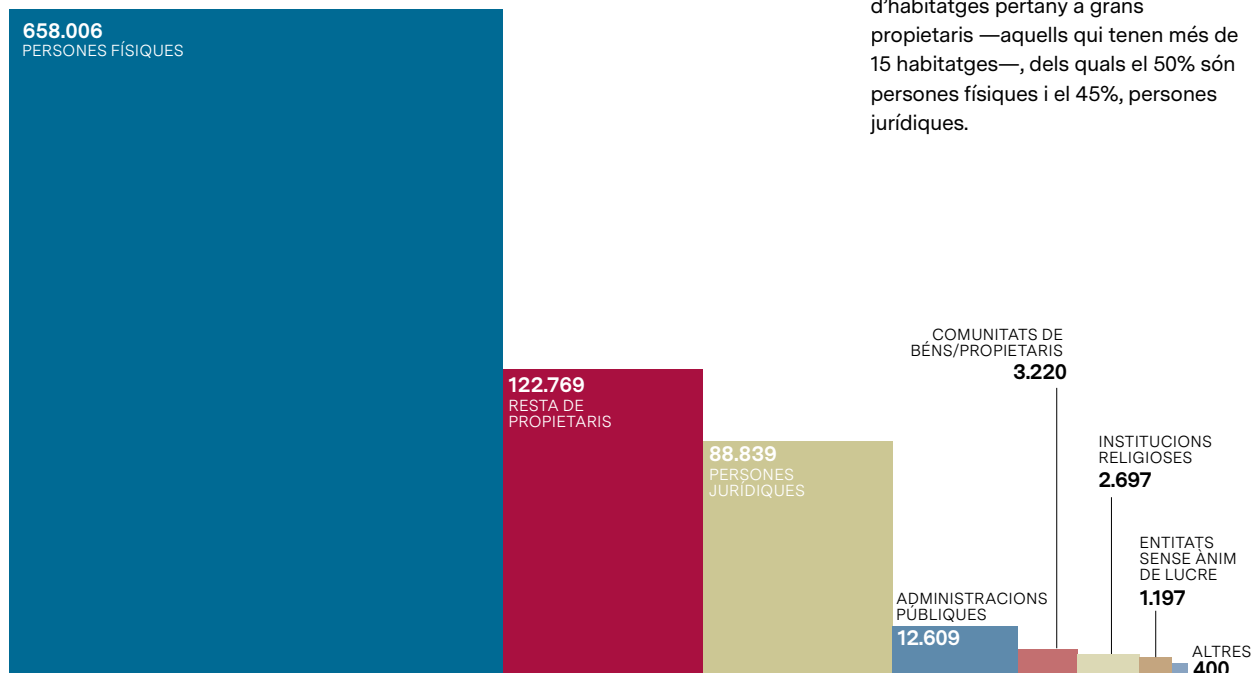
L'habitatge públic, assignatura pendent

El parc públic d'habitatges a Espanya (1,5% del total) és un dels més baixos d'Europa. A la ciutat hi ha uns 19.000 habitatges de protecció oficial (HPO) amb qualificació vigent, però es calcula que d'aquí a 30 anys se n'haurà desqualificat el 88%, segons dades de l'Agència de Salut Pública de Barcelona (ASPB). Les sol·licituds per accedir a un HPO no han fet més que augmentar, però el nombre d'acceptades continua sent escàs. El 2020 es van registrar 39.260 sol·licituds a Barcelona i només 4.710 van ser admeses. Tot i la caiguda generalitzada en el sector de la construcció, a Barcelona el nombre d'habitatges iniciats s'ha mantingut, gràcies especialment a l'impuls de l'HPO, que es va incrementar un 108% respecte al 2019, i va representar un 31% del total (592 HPO, 1.892 en total), segons l'Observatori Metropolità de l'Habitatge.

Grans propietaris

La majoria d'habitatges de Barcelona tenen com a titular una persona física (658.006) i la resta (122.769), un altre tipus de propietari, segons dades de l'Observatori Metropolità de l'Habitatge. El 13,9% del parc d'habitatges pertany a grans propietaris —aquells qui tenen més de 15 habitatges—, dels quals el 50% són persones físiques i el 45%, persones jurídiques.

PARC D'HABITATGES A BARCELONA PER TIPUS DE PROPIETARI (2019)

Font: Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona.

El poder de l'educació i l'esport

La dones pakistaneses del Raval, a Barcelona, i de Sant Roc, a Badalona, eren les veïnes invisibles l'any 2009. Només sortien de casa per aprendre espanyol al centre cívic de la imatge superior. Les classes van suposar un primer pas per guanyar espai públic. Una dècada després, les noies pakistaneses a Barcelona ja estudien castellà i català a l'escola. S'han empoderat i han format el segon equip de criquet femení d'Espanya, amb l'impuls de la Fundació per l'Esport i l'Educació de Barcelona i del Centre d'Estudis Africans i Interculturals. S'entrenen temporalment a Baró de Viver fins que s'habiliti un camp a Sants-Montjuïc, després d'aconseguir la primera posició en la fase de votació dels pressupostos participatius de l'Ajuntament del 2021.

Plec de cultura

Debat

L'art de la dissidència: el preu de la llibertat

per Bernat Puigtobella

Entrevista

Teresa Cabré

“Les llengües que estan
en una campana de vidre
no evolucionen”

per Joan Safont

Tendències

Un nou impuls per a l'art contemporani

per Maria Palau

Llibres

● *Antonio Machado a Barcelona
(1938-39). Articles a 'La Vanguardia'*

Antonio Machado, Josep Playà
(introducció) i Monique Alonso
(introducció)

per Víctor Fernández

● *Els salaris de la ira*

Miquel Puig Raposo

per Àlex Font Manté

La pobresa cultural

Els grans reptes a què s'enfronta la humanitat demanaran un canvi cultural paral·lel que ajudi a crear nous hàbits. Tant si parlem de la transformació energètica com del canvi climàtic, la conversió del mercat de treball o la igualtat de gènere, caldrà desplegar recursos també des de la cultura, per generar una nova consciència ecològica, laboral, feminista o el que vingui al cas. A més, hi ha un altre gran repte que corre el risc de quedar eclipsat: el de la pobresa i la fam, que afectarà també el primer món.

Parlarem de cultura ecològica o feminista, perquè les arts ja s'hi han abocat, però quina serà la cultura de la pobresa? La pregunta esdevé retòrica quan ens adonem que és molt difícil generar cultura des de la

pobresa. I més si el paisatge mental dels pobres acaba segrestat pels *mass media* de la societat de l'espectacle, ja sigui per la televisió escombraria, les xarxes socials o l'internet gratuït.

L'educació pública i els serveis culturals bàsics gratuïts que procuren biblioteques i centres cívics són indispensables perquè els ciutadans puguin superar la seva pobresa cultural. Però serà impossible transformar la pobresa en un revulsiu cultural si no prenem consciència de la misèria que afecta la cultura mateixa; si no atenem també la precarietat que afecta la cultura de base, que demana suport institucional per articular-se i donar a la pobresa l'expressivitat que necessita per fer-se present.

L'art de la dissidència: el preu de la llibertat

Avui ens preguntem si encara és possible exercir la dissidència en una cultura subvencionada i domesticada pel discurs oficial de les institucions. És viable avui pensar la pràctica artística des de la contracultura? O potser el concepte de 'contracultura' és ja del tot obsolet? Es pot construir un discurs antisistema sense atrinxer-se en la marginalitat? I si l'esperit rebel finalment sucumbeix a la temptació de refugiar-se en l'elitisme més innocu?

Darrerament s'ha reivindicat amb una certa nostàlgia la contracultura de la Barcelona dels anys setanta. Exposicions com *Underground* al Palau Robert o llibres com *El bar Kike y Paca la Tomate* de Nazario, publicat per l'Ajuntament de Barcelona, ens han recordat que als inicis de la Transició es respiraven a Barcelona uns aires de llibertat i transgressió que avui trobem a faltar.

Aquella visió romàntica de l'artista rebel que desafia l'ordre imperant es va veure erosionada pel relativisme moral de la postmodernitat, que va marcar els anys vuitanta; després, a partir dels noranta, es va veure desestimada pel credo neoliberal, que ha supeditat la pràctica artística a les lleis del mercat i a l'èxit individual. I avui aquell esperit transgressor ha estat contrariat per la correcció política i la cultura de la cancel·lació, que ha accentuat l'autocensura dels artistes. També hem vist com expressions artístiques que es postulaven contra

l'ordre benpensant, com el rap o el hip hop, han estat assimilades pel mercat, que les ha incorporat al consum *mainstream*.

A banda de tots els condicionants ideològics que coarten la llibertat dels creadors, hi ha encara un altre factor que desactiva la dissidència: la vulnerabilitat i la precarietat amb què viuen els artistes, que s'ha vist aguditzada per la pandèmia i que socava la seva integritat intel·lectual o artística.

Davant de totes aquestes claudicacions, hem preguntat a creadors, gestors i comissaris de diferents àmbits (arts plàstiques, editorial, teatre, cinema i música) si és encara possible exercir la dissidència avui. També els hem demanat quines resistències s'han trobat i quines renúncies han hagut de fer per mantenir la seva independència.

Bernat Puigtbella,
director del digital de cultura *Núvol*

© MACBA.

Elvira Dyangani Ose

Directora del MACBA.

Els artistes tenen la capacitat de desarticular nocions d'història i desafiar el cànon. Incorporar els seus discursos al museu, dintre d'una certa oficialitat, serveix per trencar els marcs mentals que sustenten aquestes nocions d'història.

El museu pot donar cabuda a la dissidència. Pot servir, fins i tot, per trencar amb aspectes d'estructures fixes que han quedat arrelades als museus, estructures que ni el mateix el museu, tot i estar fent una programació absolutament radical contra el sistema neoliberal, no s'adona que té a la seva pròpia base. Per mi, que soc una persona que imagina molt i alhora molt pràctica, el museu ha de redefinir els seus termes i fer que els canvis socials que voldríem veure a la societat hi tinguin lloc. El museu ha de fer l'esforç per transformar-se, per tenir un sentit crític, per no aburgesar-se en certes postures. I el museu s'hauria de preocupar per posar en contacte diferents comunitats que han de compartir aquesta transformació. Tant si formes part d'una comunitat racialitzada com si no, tens un rol en aquesta societat postcolonial, tots hem de descolonitzar la nostra ment. I en aquest sentit el museu ha de fer un esforç de desaprenentatge.

A vegades ens oblidem que nosaltres som part del sistema que volem canviar. I hem d'entendre que no ho podem fer en cinc ni en deu anys. Sabem que, sovint, certes pràctiques dissidents s'han incorporat al discurs del museu de manera programàtica, però no han aconseguit fer canvis en l'àmbit estructural. Aquests canvis estructurals són els que nosaltres estem demanant ara.

Laura Arau

Gestora cultural a la cooperativa KULT. Coordinadora de Fira Literal. Membre de l'equip del festival Protesta.

Apostem per un model cultural que parteix de la premissa que la cultura és un dret i un bé essencial, i no tant un article de consum. També de l'assumpció que el públic hauria de tendir a transformar-se en comunitat, i cada vegada tenir un apropament més directe i participatiu a la cultura.

La Fira Literal aposta per les veus del pensament crític. Treballem des dels marges, però no volem ser marginals. Aspirem a arribar a gent que es troba en el *mainstream*, però que poden connectar amb el nostre discurs. En aquest sentit hem adoptat una estètica menys radical, que ens acosti a un públic més general.

La fira seria inviable sense les subvencions que rebem de l'Ajuntament de Barcelona o la Generalitat, però això no ens condiciona a l'hora de donar veu a la dissidència. Estem instal·lats en una por que l'Administració ens castigui si els portem la contrària, però hem de ser valents, són diners públics.

Per la Fira Literal hi passen cada any més de 10.000 persones i acull un centenar de segells del sector editorial independent especialitzat en pensament crític. Creiem que això ens dona força i legitimitat a l'hora de donar veu a discursos incòmodes i subversius.

© Albert Roig.

Albert Serra

Director de cinema.

La dissidència està avui massa condicionada per la correcció política. Amb la cultura de la cancel·lació, ja no pots ni generar una discussió sinó que t'esborren de l'esfera pública. Avui, la dissidència que proposa valors contraris als imperants és infreqüent perquè tothom ja exerceix una autocensura prèvia. Hom pot buscar noves formes d'expressar de manera subtil la pròpia disconformitat, però si és massa subtil ja no té la força dissident, que s'ha de manifestar com un xoc frontal i visible contra el sistema.

Hi ha una censura que s'exerceix des de l'esquerra per primera vegada a la història. Abans la censura s'imposava des d'una moralitat conservadora, però avui paradoxalment s'exerceix des d'una moralitat progressista.

Avui dia l'única dissidència digna d'aquest nom és la de fer coses serioses i portar-les fins a les últimes conseqüències, sense deixar-se seduir per la banalitat ni buscar la fàcil acceptació. És una dissidència que no va a buscar el xoc frontal sinó que és interior, a base de predicar amb l'exemple: amb el temps crea un pòsit, una actitud, només comprensible a llarg termini i que, això sí, menysprea implícitament l'èxit encara que se n'aprofiti.

Núria Güell

Artista.

La meva pràctica artística és una pràctica anticultural. El que m'interessa és posar en joc, repensar, qüestionar les convencions morals i culturals establertes. La tradició de l'art modern també ha estat anticultural en els seus inicis, però quan a partir dels anys vuitanta l'art es converteix en un valor reconegut, la seva potència subversiva queda capturada pel dispositiu cultural, i els artistes ens veiem obligats a fer autèntiques filigranes perquè aquesta potència es mantingui activa.

La subversió es pot plantejar en tres nivells. En primer lloc, en relació amb el contingut de l'obra. Sempre intento que l'obra faci emergir quelcom del real: anomenar el que no es pot dir, fer mirar el que no es vol veure, fer escoltar el que no es vol sentir.

En un segon nivell, en la meva pràctica, intento no obviar el dispositiu-museu o institució-cultural, que té una història i uns interessos propis. Quan començo un projecte expositiu, sempre em plantejo quines són les lluites que estic disposada a sostenir en la meva relació amb la institució. Darrere de cada exposició meva hi ha molta feina oculta de negociació, intento empènyer els seus límits perquè l'obra no quedi presa del dispositiu. I sovint passen coses que són disruptives per la institució mateixa, perquè a través del procés d'implicar-los la institució es posiciona.

I en un tercer nivell, més íntim, procuro que tots els meus projectes siguin subversius amb mi mateixa. Quan he acabat un bon projecte, mai n'he sortit sent la mateixa persona que l'havia començat. També hi ha aquesta voluntat d'empènyer els meus propis límits.

“Avui dia l'única dissidència digna d'aquest nom és la de fer coses serioses i portar-les fins a les últimes conseqüències, sense deixar-se seduir per la banalitat ni buscar la fàcil acceptació.”

Albert Serra. Director de cinema

Semolinka Tomic

Fundadora i directora artística de l'Antic Teatre.

Tres factors impedeixen la pràctica de la dissidència. A Barcelona no és possible una creació potent en art contemporani, perquè no hi ha cap programa que fomenti l'experimentació i la reflexió crítica ni cap escola on s'ensenyi de veritat a integrar el llenguatge del cos, el vídeo, la robòtica, el text, la llum, el so, el moviment energètic a l'espai, la dansa o el circ en una creació multidisciplinària.

L'Antic Teatre és part del moviment Cultura de Base (culturadebase.org) i impulsor de ParlaMent Ciutadà de Cultura de Barcelona (PMCCB), un dispositiu que ha d'obrir un debat públic i un observatori ciutadà de la cultura a fi de fiscalitzar i auditar què es fa amb el diner públic. L'ICUB (Institut de Cultura de Barcelona) continua impulsant projectes culturals amb una visió vertical, de dalt a baix, en lloc de donar suport a projectes independents.

La precarietat del sector fa impossible que sorgeixi una dissidència de veritat. Sense un estatut d'artista no hi ha drets del treballador cultural. L'artista està ocupat en allò de "¿Qué hay de lo mío?", però no hi ha cap circuit institucional on pugui exhibir el seu art, a banda d'alguns teatres i pocs festivals. Pocs artistes tenen consciència que només un front comú pot canviar la situació.

“A Barcelona no és possible una creació potent en art contemporani, perquè no hi ha cap programa que fomenti l'experimentació i la reflexió crítica ni cap escola on s'ensenyi de veritat la creació multidisciplinària.”

Semolinka Tomic. L'Antic Teatre

Francina Gorina, 'La Queency'

Cantant de música urbana.

No confio en les discogràfiques i prefereixo mantenir-me en l'*underground*, per mi no té sentit implicar més gent en el meu projecte. Quan vols començar a viure d'això, t'adones que no n'hi ha prou amb penjar una cançó a YouTube, però tampoc em vull lligar a una discogràfica perquè crec que la música que faig és contracultural i música urbana i, per tant, firmar un contracte em semblaria il·lògic. Al mercat espanyol els cantants poden mantenir la independència perquè tenen els seus propis segells. En català és més difícil.

A mi m'han ofert contractes discogràfics amb la promesa que si firmava em convidarien a actuar en festivals amb la banda 31 FAM. I com que no he firmat, no hi accedeixo ni em truquen. Evidentment, soc una artista emergent, tot just estic començant, però crec que aquí s'aposta per gent emergent només si fan un tipus de música concret, políticament correcte, i si no passes per on ells volen, no entres al circuit. Per què sempre trobem els mateixos quatre cantants de trap a tots els festivals? Perquè és el que els mitjans promocionen i, per tant, el que nosaltres volem veure. I la pena que no juguem al seu joc no existim. És un circuit que es retroalimenta.

Daniel Gasol

Artista i assagista. Autor de *Art (in)útil* (Raig Verd, 2021).

Duchamp va fer entrar un urinari dins del museu i un segle després el debat sobre què és art i què no continua ben viu. Seguim confiant en l'autoritat dels museus, intentant resoldre la qüestió des de dins del sistema de l'art. Però si t'ho mires, el jurat d'una convocatòria artística funciona com un *got talent*. El capitalisme no és només un sistema econòmic: crea formes de fer, d'existir, de relacionar-se, en les quals s'estimula constantment la idea que si treballes dur pots arribar lluny. Les arts funcionen amb les normes del sistema capitalista en lloc de qüestionar-lo.

Un museu és un cementiri on veure obres desactivades. La idea de *performance*, l'art conceptual o les mateixes avantguardes van néixer amb una vocació antimercantilista i han acabat fagocitades. No crec que sigui un problema del museu, ja que la seva tasca de conservació i divulgació és necessària. L'error és entendre les institucions culturals com si fossin un sistema impermeable a les jerarquies capitalistes, que el museu sigui un espai d'autoritat dins d'un sistema que ha de generar un relat molt concret.

Estic content que molts discursos es democratitzin, però veig que el capitalisme té poder per desactivar-los, perquè ha sabut trobar el mètode per generar plusvàlua de la seva pròpia crítica. Al capitalisme li interessa pluralitzar els seus discursos perquè així s'estén. El relat és igual, perquè encara que el contingut canviï, la forma sempre és la mateixa: hi ha una estructura vertical on els de dalt estan animant constantment als de baix perquè s'esforcin per pujar i assolir un benestar.

Joan Burdeus

Filòsof i crític cultural.

Una forma generosa d'entendre les contradiccions de l'artista contemporani és veure'l com un paràsit corcant el sistema. La diferència entre el parasitisme i altres relacions tròfiques, com ara la de depredador-presa, és que el paràsit evita un xoc frontal en què podria morir devorat i aconsegueix sobreviure dins de l'hoste, debilitant-lo.

Els que fa temps que seguim el món cultural ens hem fet un fart d'escoltar aquesta mena de discursos en boca dels artistes, que sempre es presenten com a crítics furibunds del sistema i, alhora, defensen que avui en dia és més efectiu *hackejar* des de dins que xocar frontalment des de fora.

Tot allò que anomenem "art contemporani" és postrevolucionari i aquesta contradicció s'accepta fins al final: ser alhora objecte de consum i propaganda subversiva, participar en el sistema per intentar capgirar-lo des de dins. El cas de Banksy, que ara podem veure al Disseny Hub, és molt il·lustratiu: ¿És Banksy un activista que s'introdueix dins del mercat per *hackejar-lo*, o bé un cínic que se n'aprofita per lucrar-se amb gestos buits? Mentrestant l'anticapitalisme s'ha convertit en una idea lucrativa i pot ser la nova marca Barcelona.

© Antolín Avezuela.

Mar Carrera

Editora independent. Pol·len Edicions.

Des de Pol·len entenem que es pot exercir la dissidència en el sector de l'edició en el marc d'uns valors que no són purament mercantils. Apostem pel pensament crític i la bibliodiversitat. Procurem aplicar les idees que defensem en la nostra pràctica editorial. Editem seguint criteris d'ecoedició, tot apostant per proveïdors de proximitat i ens hem sumat al segell Llibre Local, que ens compromet a imprimir els nostres títols en impremtes properes i reforçar així el parc gràfic català. En l'ecoedició dissenyem els nostres llibres per minimitzar els impactes ambientals. Un dels elements que fem és usar paper certificat FSC (Forest Stewardship Council) i 100% reciclat, provinent de boscos que s'han gestionat responsablement, sense tales il·legals ni desplaçament de poblacions nadiues. Alhora, incloem la comunicació ambiental com a pràctica habitual. Dins del llibre calculem, a través d'un *software* anomenat Bookdaper, la motxilla ecològica. En el camp de les coedicions transnacionals, en lloc d'exportar els nostres títols, fem coedicions amb segells llatinoamericans per reforçar les economies locals. En lloc d'inundar un altre continent amb els nostres llibres, preferim compartir coneixements i publicar aquí autors d'allà i viceversa.

© Blenda.

Roger Bernat

Dramaturg.

És absolutament possible i necessari exercir la dissidència, altrament l'art deixa de tenir sentit. Ara bé, preguntar-se si aquesta subversió es pot mantenir en el marc de les institucions és un fals debat. L'art es fa en un context determinat i per tant condicionat, sigui per una institució pública o privada, o pel mercat.

L'art deixa de ser cultura per esdevenir art quan és capaç d'enunciar el que la cultura no és capaç de veure. Si l'art no és dissident es converteix en entreteniment, negoci o una altra manera de legitimar les institucions.

És cert que quan treballo en una institució com el Santa Mònica, que depèn de la Generalitat, o en un festival a Xile finançat per les grans empreses mineres, hi ha una contradicció, però crec que en aquesta tensió pot acabar guanyant la dissidència, si l'obra o l'espectacle té prou excel·lència per desconnectar el públic d'una realitat falsària.

El teatre és el lloc on ens permetem dir allò que realment volem dir i que en una altra arena (el parlament, l'acadèmia, etc.) no podem dir. Que quedi un espai on els discursos més dissidents tinguin un lloc on ser escoltats és una particularitat que honora les nostres societats. Ara bé, no és veritat que siguem lliures per dir el que ens doni la gana, sinó que sempre modulem en funció del lloc on estem.

Segur que hi ha espectacles meus que no han excel·lit prou i s'han convertit en un element més de la programació cultural d'una institució que necessitava posar-se una medalla, però no he estat mai conscient que ningú m'hagi demanat de modificar el meu discurs ni m'he sentit coartat.

“Si l'art no és dissident es converteix en entreteniment, negoci o una altra manera de legitimar les institucions.”

Roger Bernat. Dramaturg

La lingüista i filòloga Maria Teresa Cabré i Castellví (l'Argentera, 1947) va ser elegida, el mes de juny del 2021, presidenta de l'Institut d'Estudis Catalans. Esdevenia la primera dona al capdavant de l'IEC, la primera institució científica catalana, després de presidir els darrers anys la Secció Filològica, on ha impulsat l'aprovació d'una nova Ortografia i la redacció d'una nova Gramàtica.

Teresa Cabré
**“Les llengües que estan
en una campana de vidre
no evolucionen”**

Joan Safont, entrevista
Àlex Losada, retrats

La carrera de Cabré en el món de la lingüística és llarga: doctorada en Filologia Romànica per la UB, l'any 1990 va guanyar la càtedra de Lingüística Descriptiva Catalana a la Universitat de Barcelona i, a partir del 1994, va ocupar la de Lingüística i Terminologia de la Universitat Pompeu Fabra, on va crear l'Institut de Lingüística Aplicada.

L'any 1985, Teresa Cabré va rebre l'encàrrec de la Generalitat de Catalunya de fundar i dirigir el TERMCAT, el centre de terminologia de la llengua catalana per impulsar la normalització terminològica, és a dir, fixar les noves propostes terminològiques necessàries per al desenvolupament del coneixement en els diversos àmbits d'especialitat del català. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) des del 1989, a partir del 1993 va dirigir les Oficines Lexicogràfiques i va treballar en el nou Diccionari de la Llengua Catalana de l'IEC, publicat l'any 1995. Guardonada amb la Creu de Sant Jordi, és doctora honoris causa per la Universitat de Ginebra.

De quina manera marca néixer en un poble petit com l'Argentera, l'any 1947?

L'Argentera era un poble molt petit que trobàvem més bonic que no pas el poble del costat. Llavors encara pensàvem que vivíem al melic del món. Vaig estudiar a l'escola unitària de l'Argentera fins als 9 anys, quan vaig passar a l'Institut de Manresa.

Per què a Manresa?

Al poble ens vam quedar sense mestra, l'any que ens preparaven per anar a l'Institut. M'hauria tocat anar a Reus. Però, com que no posaven cap substituta i els meus pares van tenir por que perdés aquell curs tan crucial, uns oncles de Manresa em van proposar que anés a viure amb ells i que mirarien de trobar plaça allà. A Manresa vaig fer tota la preparatòria i el batxillerat, fins a PREU.

Va sortir de casa als 9 anys.

Amb totes les conseqüències que té això. Separar-te dels pares, dels germans... Pensa que tampoc era d'una família benestant. Veia els pares tres vegades l'any: per Nadal, per Pasqua i per les vacances d'estiu.

A què es dedicaven els seus pares?

El meu pare tenia terres que no portava ell i, a més, tenia el forn de l'Argentera. Era forner, però també un home amb una gran iniciativa, amb un interès enorme per l'actualitat i una gran capacitat organitzativa que potser he heretat d'ell. Sempre buscava projectes en què pogués implicar la comunitat. Per exemple, va portar endavant la iniciativa de construir una piscina per subscripció popular a l'Argentera a començament dels seixanta, una granja cooperativa en què tot el poble hi podia participar i una promoció de cases barates.

Va estudiar a la Universitat de Barcelona, on es va doctorar amb una tesi titulada "Lenguajes especiales: estudio léxico-semántico de los debates parlamentarios".

Llavors m'interessava molt veure com, a través del llenguatge, es manifestaven les ideologies. I, com que m'agradava el lèxic, havia de fer-ho a partir de l'estudi de les paraules. Em va dirigir la tesi el doctor Antoni Badia i Margarit, en qui vaig trobar sempre una acollida fantàstica, però em vaig adonar que me n'havia d'anar a fora a buscar metodologia. Me'n vaig anar al Centre de Recerca de Lexicologia Política de París, que aleshores era a l'Escola Normal Superior de Saint Claude, on vaig trobar Maurice Tournier i un grup de lexicometria sorgit del Maig del 68. Per tant, hi havia una acumulació de savis de pensament progressista. El més dretà era Tournier, que era socialista. Era un món d'ebullició enorme.

Com es van prendre els seus companys francesos la qüestió catalana?

Òbviament parlàvem de Catalunya, de la nació, etc., i això els francesos ho trobaven d'ultradreta. En alguns moments ho vaig passar malament, perquè en aquell laboratori tan esquerrà em consideraven d'ultradreta, perquè no podien acceptar la qüestió catalana, però ho van entendre i van publicar un llibre titulat *Els nacionalismes a Espanya*, als anys setanta. Fins i tot em van posar al consell editorial de la revista *Mots*, que era el seu òrgan.

"Amb la lexicometria vas mesurant qüestions relacionades amb les paraules que et permeten veure quin discurs subterrani hi ha en el discurs superficial."

Amb tot el que ha passat els darrers anys es podria continuar l'estudi...

El quid de la lexicometria era que anaves mesurant qüestions relacionades amb les paraules que et permetien veure quin discurs subterrani hi havia en el discurs superficial. Llavors ja es posava de manifest que només els partits d'arrel catalana tenien una veritable preocupació per l'autonomia catalana i que la resta, malgrat discursos inflamats, no hi tenien cap interès. Tot això té un continuador en la tasca de l'Albert Morales, que ha treballat sobre les diferents versions de l'Estatut d'Autonomia de l'any 2006, i ara ha continuat treballant sobre la pandèmia. Continua amb aquest mètode a partir de discursos polítics propis de Catalunya.

Vostè és la primera dona presidenta de l'IEC en els 114 anys de la institució. Què suposa?

Suposa, en primer lloc, un honor, però també una oportunitat. Els càrrecs pels càrrecs no m'agraden, i cada vegada que n'he acceptat un és perquè he tingut un projecte al cap. Tot i que érem candidatura única, era important veure quin marge de confiança donaven els membres de l'Institut per actuar. I actuar vol dir traslladar el teu projecte a la institució i modelar-la, fer-la anar, orientar-la segons un projecte compartit amb els altres companys de candidatura.

Vau tenir un suport amplíssim.

Un 93% de vots positius.

El seu equip el formen dues vicepresidentes, Marta Prevosti i Maria Coromines. Tot i això, l'IEC només té un 18% de dones.

Efectivament. Vaig buscar aquestes persones per al meu equip, en primer lloc, perquè guardessin un equilibri dins la institució. L'IEC el formen cinc seccions i hi ha d'haver una representació més o menys proporcional de cadascuna. A l'equip hi ha quatre seccions representades i el secretari científic és de la secció que no quedava dins de l'equip de govern. Vaig buscar persones amb les idees clares, que haguessin demostrat capacitat de treball i que ho volguessin, com les dues dones que el formen, Prevosti i Coromines, i l'únic home, el secretari Àngel Messeguer.

Ha demostrat que no li agraden els càrrecs pels càrrecs. A la Secció Filològica ha fet una nova Ortografia i una nova Gramàtica.

Més aviat he contribuït a tancar, amb la meua capacitat executiva i de gestió, tot allò que eren carpetes obertes i que haurien continuat obertes per sempre, possiblement. Sobre la base de la periodització, la sistematització, la distribució racional dels recursos humans que teníem... he fet molta feina de fons per tancar carpetes.

Dit d'una altra manera, al seu mandat s'han tocat coses que des de Pompeu Fabra no s'havien mogut.

Com l'Ortografia. Però pensa que el projecte de reforma de l'Ortografia ja el vaig trobar en marxa, impulsat per l'anterior president de la Secció Filològica, Isidor Marí. Arran del centenari de les Normes ortogràfiques es va prendre la decisió de tornar a estudiar l'Ortografia, un melò que mai s'havia encetat, perquè fa molta por tocar-la. Pel que fa a la Gramàtica, portàvem un procés llarguíssim. Des de després del mandat del doctor Badia ja s'estava fent un nou projecte, que anava variant de model cada vegada.

Pel que fa al Diccionari, ja vaig participar a la primera edició del DIEC, perquè vaig entrar per ajudar Joan Bastardes, director de les Oficines Lexicogràfiques. Quan es va retirar, als setanta anys, jo era relativament jove i no em tocava, però no em va quedar altre remei que posar-m'hi. El doctor Badia m'ho va demanar. D'aquí en va sortir la primera edició del DIEC, que en quatre anys vam haver de tenir al carrer.

Per què tantes presses?

Perquè el govern de la Generalitat de Catalunya va posar com a condició per continuar finançant l'Institut que s'havia de treure un diccionari tant sí com no. L'única solució era agafar l'actualització del Diccionari de Pompeu Fabra que s'estava fent a les Oficines Lexicogràfiques i convertir-lo en un nou Diccionari. Va ser una feina molt dura i desagradada, perquè es va fer de pressa i corrents. Després vaig iniciar la segona edició, però me'n vaig tornar a la Universitat. Gràcies a la primera edició es va poder fer la segona, una revisió sistematitzada de la primera. Si la primera es va fer

en quatre anys, la revisió es va fer en onze. Això no es diu mai, i no em vull posar medalles, però capacitat de gestió i execució en tinc, perquè, si no, el DIEC no s'hauria fet en quatre anys.

Ha anunciat un nou diccionari normatiu pancatalà.

El vam anunciar perquè la Secció Filològica ja hi ha començat a treballar. Ara que ja tenim al carrer l'Ortografia —i s'ha acabat la moratòria i és definitiva—, tenim gramàtica que s'ha desplegat. Per extreure la normativa del discurs s'ha programat una Gramàtica en format digital més simplificada i la Gramàtica Bàsica i d'Ús, que és la clau. La més universal i útil. Ens falta el Diccionari, perquè han passat molts anys de la segona versió i és un diccionari deutor de la lexicografia de l'Institut, és a dir, de Pompeu Fabra, ampliada amb entrades del Diccionari de l'Enciclopèdia, de Coromines, etc. Però la base és Fabra, i sempre s'ha presentat com una actualització de Fabra. Hem anat actualitzant i tocant el Diccionari en versió digital cada tres mesos, però tocava fer un nou Diccionari sobre unes bases diferents, i durant el meu mandat a la Secció Filològica ja vam prendre l'acord de començar-hi a treballar. En diem Diccionari Normatiu i parteix d'unes bases diferents.

“El Diccionari Normatiu que estem preparant no parteix de diccionaris anteriors, sinó del corpus textual de la llengua catalana, del discurs real de la llengua i d'una idea de l'estàndard més àmplia.”

Quines són aquestes bases?

En primer lloc, no parteix de diccionaris anteriors, sinó del corpus textual de la llengua catalana, del discurs real de la llengua. També hi ha un canvi en el que es considera estàndard. Fins ara s'hi considerava el que es trobava present en almenys dos dialectes. Ara, en canvi, es considera que ho és el que és present en més d'un dialecte o només es troba en un i hi té prestigi o és solució única. D'aquesta manera qualsevol parlant d'un territori troba en l'estàndard aquelles paraules que ha usat tota la vida o són solució única en el seu territori. Per això parlem d'un estàndard inclusiu i del diccionari en diem “pancatalà”, perquè qualsevol parlant de qualsevol racó del territori s'hi ha de poder sentir identificat. Ens agradaria que tots els parlants del català tinguéssim un sol diccionari, de la mateixa manera que tenim una sola Ortografia, perquè les altres institucions s'hi han adherit.

Parla del pacte històric amb l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL). Fa uns anys aquest tipus d'acord hauria obert diaris i, en canvi, ha passat desapercbut.

També té la seva lògica que passi discretament. Al Principat

ha estat ben rebut, però hi ha d'altres territoris on encara hi ha contestació contra tot allò que signifiqui unitat de la llengua catalana. Aquest pacte ha estat recorregut al Tribunal Superior de Justícia de la Comunitat Valenciana, perquè la dreta el considera una traïció al poble valencià. Però el cert és que el govern valencià ha canviat, com també ha canviat la gran majoria de membres de l'AVL. I si els membres de l'AVL creuen en la unitat de la llengua, has de tirar per aquest camí.

Malgrat tot, el més polèmic ha estat l'eliminació definitiva de bona part dels accents diacrítics.

Això és normal, i jo m'ho he agafat com una foguerada que baixarà, però els fets s'acabaran imposant, perquè tots aquells òrgans de difusió de la normativa i del model de llengua l'han acceptat: els diaris, les editorials, l'escola i l'administració. A l'escola es va acceptar a través del Departament d'Ensenyament, i als mitjans, a través del pacte que vam fer amb els responsables lingüístics dels mitjans a través de l'Acadèmia Oberta.

Què ha suposat ser presidenta de la Secció Filològica de l'IEC en un país on la llengua preocupa tant i tothom té un filòleg dins?

L'acadèmia ha d'escoltar tothom, i, quan pren una decisió, per més consensuada que sigui, si la gent no la segueix és un fracàs i has de tirar enrere. Però no és aquest cas. El debat sobre la llengua és positiu, perquè vol dir que la llengua preocupa molta gent, però quan llegeixes algunes persones que es declaren fanàtiques dels diacrítics tradicionals veus que fan faltes d'ortografia elementals als seus escrits. Hi ha molts prejudicis i una certa por a desaprendre una cosa que ha tingut una representació mental gràfica. No es posen en la pell del qui s'introdueix en l'escriptura, com aquell nen o nena que comença a escriure i a qui li has de donar les coses tan clares com sigui possible. I el tema dels diacrítics —que recordem que Fabra no els volia, com no volia accents—, cada vegada anava creixent més, sense normes clares.

Quan s'acusa l'IEC de simplificador, sovint s'oblida que el gran simplificador de la llengua va ser Fabra.

En una acadèmia has de consensuar les decisions, i ell, amb els diacrítics i els accents, no se'n va sortir. Es van aprovar les normes amb accents i amb diacrítics. Ara hi havia una posició molt àmplia d'eliminació de l'accent diacrític com a tal, però va prevaldre la negociació i en l'acord es van mantenir uns casos que per a alguns eren irrenunciables.

A la societat hi ha una doble preocupació: la pèrdua de parlants del català i la pèrdua de la qualitat del català i de les seves formes més genuïnes.

Totes les llengües tenen les seves dificultats d'aprenentatge. Penso que a vegades falta acceptar que les llengües evolucionen, excepte aquelles que estan dins d'una campana de vidre, que no ho fan. Les que treus de la campana de vidre però tenen molt poder evolucionen al ritme dels seus parlants, i això es troba molt natural. Com

que les llengües estan en contacte les unes amb les altres, hi ha llengües que evolucionen per pressió exterior de les altres. Es tracta de defensar que la llengua evoluciona perquè és viva i, alhora, defensar que la pressió exterior pot ser legítima sempre que no t'envaeixin i puguis controlar el que es consolida. En el moment que perds el control de la consolidació, la llengua és envaïda per una altra i corre el risc de substitució.

El perill del català és acabar així?

Hi ha d'haver una insistència enorme, que s'està despertant de nou, en assegurar la fortalesa de la llengua vehicular a l'escola. Cal sortir de l'escola amb una bona estructura mental i lingüística en la llengua pròpia per després adquirir una nova llengua, i no haver de traduir. Només amb una estructura consolidada en la llengua pròpia pots aprendre'n una altra.

Vostè va crear el TERMCAT. La llengua evoluciona ràpidament a l'hora de crear nous termes i acceptar neologismes?

La manera de crear nous termes en una llengua és crear coneixement. Especialment en el terreny especialitzat, sorgeixen neologismes quan tens necessitat de batejar coses que inventes, que crees, que descobreixes. En el moment que hi ha comunitats que no creen coneixement sinó que l'importen, aquests termes venen batejats. Com

ho han de fer aquestes llengües per tal de no ser envaïdes per noves determinacions?

Suposo que l'adversari deu ser l'anglès...

Durant un temps era el castellà, perquè l'anglès ens venia a través del castellà, i ara ho importem directament. No es tracta de no acceptar cap anglicisme, perquè, si els nostres científics tinguessin una fortalesa suficient en la llengua pròpia, a l'hora de crear discurs científic en català crearien i adaptarien els manlleus. Adaptarien el manlleu fonèticament o bé buscarien una nova paraula. Hi hauria un discurs espontani català, amb terminologia catalana encara que provingués de l'anglès. El problema és que no tenim aquesta fortalesa lingüística i el més fàcil és o fer la classe en anglès o prendre tots els anglicismes. I una llengua que va perdent dominis de comunicacions és una llengua que està perdent una part del seu territori. A mesura que vas perdent territoris especialitzats es crea una certa diglòssia. No és que el català no serveixi o sigui poc ràpid, sinó que li manca fortalesa i capacitat de crear neologismes a partir de la pròpia vitalitat lingüística.

“A mesura que vas perdent territoris especialitzats, es crea una certa diglòssia. No és que el català no serveixi o sigui poc ràpid, sinó que li manca fortalesa i capacitat de crear neologismes a partir de la pròpia vitalitat lingüística.”

I què en pensa del debat sobre el gènere no binari?

Caldrà afrontar-lo en el moment que sigui prou generalitzat. Ara hi ha cercles o nuclis militants, que respecto, i que fan bé anant a totes per allò que creuen. Però perquè la Gramàtica normativa canviï cal que l'ús generalitzat, l'estàndard, pressionï. Hi ha d'haver molta més acceptació perquè es produeixin aquests canvis. Ara bé, qualsevol és lliure de fer servir el que cregui.

De vegades creiem que l'IEC és el Tribunal Suprem de la llengua, i no és la seva funció.

L'acadèmia no és un “ordeno y mando”! Quan l'acadèmia fixa la norma, no ho fa per real decret, sinó perquè hi ha uns usos que pressionen. Cal estudiar-los, veure'ls de prop i, en el moment que tenen prou generalització i s'adiuen amb la llengua, es posen dins la norma.

Un dels objectius fundacionals de l'IEC era fer pensament i recerca científica en català, justament.

Després de dos llargs segles en què, més enllà de petits grupuscles sense visibilitat, no hi havia discurs formal en català ni ciència en català, la creació de l'IEC responia a la necessitat de tenir una estructura que es dediqués a estudiar, recopilar i descriure el patrimoni català en tots els sectors, ja fos jurídic, arqueològic, literari o científic.

L'IEC ha estat tancat en si mateix?

A les institucions grans i històriques els costa d'adaptar-se als canvis d'una manera àgil. Per exemple, la comunicació s'ha tingut una mica abandonada. Era més important que els membres es poguessin incorporar en recerques que no pas comunicar-les, i potser bona part de la tasca de l'IEC no ha estat ben exterioritzada ni publicitada. Sovint, si les coses estan molt ben fetes però es tanquen al calaix, no tenen cap incidència.

Aquesta tradició de l'IEC és un pes o un privilegi?

La tradició és un avantatge i un desavantatge. Com a llast, sempre trobaràs persones que s'agafaran molt al llegat i, si te'l prens com una àncora, no permet fer passos endavant. Però que les institucions siguin històriques t'encoixina, perquè han consolidat una sèrie de coses que t'asseguren que no es pugui tirar enrere i que la institució no desaparegui. Per això penso que és bo que els mandats estiguin pautats a quatre anys amb possibilitat de quatre anys més, perquè quan una persona comença té noves idees i és bàsic. Si no fos així, el pes de la història t'arrossegaria.

L'IEC va ser fundat per Enric Prat de la Riba des de la Diputació de Barcelona. Quina relació mantenen amb les institucions públiques?

Lluitaré perquè l'IEC esdevingui una referència també per a les institucions públiques per l'interès del nostre treball. No d'una manera gratuïta, no només perquè vam ser fundats pel poder polític. No em plantejo que els poders públics hagin de sostenir l'IEC d'una manera única, sinó que ha de tenir els recursos necessaris per fer allò que creu que és eficient de fer i que servirà al país. Es tracta de creure en els somnis, que et permeten anar una mica més enllà. Si no creus en un horitzó més llunyà, és difícil que facis grans coses. I si només creus en el present i no mires al futur, només fas bullir l'olla.

Quin llegat voldria deixar d'aquí a vuit anys?

M'agradaria que, de portes endins, l'IEC estigués ordenat i amb un canvi de cultura sobre la seva manera de funcionar, a través de projectes concrets, amb transparència i rendiment de comptes, etc. De portes enfora, voldria que l'Institut tingués una incidència a través de la seva opinió autoritzada i científica; concentrem una massa d'especialistes de tot el territori de llengua i cultura catalanes en totes les matèries científiques. La darrera cosa que m'agradaria és que la Secció Filològica recuperés l'energia i el temps necessaris per fer projectes científics com fan totes les seccions que no s'han d'ocupar de la normativa.

Els rituals de les dones

Les creences religioses s'expressen a través de rituals i, en molts casos, les dones els han de viure apartades dels homes. En la comunitat musulmana xiïta de Barcelona, les dones poden utilitzar la mesquita de Sant Adrià, on es troba la dona de la imatge superior, només en el període de celebració de l'Aixura. És la commemoració de la mort del successor legítim de Mahoma segons la comunitat xiïta. A sota, aquesta jove gitana celebrava als 13 anys el seu *ajuntamiento* l'any 2009 al barri de la Mina. El ritual més destacat és la prova "del mocador" per demostrar la virginitat de la núvia. Envoltada de les dones de la comunitat, la *juntaora* comprova l'existència de l'himen amb un mocador blanc, i per cada prova fa un nus que anomenen *rosa*.

La Virreina Centre de la Imatge

© Vicente Zambrano González.

La Capella

© Arxiu La Capella / Pep.

Un nou impuls per a l'art contemporani

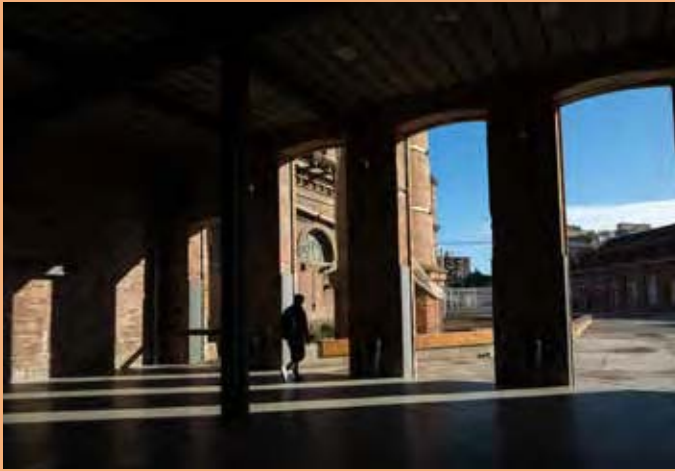
El circuit de centres públics dedicats a promoure les arts visuals a Barcelona s'ha ampliat i renovat amb relleus generacionals a les seves direccions. Santa Mònica, Fabra i Coats: Centre d'Art Contemporani de Barcelona, La Virreina i La Capella comparteixen una idea de l'art com a espai per al debat crític de la realitat. Els seus responsables ens ho expliquen.

Maria Palau, periodista

L'efervescent panorama artístic de Barcelona viu un moment de noves oportunitats. El circuit de centres públics dedicats a promoure'l s'ha ampliat i s'ha renovat amb relleus generacionals a les direccions. El Santa Mònica, que depèn del Departament de Cultura de la Generalitat, i Fabra i Coats: Centre d'Art Contemporani de Barcelona, La Virreina Centre de la Imatge i La Capella, tots tres municipals, comparteixen moltes coses: una idea de l'art com a espai per al debat crític de la realitat i com a eina de transformació social, i unes maneres de treballar una escena plural i complexa que ha estat desatesa durant molts anys.

Ha costat arribar fins aquí. El desmantellament del Santa Mònica el 2007, a les portes de l'hecatombe econòmica mundial, va deixar l'ecosistema de les arts visuals de tot el país en una situació molt crítica. Els artistes de mitjana carrera van ser les víctimes principals d'aquella dràstica decisió política: es van quedar tot d'una a la intempèrie i per a molts l'única opció va ser marxar a fora. Les protestes del sector no van impedir que el buit del centre d'art es perllongués durant més d'una dècada, un cas inaudit en les grans i no tan grans ciutats del món, i tota la pressió va caure en els espais més petits dedicats a l'art emergent. "El sistema es va sostenir sobre aquesta base precaritzada, que va viure dins d'un bucle sense sortida durant massa temps", explica Joana Hurtado (Barcelona, 1979), que va estar al capdavant d'un d'aquests espais, Can Felipa, fins que el 2019 va guanyar el concurs públic per dirigir Fabra i Coats.

L'obertura de la *kunsthalle* de Barcelona a l'antic recinte fabril de Sant Andreu va rehabilitar la funció que havia complert el Santa Mònica des dels anys vuitanta. I en un marc nou: s'entrelliga amb les entitats socials, educatives, culturals i la fàbrica de creació que també s'allotgen en aquest complex patrimonial que aviat entomarà les darreres fases de la seva transformació. Més que de generacions o d'edats, Hurtado prefereix parlar de trajectòries i visibilitat. "Tenim la responsabilitat d'explicar qui són aquests noms que ja tenen una trajectòria i que encara no han rebut un reconeixement públic, ja siguin artistes o comissaris, de mitjana carrera o no", apunta.

Fabra i Coats: Centre d'Art Contemporani de Barcelona

Centre d'art Santa Mònica

© Eva Parey.

© Vicente Zambrano González.

El sector mai s'ha cansat de reivindicar la restitució del Santa Mònica, que els darrers anys ha estat un confús calaix de sastre de propostes culturals sense cap directriu. Finalment, a principis del 2021 es va nomenar, també a través d'un concurs, Enric Puig Punyet (Mataró, 1980) per comandar la nova etapa del centre d'art. Puig Punyet, que prové de la fàbrica de creació La Escocesa, està assajant un model d'institució innovadora i experimental, sense pràcticament equivalents enlloc, cosa que fa més difícil definir-la. El Santa Mònica, que es va inaugurar per la Mercè, aspira a ser una plataforma d'impuls dels artistes de mitjana carrera amb una metodologia que posa el focus en processos de creació oberts i impredecibles. “La nostra aposta és pel treball comunitari i l'aprenentatge mutu, connectant disciplines, sectors, no només artístics, territoris i generacions diferents. Als artistes no els ha d'aportar només una exposició més al seu currículum sinó canals posteriors per desenvolupar-se professionalment”, raona Puig Punyet, que treballa amb un concepte de programació flexible. “Hem de mirar a fora i també deixar-nos mirar, per poder tenir capacitat de reacció a la realitat.”

L'escena local, al centre

La rica comunitat d'artistes barcelonins i catalans és el gran capital d'aquests espais, que han estripat velles etiquetes de prejudicis cap a allò local. “L'escolta i el diàleg amb el nostre entorn són elementals per afrontar les urgències que arrosseguem, ara agreujades per la pandèmia. No estic d'acord que treballar amb una programació local sigui provincianisme. El Santa Mònica posarà l'accent aquí, i això en absolut voldrà dir tancar-se”, considera Enric Puig Punyet.

A La Capella, el dilema tampoc existeix. La seva raó de ser és assistir el teixit artístic propi, específicament l'emergent. David Armengol (Barcelona, 1974) ha pres recentment el relleu a Oriol Gual amb fidelitat al programa que vertebrava tots els continguts: la convocatòria pública Barcelona Producció, que, des que va ser creada el 2006, ha anat mutant per adaptar-se a les necessitats i als

desitjos dels artistes i la resta d'agents de l'art. Una de les seves identitats fortes és l'acompanyament que tenen els creadors en el moment inicial de les seves carreres abans, durant i després de la inauguració dels seus treballs, seleccionats per un jurat que els tutoritza. “Posem les cures al centre de tot. El repte ara és amplificar el projecte”, assenyala Armengol, que al concurs de direcció va presentar un pla per dotar La Capella del rang de centre d'art de ple dret, amb tot de nous programes paral·lels que s'aniran engendrant i creixent “de manera orgànica.”

Fabra i Coats: Centre d'Art Contemporani de Barcelona busca l'equilibri, i per això reparteix algunes cartes del joc a propostes internacionals. “És important aquesta doble mirada perquè es retroalimenta”, subratlla Joana Hurtado. I La Virreina Centre de la Imatge, capitanejada per Valentín Roma (Ripollet, 1970), també ha trobat un encaix coherent amb la ciutat que el converteix en un dels equipaments artístics de referència de Barcelona. L'edifici colonial de la Rambla va celebrar el 2020 els 40 anys de compromís amb la difusió de l'art. És la institució pública degana. A finals de la primera dècada del nou mil·lenni, va adoptar el nom de Centre de la Imatge. Roma hi va aterrar fa quatre anys amb el seu projecte, escollit per concurs, i el 2021 enceta un segon mandat, després de guanyar en un altre concurs. La investigació travessa el cor de la programació, que aborda la imatge en una dimensió expandida. La fotogràfica hi té un pes consistent, però s'imbrica amb molts altres mitjans. Pel que fa als autors, hi conviuen des de figures o moviments històrics sense relat museogràfic o relació amb l'actualitat fins a artistes actuals que sovint també són descobriments. En aquesta segona etapa, vol interactuar més amb el context local i alhora fer un salt de nivell de les exposicions internacionals. “No són gestos oposats.”

Interconnectar-se

El pas següent és una major coordinació entre els centres a diferents escales, local i nacional. “Hem de passar d'un model més individual a una xarxa que posi de manifest

“Hem de passar d’un model més individual a una xarxa que posi de manifest que som una suma de veus interdependents.”

David Armengol, director de La Capella

“No estic d’acord que treballar amb una programació local sigui provincianisme. El Santa Mònica posarà l’accent aquí, i això en absolut voldrà dir tancar-se.”

Enric Puig Punyet, director del centre d’art Santa Mònica

que som una suma de veus interdependents”, entén David Armengol. “Les converses han de ser constants sobre el paper de cada institució en relació amb les altres”, indica Puig Punyet. Hurtado ho defensa així: “Hem de poder assegurar l’estabilitat i la projecció pròpies d’una institució sòlida, allunyada dels embats polítics, sense deixar de ser porosos; és a dir, d’una banda, interlocutors, en el sentit d’obrir canals de diàleg, i, de l’altra, articuladors, integrats en una xarxa que facilita ponts entre l’emergència i la consolidació”.

Roma també veu clar un horitzó de cooperació. “Òbviament tots tenim les nostres particularitats, però és més el que ens uneix. Ens equivocarem si ens veiem com a parts d’un pastís, perquè no existeix. Barcelona és una ciutat petita i les audiències i els territoris de l’art són concomitants.” Per al director de La Virreina, ha quedat desfasada la visió del panorama artístic dels anys noranta marcada per unes jerarquies entre els equipaments, classificats per grandària i per temàtiques. “És el moment dels llocs petits i mitjans. No ens regim per les etiquetes, el que ens mou és fer projectes ben fets.”

La internacionalització: un desig costós

L’ambició per fer volar lluny els continguts dels centres d’art barcelonins hi és, però tothom coincideix a dir que les dificultats són grans, sobretot a l’arrencada. “Per un sentit de visibilitat, però també de sostenibilitat, hauríem de coproduir almenys la meitat de les exposicions que fem. Però les traves administratives i legals són un fre, i els nostres recursos humans i econòmics, molt limitats. Amb els processos de mediació comencem a entendre que una exposició no acaba quan comença (amb la inauguració), sinó que es pot activar i desactivar mentre dura; ara falta que entenguem que tampoc acaba quan es tanca, que hi ha vida, món i públics més enllà del *made in Barcelona*. La porositat és això: anar junts de bon principi”, remarca Joana Hurtado.

“La prioritat ara és forjar un model sòlid aquí. Necessitem temps perquè també sigui interessant a fora”, precisa Puig Punyet. A La Capella volen començar amb petits gestos: “Moure persones és més fàcil que moure exposicions, tot i que no hi renunciem. Posar en contacte artistes de la nostra escena amb centres de l’estranger afins pot generar experiències d’intercanvi estimulants.” La Virreina ha aconseguit entrar en aquest circuit, tractant-se de tu a tu amb museus de renom: les últimes temporades ha fet circular a Espanya i més enllà de la Península dues o tres de la dotzena d’exposicions que programa.

Missatges i públics

L’art combatiu i subversiu ocupa un lloc preeminent en les programacions de les institucions, que al seu torn lluiten perquè els seus espais no en desactivin els missatges en un simple aparador per a espectadors acrítics. “Les exposicions mai són neutres. Algunes momifiquen i d’altres vivifiquen”, sosté Valentín Roma, convençut del paper que han de tenir com a “espais de dissensions”. Alhora, defuig el *mantra* de l’art contemporani com a llenguatge

inaccessible. “No hauríem de desestimar tan a la lleugera la intel·ligència de les audiències. Les anàlisis dels estudis dels públics donen moltes sorpreses.” Ni, afegeix, s’ha de caure en el tòpic que els joves tenen altres preferències culturals. “Aquest absentisme és un fals mite. No és veritat que els joves només van als *blockbusters*. La franja d’edat majoritària a La Virreina és entre els 18 i els 24 anys. Molt formats, cultes i sofisticats.”

“La Capella ha fidelitzat el públic de l’art, i ara hem de fer accions específiques per atreure altres públics. No es tracta de posar fàcil l’art contemporani, sinó d’interpel·lar els ciutadans amb estratègies de mediació, cosa que nosaltres no havíem fet fins ara i tot just hem començat a fer”, declara Armengol.

Joana Hurtado té clar que vol canviar i obrir la relació entre artistes i públic. “Les exposicions han de ser eines de coneixement compartit. Les hem de flexibilitzar, treure-les de la rigidesa. Hem d’advocar per mecanismes més contaminants, per tal que els ciutadans se sentin més interpellats i hi puguin intervenir, o que l’artista pugui desaparèixer i sigui també públic. Aquest nivell d’experimentació és un risc i alhora un compromís que la institució ha de prendre per desfer el camí de tants anys dient-nos que l’artista és un geni i que a la sala hem d’estar en silenci sense tocar res”, argumenta la directora de Fabra i Coats: Centre d’Art Contemporani de Barcelona.

Per a Enric Puig Punyet, les institucions són molt culpables dels recels que un gruix de la societat sent per l’art contemporani. L’abús dels discursos l’han allunyat del seu sentit més vital. “Hi ha diverses vies d’entrada a l’art contemporani, i no totes passen per la racionalització. És urgent tornar-lo a convertir en una experiència. Hem de fer perdre al públic la sensació que no l’entendrà o que no està prou preparat”, afegeix el director del Santa Mònica, que ha donat noves instruccions al personal de sala: “No han de vigilar res. La seva funció és donar aquest missatge als visitants: deixa’t seduir, explora els racons de l’espai, sent-lo com casa teva”.

Molt per fer

S’ha obert un nou escenari, sí, però només s’ha obert. David Armengol expressa un sentiment compartit: “El moment és il·lusionant i excitant, i l’hem d’aprofitar. Necessitem estabilitat i continuïtat”. “Estem construint teixit i els resultats no es veuran immediatament. Ens han de deixar treballar. Les institucions no són només unes exposicions; és molta gent diversa fent-les servir. Aquesta és la imatge més bonica que hem de retenir”, rebla Valentín Roma. Per a Enric Puig Punyet és fonamental no tornar a caure en el parany de la quantificació dels públics que va imperar durant tant de temps i que va dur l’històric projecte del Santa Mònica (entre d’altres) a la liquidació. “Actualment hi ha una percepció molt diferent, i això és bo.” “L’art es veu com a fi i no com a mitjà. Un llibre, en canvi, no. El sistema de biblioteques ha rebut un suport públic que ha estat decisiu per al seu èxit. Necessitem polítiques culturals que creguin en l’art contemporani i no caiguin en la idea elitista de l’art, perquè no ho és”, conclou Joana Hurtado.

© Àlex Losada.

“Les exposicions han de ser eines de coneixement compartit. Les hem de flexibilitzar, treure-les de la rigidesa.”

Joana Hurtado, directora de Fabra i Coats: Centre d’Art Contemporani de Barcelona

© Pep Herrero.

“És el moment dels llocs petits i mitjans. No ens regim per les etiquetes, el que ens mou és fer projectes ben fets.”

Valentín Roma, director de la Virreina Centre de la Imatge

Antonio Machado a Barcelona

Victor Fernández — Antonio Machado no ha estat, fins fa molt poc, un poeta prou reivindicat per Barcelona, malgrat que aquesta va ser la seva última gran residència abans de morir a l'exili. És com si el fet de ser el símbol d'una derrota fos quelcom que cal amagar. El cas és que Barcelona, però, va significar molt per a l'últim Machado, que va arribar aquí l'abril del 1938 amb una part de la seva família. Són testimoni d'aquells dies els seus nombrosos i combatius articles publicats durant aquell temps a *La Vanguardia*, un material que ara es recupera al llibre *Antonio Machado a Barcelona (1938-39). Artículos a 'La Vanguardia'*, editat per l'Ajuntament de Barcelona. Són els textos de la secció titulada "Desde el mirador de la guerra".

Quan l'autor de *Campos de Castilla* s'instal·la a la capital catalana, ja ha deixat moltes coses pel camí. D'una banda, la vida cultural a València, on ha viscut en una localitat veïna anomenada Rocafort. Allà ha demostrat la seva solidaritat amb una República que està ferida de mort, però que encara creu que pot guanyar la guerra. Al seu equipatge també hi ha ferides que no cicatritzen, com el fet que la guerra l'hagi separat del seu estimat germà Manuel, que s'ha quedat al Burgos dels sublevats escrivint versos a favor de Franco i José Antonio. Igualment, a Madrid, el poeta hi ha deixat una relació clandestina, que manté amb una dona a la qual ha batejat com a Guiomar. Les cartes que porta amb ell d'aquella dona, després identificada com a Pilar de Valderrama, són la seva manera de recordar qui ha inspirat part dels seus últims poemes.

Uns dies abans de sortir de València, Machado havia començat a col·laborar amb el diari *La Vanguardia*.

El 27 de març del 1938 s'havia publicat el primer dels molts articles que escriuria per a aquest diari: juntament amb el seu text titulat "Notas inactuales, a la manera de Juan de Mairena", el diari barceloní afegia una nota editorial amb la qual es va voler donar la benvinguda a tan il·lustre signatura: "Don Antonio Machado, el más glorioso de los poetas españoles contemporáneos, inicia con el presente artículo su colaboración en *La Vanguardia*, que con ella se honra altísimamente. Bastarían estas líneas para el saludo ritual; pero, además de un gran escritor, entra con don Antonio en nuestra casa uno de los ejemplos máximos de dignidad que la tragedia española ha ofrecido. Don Antonio, cargado de años, de laureles y de achaques, ha renunciado a su derecho al descanso, y mantiene vivo, juvenil y heroico el espíritu liberal que informó su vida y su obra, y, sobreponiéndose a sí mismo, su pluma mantiene la gallardía y la gracia poética de sus mejores horas. Con don Antonio Machado nos llegan un escritor y un hombre. Bienvenidos ambos".

Escriure per al poble

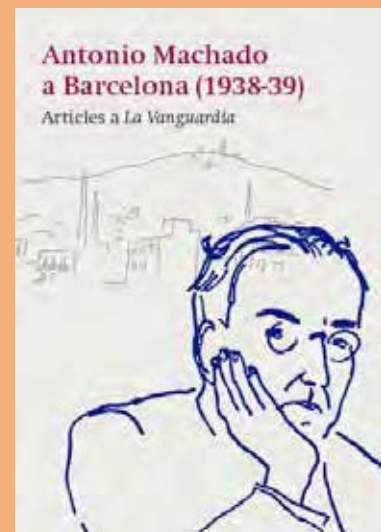
En realitat, no era el primer text de Machado al diari barceloní. El 16 de juliol del 1937, l'autor de *Soledades* havia pronunciat un discurs reivindicatiu amb motiu de la cloenda del II Congrés Internacional d'Escriptors Antifeixistes. En aquest discurs, titulat exemplarment "El poeta y su pueblo", reconeixia que "escribir para el pueblo —decía un maestro— ¡qué más quisiera yo! Deseoso de escribir para el pueblo, aprendí de él cuanto pude, mucho menos —claro está— de lo que él sabe. Escribir para el pueblo

es, por de pronto, escribir para el hombre de nuestra raza, de nuestra tierra, de nuestra habla, tres cosas de inagotable contenido que no acabamos nunca de conocer".

La Vanguardia va publicar alguns fragments d'aquella intervenció.

Ja instal·lat a Barcelona, no sembla descartable imaginar el poeta (malgrat els seus problemes de salut) sortir de la seva primera llar, l'Hotel Majestic, per anar a les oficines del diari al carrer Pelai per entregar els seus textos, en els quals demana seguir lluitant, de vegades de la mà del seu alter ego, Juan de Mairena. És el poeta combatiu, que surt al carrer, que ha vist la mort a prop i encara té forces per aplaudir els voluntaris estrangers o protesta davant la passivitat de líders com Chamberlain.

El caràcter modest de Machado el fa renunciar als luxes del Majestic per instal·lar-se amb la seva família a Torre Castanyer, a Sant Gervasi. Allà seguirà utilitzant la ploma com a arma, escrivint per al seu poble els textos que formen part d'aquest llibre. Ho farà fins que les tropes de Yagüe comencin a trucar a les portes de Barcelona, el gener del 1939. D'allà, el poeta va passar a Cotlliure per morir a l'exili, com aquells als quals havia donat suport en els seus articles.

Antonio Machado a Barcelona (1938-39). Artículos a 'La Vanguardia'.
Antonio Machado, Josep Playà (introducció) i Monique Alonso (introducció).

Ajuntament de Barcelona, 2021. 144 pàgines.

Un exliberal posa les esquerres davant del mirall

Àlex Font Manté — A l'economista Miquel Puig no li agrada remar a favor del corrent. No és que els seus punts de vista no coincideixin mai amb el *mainstream*, però la seva visió particular li permet sortir-se'n quan ell considera que toca fer-ho. Ho va fer amb el turisme: quan a Catalunya les queixes per les “externalitats negatives” (efectes nocius, en argot dels economistes) d'aquest sector no eren majoritàries, ell va ser dels primers a aixecar la veu i elaborar un discurs que qüestionava el turisme de forma raonable. Sense necessitat de demonitzar el sector, el pas del temps li ha donat a Puig més raó que no pas n'hi ha tret.

Ara l'autor hi torna amb un dels temes que a Occident són més centrals i alhora passen més per alt: el problema dels salaris, estancats des de fa dècades, i com aquesta és la benzina sobre la qual molts moviments populistes estan bastint el seu discurs. Abordar aquest debat, com fa Puig al seu nou llibre *Els salaris de la ira, és peccata minuta* comparat amb el turisme.

L'economista, un antic liberal desenganyat que ara s'ha decantat cap a les esquerres, anticipa algunes solucions encara que siguin arriscades de plantejar en un país on el debat públic és molt poc profund. No cal més pedanteria, que d'això sí que anem sobrats, sinó anàlisis més ben fetes, plantejaments més

---

Segons l'autor, l'excés de mà d'obra es deu a tres factors: la tecnologia, la deslocalització d'empreses i la immigració.

didàctics i debats més sincers. Puig ho intenta —tot i que el llibre de vegades és àrid—, i tant de bo serveixi per obrir un debat a fons. Altrament podem seguir fent veure que els ciutadans no estan perdent poder adquisitiu any rere any o que ni tan sols es poden comprar un pis amb el que guanyen treballant (en la immensa majoria dels casos només hi arriben si tenen algun tipus d'ajuda familiar). Efectivament, podem seguir ignorant el problema, però algun dia potser ens esclatarà a la cara quan ens arribi el nostre Donald Trump.

De cara a barraca: Puig creu que la congelació dels sous que vivim des de la Transició espanyola es deu a un excés de mà d'obra. Tenim massa treballadors disponibles. I aquest fet es deu a tres factors: la tecnologia, la deslocalització d'empreses i la immigració. Els dos primers van deixar molta gent a l'atur, i el tercer ha provocat una allau de treballadors en alguns sectors. Segons la seva tesi, l'abundància de mans ha enfonsat els salaris perquè ha restat força negociadora als treballadors i, per contra, n'ha donat a les empreses, que han pogut pagar sous més baixos del que tocava.

No només a Espanya

No és un problema únicament espanyol. L'autor demostra com el poder adquisitiu (és a dir, els salaris menys la inflació) també viu una llarga era de glaciació a França i, tot i que en menor mesura, als Estats Units. Al llibre no ho diu, però se sobreentén que no ha estudiat altres països.

Puig, actualment regidor d'Esquerra Republicana a l'Ajuntament de Barcelona, és molt crític amb les esquerres. A Espanya, el principal partit socialdemòcrata s'autodefineix

“obrer” i al Regne Unit es fan dir “laboristes”, però això no ha impedit que les polítiques econòmiques d'aquests partits gairebé no s'hagin diferenciat de les dels seus rivals de dretes. L'economista els considera “hipòcrites” per haver-se oblidat de la gent treballadora i tem que partits d'ultradreta aprofitin aquest buit per guanyar terreny electoral.

Resumidament, el model de Puig és el que ell denomina “immigració ordenada”: posar unes barreres altes al país per regular el flux d'entrada de treballadors. És el que fan Austràlia o el Canadà, i és l'enfocament que tenen els socialdemòcrates danesos, que l'autor agafa de referència perquè s'aproximen de manera “sincera” a la qüestió. Res a veure amb l'opció d'Espanya, on milers de persones entren a través dels aeroports amb visat de vacances i després s'hi queden a viure. Són dos models diferents.

Aquest material és políticament inflamable i humanitàriament molt complicat de gestionar (fins i tot si deixem de banda els refugiats, que Puig dona per fet que sí que han d'entrar al país perquè són un cas diferent). Però que ens incomodi d'entrada no vol dir que no n'haguem de parlar.

***Els salaris de la ira.* Miquel Puig Raposo**

La Campana, 2021. 288 pàgines.

El dia de demà Núria Cadenes

Tenien el pis a dalt de la drogueria mateix. El pis, que és una manera de dir: un terrabastall reaprofitat en menjador, cuina minúscula, lavabo que encara n'era més i dues habitacions que quedaven amagades darrere d'una mica de barana d'obra que el pare havia volgut alçar tant sí com no, perquè deia que així es creava un ambient, es feia sensació de laberint, d'espai que continua qui sap on.

Quan en Daniel era petit, el pare l'assaltava amb preguntes que ell mai no aconseguia de respondre: "Cap a on menen aquests graons?", li deixava anar, per exemple, sense que vingués a tomb i assenyalant la barana. O, encara pitjor: "Cap a on vols que menin?". I el marrec esblanqueït que aleshores era es quedava immòbil com una estàtua de cera, congelat i amb els pulmons que se li comprimien fins que el pare ho deixava estar perquè aquest nano no té imaginació ni té res.

Res.

Ser fill únic no és cap bicoqa quan tots els afanys, totes les esperances dels progenitors et miren tothora fixament i des de tots els angles. Per a en Daniel va ser una sentència. O potser és que s'hi va repenjar. Una conformitat, un què hi farem, una excusa. Una petita ràbia que es cova quan encara no té nom i que un dia, nyac!, se t'ha cruspit.

La mare havia baixat del Pirineu per treballar a la fonda d'uns parents llunyans. Per fer-hi d'escarràs, aclaria ella de seguida si sortia el tema. Mostrava les mans totes clivellades de la cendra i del lleixiu i deia que encara tenia durícies als genolls i que mai més. El pare era de Barcelona mateix. Poca història: una escola que recordava amb passió

Núria Cadenes i Alabèrnia (1970) va néixer a Barcelona i viu a València. És escriptora i treballa de llibretera i periodista. Ha publicat, entre d'altres, els llibres de no ficció *Cartes de la presó* (1990), *L'Ovidi* (2002), *Vine al sud!* (2008), *AZ* (2009, Premi Ciutat d'Elx i XX Premi de la Crítica dels Escriptors Valencians), *Tota la veritat* (2016, VII Premi Crims de Tinta), *Secundaris* (2018) i *Guillem* (2020, premi Llettra d'Or).

exagerada, l'olor de suor i de plors de criatura al soterrani dels veïns mentre, a fora, brunzia el so amargant de les sirenes, un oncle que desapareix a l'exili, la botigueta de casa i el sort n'hem tingut encara. En tornar de la mili, els dijous baixava a mercat i dinava a la fonda. I allà es van enamorar, si fa no fa. Un festeig ràpid, el casament, viatge a Montserrat, comptar els quatre duros que sumaven entre els dos, un fill, tornar-los a comptar, la salut de la mare i que ja no en vindran més.

De diners, tampoc.

Mai no es van permetre cap expansió. L'ànima no els ho demanava. Potser és que se'ls havia modelat a mida de l'espai que tenien, en el seu to apagat, pintada d'ocres i de grisos i de marrons. Es van fer una vida de color de gos com fuig, que a la botiga semblava que es pogués elevar amb els vermells i els daurats que feien cridaneres les etiquetes dels detergents, les potingues per deixar el metall o els mobles ben brillants, Lithines, Floïd i pintures, i paper de vàter i DDT. A la botiga ho mig semblava, però poca cosa més. Cadires de boga perquè si seus se te'n va la pressa i potser trobes que aquest sabó que ara venen tan ben empaquetat et mig perfumarà la vida. Una bata i un davantal. Les hores que sumen i van destenyint.

Ell, amb tot, de vegades encara feia volar coloms i llegia Txèkhov i sentia que la barana del seu pis podia ser el camí cap a alguna espècie de felicitat merescuda, gent interessant, descobertes i música, el Moscou desitjat i inabastable de la petita Irina a *Les tres germanes*. La dona tocava sempre de peus a terra i repetia que no hi ha més cera que la que crema i que una escaleta és una escaleta i que el peix ja s'ha venut i coses per l'estil. Però s'entenien. I anaven fent. Coincidien en una espècie d'anhelant resignació: que el món és com és però que l'esforç i la formigueta i les privacions per al dia de demà.

Aquest era el concepte clau.

A la televisió n'hi ha tres asseguts en un sofà. El pare ja pesa figures, però ella, no. Ella pensa que quant fa que no veu el seu fill, el seu Daniel, i que amb tants diners com deuen de tenir, a la tele, com és que no

---

A la televisió n'hi ha tres asseguts en un sofà. El pare ja pesa figures, però ella, no. Ella pensa que quant fa que no veu el seu fill, el seu Daniel.

hi ha ni una trista butaca per a aquest noi que ara diu que nosaltres toquem perquè ens agrada tocar, i punt, com és que el tenen encofurnat així entre els dos presentadors guapos que no fan pinta de dur-se gaire bé però que mira, que vinga a somriure i a anar comprimint els convidats tots tres al

sofà tapat amb una tela negra que fa arrugues pertot i els presentadors a banda i banda sense deixar que corri l'aire.

Se sent marejada. Potser és que ha sopat massa. Una baixada de pressió. Coses que passen. Les cames fluixes, com de drap. S'aparta una mica la flassada i tapa el pare, que es regira i fa mmmmmhhrrrr i a la tele una

noia tota pintada canta que jo soc la terra i ell el ceeel i la mare es deixa acotxar per la melodia com en una barca i tanca els ulls mig embotida i es diu que ara quan arribi l'estiu sí que ho farà, això, pujar a un d'aquells vaixells que tenen vidre i que hi pots veure el mar per dins.

A Palamós, mormola, com en una promesa que no entén d'on li surt, a Palamós.

El cap se li espesseeix. Un dolor feixuc a les temples. Sort, almenys, que la vella estufa encara funciona. Butà. Recorda de comprar butà, es diu ara, pràctica, i després podríem baixar a les golondrines, posats a fer, que ens toqui l'aire: fa tants anys que hi vull anar, a les golondrines! Sí, demà hi podríem baixar.

Dens, opac, el sopor la va vencent.

O algun diumenge, quan vingui en Daniel i ens convidi a dinar a la Barceloneta i ens digui ho veieu, que me n'he sortit, ho veieu? Golondrines i gambes. Ho veiem, fill.

O demà, igualment, per si de cas. Demà, encara que sigui dilluns.

Però s'hi està bé, a casa. S'hi està bé i ja m'adormo i somio que demà golondrines i gavines i passats tres dies els veïns es preguntaran que com pot ser i ens trobaran tal com quedem ara, arraulits i erts al sofà amb el televisor encès i l'estufa que ja no tindrà res per cremar.

—Quant?

—Tant.

—Menys.

—Tant.

—Bah.

—Que sí o que no?

—Per qui m'has pres? —I se'n va.

En Daniel coneix perfectament la situació del coi de paio, els deutes, la mandanga. I que sigui com sigui necessita vendre. Ja cedirà. És la seva especialitat: detectar els vaixells que fan aigües, volar-hi per sobre fent cercles, saber quan passar de cercles a espiral i caure de cop sobre la víctima quan ja no tingui remei. La casa no val res però està ben situada: així es fan els negocis, senyores i senyors, així es fan els negocis, es diu per dins, i saluda l'audiència i el teatre l'aplaudeix i del sostre cau una pluja de serpentes i paperets.

La vida sol tenir-li menys brillantor que les escenes que li omplen el cap i que mai no permet que surtin enfora, però ja li està bé. Adrenalina i pasta i quants anys fot que has deixat enrere el putó barri, Daniel?

Molts.

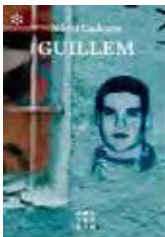
Volant per sobre del petit pis sense finestres, dels blocs alçats sense mirament, amb places sense arbres.

Hauries de telefonar els pares.

Sí. Demà.

Un bri de remordiment, mitja recança.

Demà sens falta.

Guillem

Amsterdam Llibres, 2020

Secundaris

Comanegra, 2018

Els marges de la ciutat

Els marges esdevenen la llar de persones expulsades de la ciutat. La Glenda (a dalt), d'Hondures, venia de netejar una casa. Va viure amb el seu marit a l'assentament de barraques del Turó de Montcada des del 2014 fins a principis del 2016, en una cabana construïda per ells mateixos. La major part del temps els van envoltar les runes de la demolició que va començar el novembre del 2014, després que el Turó passés a formar part del Parc Natural de Collserola com a territori forestal. També va ser la llar del noi de la imatge de sota, que traslladava benzina en bidons per tal de tenir alguna font d'energia, ja que les barraques no disposaven de connexió a l'electricitat. Van ser alguns dels seus últims habitants.

Barcelona Metròpolis

Número 121

Gener 2022

Direcció

Milagros Pérez Oliva

Consell de redacció

Marc Andreu, Águeda Bañón, Sara Berbel, Ismael Blanco, David Bravo, Judit Carrera, Najat El Hachmi, Sonia Fuertes, Mayo Fuster Morell, Marina Garcés, Oscar Guayabero, Ismael Peña López, Sara Moreno Colom, Milagros Pérez Oliva, Marga Pont Algueró, Bernat Puigtobella, Genís Roca, Joan Manuel Tresserras.

Coordinació editorial

Marga Pont Algueró /
Bernat Puigtobella

Edició de textos

César Muñoz

Col·laboradors

Sara Berbel, Clàudia Brufau Bonet, Núria Cadenes i Alabèrnia, Mónica Cornejo Valle, Eudald Espluga Casademont, Víctor Fernández, Àlex Font Manté, Marc Galofré, Maria del Mar Grieria i Llonch, Marc Martí-Costa, Xavier Melloni i Ribas, Nil Nadal, Maria Palau, Bernat Puigtobella, Joan Safont, Angélica Sàtiro.

Il·lustracions

Sandra Rilova

Portada

Sandra Rilova

Fotografia

Antolín Avezuela, Blenda, Mariona Gil Sala, Pep Herrero, Agus Izquierdo, Àlex Losada, Eva Parey, Pep, Martí Petit, Isaac Planella, Albert Roig, Jaume Sánchez, Clara Soler Chopo, Vicente Zambrano González. Arxius: Imatges Barcelona, MACBA, Viquipèdia.

Infografia

Laura Navarro Soler, Oriol Díez, Krushenka Bayas (Storydata)

Correcció i traducció

textosBCN

Producció

Marga Pont Algueró

Distribució

M. Àngels Alonso

Administració

Jordi Madaula

Dipòsit legal

B. 37.375/85

ISSN 2340-129X

Editor

Ajuntament de Barcelona

Edició i producció

Jordi Martí Grau, Marc Andreu Acebal, Águeda Bañón Pérez, Marta Clari Padrós, Núria Costa Galobart, Sonia Frias Rollon, Pau González Val, Laura Pérez Castaño, Jordi Rabassa Massons, Joan Ramon Riera Alemany, Pilar Roca Viola, Edgar Rovira Sebastià i Anna Giralt Brunet

Directora de Comunicació:

Águeda Bañón

Direcció de Serveis Editorials:

Núria Costa Galobart

Passeig de la Zona Franca, 66

08038 Barcelona

Telèfon: 93 402 31 31

Els articles de col·laboració expressen l'opinió dels seus autors, no necessàriament compartida pels responsables de la revista.

Els continguts de Barcelona Metròpolis es troben disponibles al lloc web de la publicació sota una llicència Creative Commons de Reconeixement-No Comercial-Compartir Igual 2.5 Espanya.

Web

<http://metropolis.barcelona>

Twitter

@bcnmetropolis

Correu electrònic

bcnmetropolis@bcn.cat

Butlletí electrònic

Ompliu aquest formulari per rebre el butlletí de la revista:

<http://comunica.barcelona.cat/newsletters/metropolis/ca>

Dossier

Noves espiritualitats

40-49

Entrevista

Cesc Gelabert

“Ballar és habitar el cos amb l'emoció i la ment”
de Clàudia Brufau Bonet

79-95

Plec de cultura

Debat. L'art de la dissidència: el preu de la llibertat

Entrevista. Teresa Cabré

Tendències. Un nou impuls per a l'art contemporani

Libres. Antonio Machado a Barcelona (1938-39) /

Els salaris de la ira

4-9

Maria del Mar Griera i Llonch

Espiritualitat: més enllà de les modes

10-14

Xavier Melloni i Ribas

L'esperit, un intangible emergent

16-20

Marc Galofré

L'espiritualitat combativa de Josep Maria Esquirol

22-26

Angélica Sátiro

Quan una persona es troba a la fi del món, desapareix?

50-61

Visions urbanes

Com fer front a una emergència complexa?

de Marc Martí-Costa

El repte més gran

de Sara Berbel Sánchez

28-33

Mónica Cornejo Valle

De com l'espiritualitat es va convertir en saludable

34-39

Eudald Espluga Casademont

La nebulosa misticoesotèrica: entre el neoliberalisme i la cultura de l'autoajuda

64-68

En trànsit

Patrick Radden Keefe

Descriure el món abans de transformar-lo de Nil Nadal

70-77

Barcelona en dades

La crisi de l'habitatge

de Laura Navarro Soler i Oriol Díez

96-99

Relat

Núria Cadenes i Alabèrnia

El dia de demà

Versión castellana
www.metropolis.barcelona/es

English version
www.metropolis.barcelona/en

Ajuntament de Barcelona

www.metropolis.barcelona

Número il·lustrat per
Sandra Rilova

Insert fotogràfic de
Eva Parey